

Bare barnemat?

En kvalitativ studie av voksnes forestillinger om barn og måltider

Thomas Aleksander Ege

Masteroppgave i sosiologi ved Institutt for sosiologi
og samfunnsgeografi Universitetet i Oslo
September 2007

Sammendrag

Denne oppgaven handler om voksnes forestillinger om barn og måltider, eller med andre ord om småbarnsforeldres forestillinger om *barne-* eller *barndomsmåltidet*. Om hva forestillingene er preget av, hvordan forestillingene formes og om måltidene barna inntar kan si noe nærmere om den norske barndommen. Barn og måltider hører det alminnelige til, de er en naturlig og kanskje ofte en ureflektert del av hverdagslivet. Innenfor samfunnsvitenskapene har hverdagsliv, barn og måltider tradisjonelt vært ansett for å være trivielt og nærmest gitt. En av oppgavens formål er å forsøke komme bak dette selvsagte og vise at mat og måten barna inntar måltidene på, og foreldrenes forestillinger om dem, er et ganske komplekst fenomen.

Metodisk har oppgaven et kvalitativt utgangspunkt basert på halvstrukturerte intervjuer av ni personer med ulik sosial status og i ulike livsfaser. Noen venter barn, noen lever i såkalte kjernefamilier og noen har oppløste samboerskap eller ekteskap bak seg. Spørsmålene vektlegger beskrivelser og begrunnelser framfor at informantene skal svare bekreftende eller avkrefte på forhåndsdefinerte hypoteser. Prosjektet har altså et mer eksplorerende enn konkluderende preg.

Teoretisk trekker prosjektet veksler på flere perspektiver og forsknings-tradisjoner. I bunn ligger sosialkonstruktivismens forståelse av språket som konstituerende for meningsdannelse, det vil si at det er gjennom språklige kategorier verden blir tilgjengelig for oss. Mening skapes gjennom hvordan vi snakker om den sosiale virkelighet og ikke gjennom tingene i seg selv. Med andre ord skapes mening gjennom diskurser. Det betyr at fenomenene også kunne ha vært annerledes fordi vårt syn på verden er kulturelt og historisk betinget. I denne oppgaven vil diskursanalyse bli brukt metodologisk, som en såkalt praktisk metode.

Selve barnemåltidene vil bli analysert i forhold til sunnhetsoppfatninger, dets struktur og bestanddeler og måltidet forstått som sosialt fellesskap. Funnene kan tyde på at måltidene i norske familier er særdeles barnesentrert. I tillegg er oppfattet måltidene som et moralsk felt, det er et tregt felt og det peker mot tradisjonelle (kjerne)familiebilder av mor, far og barn rundt samme bord.

Forord

Å gjennomføre en masteroppgave i sosiologi er så visst ikke noe gruppearbeid. Mange skal likevel ha takk for at jeg omsider kom i mål. En stor takk går til informantene som tok seg tid til å stille opp. En like stor takk går til min veileder, Marit Haldar. Haldar har så mye skarpere blikk enn tunge: Hun har vært pedagogisk, hun har kommet med mange fruktbare innspill og tilbakemeldinger og vært særs bevisstgjørende de gangene prosjekt og problemstilling har vært uklare. Takk igjen. På pauserommet i fjerde etasje i Harriet Holters hus er det mye bra folk. De skal ha takk for at mastertilværelsen har vært hyggelig. Ingen nevnt, ingen glemt. Ellers stor takk til Tine for økonomisk støtte, Inger for korrektur og kritisk gjennomlesning i slutfasen, Benedicte for gode faglige diskusjoner og en forløsende setning, Apple Computer for å lage feilfrie maskiner og etter hvert ganske så lydløse og gode tastaturer, Odd Iver for å ha introdusert meg for Pat Metheny og Café Abel for kyllingburgeren med BBQ-saus og pommes frites. Den sitter. Den aller største takken går til min kjære Sigrid: Du er kroppslig-gjøringen av tålmodighet, raushet og varme.

Oslo 16. september 2007

Thomas Aleksander Ege

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING.....	11
VEIEN MOT SPØRSMÅLENE.....	13
OPPGAVENS ENDELIGE SPØRSMÅL OG OPPGAVENS OPPBYGGING	13
<i>Den videre gangen.....</i>	15
TEORI OG METODE	17
SOSIOLOGIEN OG HVERDAGSLIVET	17
SOSIALKONSTRUKTIVISME OG DISKURS: MENING GJENNOM SPRÅK.....	18
<i>Diskurs og hverdagsliv.....</i>	20
<i>Hegemoniske diskurser og dominerende fortellinger.....</i>	20
<i>Forestillingskunnskap.....</i>	22
VALG OG REKRUTTERING AV INFORMANTER	23
GJENNOMFØRINGEN AV INTERVJUENE	23
FORSKERROLLEN	24
<i>Mann i kvinneland.....</i>	25
INTERVJUMATERIALE OG ANALYSE.....	26
HVA MENES MED BARN OG BARNDOM?	29
BARN OG BARNDOM I MODERNITETEN	30
BARN OG BARNDOMSFORESTILLINGER.....	31
BARNET I FAMILIEN OG FAMILIENS ROLLE	32
HVA MENES MED MAT OG MÅLTIDER?	35
MÅLTIDENES SOSIALE BETYDNING.....	35
<i>Måltidets utvikling, måltidets forfall?.....</i>	36
MAT, MÅLTIDER OG SOSIALE RELASJONER	38
MÅLTIDETS STRUKTUR OG BESTANDDELER	39
<i>Måltidenes koder–matsystemet</i>	40
<i>De skikkelige og uskikkelige måltidene</i>	40
SMÅK, AVSMÅK, MAT OG IDENTITET.....	42
<i>Den strukturelle smaken</i>	42
<i>Den personlige smaken.....</i>	43
<i>Barn, mat og måltider.....</i>	44
MAT SOM MEDISIN, STATEN OG FOLKEHELSEN	45
<i>Staten bestemmer.....</i>	46
SUNNHETSBEKRIVELSER	49
HVA ER SUNN MAT?.....	50
DEN RENE OG HJEMMELAGDE MATEN.....	51
<i>Det norske hjem: Et hjem for oss</i>	53
<i>Moderne og tradisjonell mat</i>	53
<i>Hjemmelagd mat i boks</i>	55
MAT OG RISIKO: DE BEKYMNINGSFULLE TILSETNINGSTOFFENE.....	56
DEN SUNNE SUNNHETEN	58
<i>Den problematiske forskningen.....</i>	60
<i>Den vanskelige og selvfølgelige sunnheten</i>	62
<i>Sunne barnesjeler i sunne barnelegemer.....</i>	64
MÅLTIDSBESKRIVELSER.....	67
FROKOST: FORT GJORT.....	68
LUNSJ: OMSORG OG BEKYMNING I GRÅTT PAPIR.....	69
<i>Institusjonsbarndommen</i>	71
MIDDAG: MÅLTIDSDAGENS HØYDEPUNKT.....	72
<i>Middagsbordet: Et sted å være</i>	73

MIDDAGSBORDET: ET STED Å LÆRE.....	76
<i>Middagsmåltidet som innlemmelse</i>	77
<i>Middagsmåltidet som oppdragelse</i>	80
HELGEMÅLTIDENE: BARNA BESTEMMER.....	81
<i>Helgens utemåltider: Typisk norsk</i>	83
DRØMMEMÅLTIDENE.....	85
<i>Barnegourmetene</i>	86
DRIKKE: HVERDAGSMÅLTIDENES TAUSE TILBEHØR.....	89
BARNDOMSFAMILIEBESKRIVELSER.....	91
ETABLERERNE.....	92
<i>Ren mat – rene barn</i>	94
KJERNEFAMILIEMEDLEMMENE.....	95
<i>Den dårlige samvittigheten</i>	97
ALENEFORELDRENE.....	98
<i>Å ha flere hatter</i>	99
<i>Å være en liten familie og å bare være to</i>	100
OPPSUMMERING.....	103
BARNEMÅLTIDET SOM SUNNHET.....	104
BARNEMÅLTIDETS STRUKTUR OG BESTANDDELER.....	106
BARNEMÅLTIDET SOM SOSIALT FELLESSKAP.....	107
BARNEMÅLTIDET I (KJERNE)FAMILIENS BILDE.....	108
MÅLTIDET OG BARNEFAMILIEBARNDOMMEN.....	109
LITTERATURLISTE.....	115

1

Innledning

Enkelte forhold er selvsagte. Uten mat og drikke dør vi. Uten barn kan ikke slekt og samfunn føres videre. Denne oppgaven handler om fenomenene mat og barndom slik småbarnsforeldre forestiller seg dem. Med andre ord om småbarnsforeldres forestillinger om *barnemåltidet*. Om hva forestillingene er preget av, hvordan forestillingene formes og om måltidene barna inntar kan si noe overordnet om den norske barndommen. Barn og måltider hører det alminnelige til, de er en naturlig og kanskje noen ganger også en ureflektert del av hverdagslivet. I fenomenologisk forstand er måltider *vanepreget*. Oppgavens overordnede formål er å undersøke og komme bak det selvsagte og se på kompleksiteten i et tilsynelatende trivielt fenomen.

Sosialantropologen Runar Døving (2003) argumenterer for at mat og måltider kan ses som et totalt sosialt fenomen. Med det mener han at siden mat og drikke inngår i så mange samfunnsmessige sammenhenger, kan man bruke mat til å studere ulike trekk ved samfunnet selv. Mat og måten vi spiser vår mat på utgjør et avansert system av kulturelle koder som kan fortelle om blant annet identitet, status og sosial tilhørighet. Hvorfor er det så viktig for noen småbarnsforeldrene å understreke at barna simpelthen bare elsker fisk? Hvorfor blir pølse fy-mat i hverdagen, men en viktig ingrediens i søndagsturen i naturen sammen med hele familien? Hvorfor ser informantene som venter barn for seg de regelmessige måltidene når de snart «blir familie» og hvorfor er ikke «bare oss to» rundt middagsbordet tilstrekkelig?

Forestillinger vil være et sentralt begrep i oppgaven. Haldar (1993) mener det er to grunnleggende måter å perspektivere verden på, man kan søke etter dens faktisitet eller forestillinger omkring den (s. 15). En faktabasert tilnærming kunne for eksempel ha konsentrert seg om barnemåltidet i tall og kategorier: Om antall måltider i og utenfor hjemmet eller om sammenhengen mellom barnas kosthold og foreldrenes sosial bakgrunn. Forestillingsperspektivet i denne oppgaven bygger på forståelsen av at språket konstruerer vår virkelighetsforståelse og at fenomenene dermed kunne vært annerledes. Hensikten er å se barnemåltidet som et *tomt* tegn, og se hvordan

fenomenet er konstruert og hva det består av. I oppgaven er det småbarnsforeldre som forestiller seg ved å fortelle om ulike sider ved sin måltidshverdag. Et viktig poeng å få fram er at forestillinger ikke bare er ideer uten praktisk konsekvens, de fungerer som modeller for handling og de er noe vi navigerer etter. Forestillinger er derfor tett forbundet med praksis. Småbarnsforeldrenes praksis er imidlertid ikke observert, de ble intervjuet om sin praksis. Intensjonen er derfor ikke å avdekke mulige sprik mellom informantenes holdninger og handlinger, men heller å betrakte informantene som «kulturelle stemmer» for måltids- og småbarnsfamilielivets normer og idealer i hverdagen.

I samfunnsvitenskapene har tendensen vært å se på mat og hverdagsliv som noe ordinært og trivielt (Bugge 2005). I løpet av de siste årene har det imidlertid kommet kritikk mot at sosiologiske forskningsbidrag i altfor høy grad har fokusert på det ekstraordinære og unntaksvis ved folks liv. Gronow og Warde (2001) mener forbrukersosiologiske studier derimot bør se på handlinger som har få sosiale betydninger framfor de i øyenfallende og kontekstuelle og kollektive begrensninger framfor individuelle valg. De mener også at studiene bør fokusere mer på det rutinepregede og repeterende framfor det bevisste og rasjonelle. Samme innvending mot det ekstraordinære og unntaksvis kan Marit Haldar (2007) sies å ha mot samtidas familieforskning. Fagfeltet har riktignok fått et større nedslagsfelt til å gjelde blant annet et eget mannsperspektiv på familien, fedrerollen og studier av homofile foreldre. Hennes påstand er at endringer og nye praksisformer snarere enn kontinuitet synes å ha dominert familieforskningen, og minner om at den såkalte heteronormative kjernefamilien fortsatt lever i beste velgående både som ideologi og praksis:

Det normale blir ved dette til noe utforsket, en sort boks som enten vies liten interesse eller brukes som en motstander og en undertrykkende ideologi. At forskningens oppmerksomhet er rettet mot endring, skyldes at det er viktig å ikke ha stabilitet som utgangspunkt og å ta det normale for gitt. Men dette er noe annet enn å ville undersøke det vanlige. I all oppmerksomheten rettet mot å synliggjøre endring, er det et behov for også å studere kontinuitet. Og i all oppmerksomhet rettet mot å synliggjøre variasjon, er det også et behov for å studere det alminnelige.

(Haldar 2007: 9–10)

Verken oppgavens tema eller informantene i den tilhører det ekstraordinære og unntaksvis. Den vil heller ikke bringe noe særlig nytt i så måte. Denne oppgaven er mer et eksplorerende studie av hvordan forestillinger om barnemåltidet produseres og hva de kan fortelle om den norske barndommen, enn et konkluderende studie av hvordan måltidene og barndommen er.

Veien mot spørsmålene

Høsten 2004 tok Tine Meierier ved markedssjef Linn Heidi Lunde kontakt med Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Samfunnsvitenskapelig fakultet ved Universitetet i Oslo. Konsernet hadde lenge ønsket å få en kultursosiologisk belysning på flere av produktene i deres portefølje, siden en slik tilnærming ikke var mulig å få gjennomført av Tine av ressursmessige grunner. To stipender på 30 000 kroner hver skulle bli gitt. Flere temaer ble foreslått: Innholdsanalyse av et utvalg reklamefilmer, melk i et kulturhistorisk perspektiv, og blant annet betydningen av melk blant jenter og gutter. Det ene prosjektet hadde den løse arbeidstittelen «Melk og barndom». Temaet var interessant. Til tross for det høye melkeforbruket i verdensmålestokk er det gjort en del etnologiske, men lite samtidige og kultursosiologiske arbeider på området i Norge. Også blant forskerhold kan det virke som melk mer eller mindre er en ureflektert del av vår kultur.

I den første fasen av dette prosjektet ble temaet fulgt og jobbet med, men etter gjennomlesning av de første intervjuene ble det lite å gripe fatt i. Kanskje var de opprinnelige spørsmålene i intervjuguiden ikke gode nok, eller så hadde ikke kombinasjonen barn, melk og drikke generelt den plass i informantenes bevissthet man kunne håpe på. Etter hvert opplevdes det kunstig å så å si «røyke ut» informantenes forestillinger om dem. Tilnærmingen til temaene ble derfor bredere til å omhandle barndom, måltider og hverdagsliv, for eventuelt å finne melkas plass i disse kontekstene. Avgjørelsen om sette melka til side kom etter en tilfeldig kommentar fra den eneste mannlige informanten i materialet. Tore var ved intervjutidspunktet i «en uavklart situasjon», en mulig separasjon var nært forstående. Særlig da var det viktig at deres to barn skulle få «skikkelig» mat og at i det minste én av foreldrene var til stede under barnas måltider. Med det fikk problemstillingen et nytt perspektiv til også å se barndomsmåltidet i sammenheng med ulike livsfaser og sosial status. Til da var informantene kjennetegnet av at de levde i etablerte samboer- eller ekteskap. Nå ble informanter som ventet barn og informanter med opphørte samboer- eller ekteskap rekruttert.

Oppgavens endelige spørsmål og oppgavens oppbygging

Det er voksnes forestillinger om barnemåltidet denne oppgaven handler om, hva som preger dem og hvordan de formes. Måltidet har videre blitt brukt som analyseobjekt til å se hva slags barndomsforestillinger vi kan lese ut av det. Oppgaven trekker veksler på flere teoretiske retninger, den overordnede metodiske tilnærmingen er kulturanalytisk. Den utgjør ingen spesiell metodisk retning, den er inspirert av mange ulike disipliner,

like gjerne fra humanistiske fag som samfunnsvitenskapelige. I sin enkleste form er kulturanalysen en måte å spørre på, en utprøvende og eksperimenterende holdning, enn en etablert og fasttømret disiplin (Deicman-Sørensen og Frønes 1990). Dette er den overordende problemstillingen:

Hvilke forestillinger finnes om barnemåltidet, og hva kan måltidet si om den norske barndommen?

Den overordne problemstillingen er konkretisert til tre delspørsmål som tilsvarer hvert sitt kapittel i analysedelen.

Delspørsmål 1

Sunnhetsbeskrivelser: *Hva kjennetegner forestillingene småbarnsforeldre har om barnemåltidet når det ses i sammenheng med sunnhetskonstruksjoner?*

I kapittel 5 blir måltidet analysert i forhold til informantenes sunnhetsoppfatninger. I informantenes tale om mat og måltider var sunnheten nærmest allstedsværende og den fungerte som et styrende prinsipp for hvordan måltidshverdagen ble organisert. Det er grunnen til at dette kapittelet kommer først. Slik kapittelet håper å illustrere, forstås ikke sunnhet bare i ernæringsmedisinske termer, men like mye om hvilke kontekster måltidene blir inntatt i, om forholdet mellom marked og det private og hjemmets betydning i norsk kultur. Store deler av disse tankerekkeene blir brukt videre i de neste analysekapitlene.

Delspørsmål 2

Måltidsbeskrivelser: *Hva kjennetegner forestillingene småbarnsforeldrene har om barnemåltidet når det ses i sammenheng med måltidets organisering i tid og rom?*

I kapittel 6 er hensikten er å følge måltidsdagen fra morgen til kvelds til helge- og drømmemåltider. Barnemåltidet blir analysert ut ifra og forstått i forhold til dets struktur og bestanddeler, som sosialt fellesskap og som livsstilsmarkør. Middagen er viet stor plass i analysen. For en del av informantene var å spise middag faktisk ensbetydende med å spise. Middagen var også det måltidet informantene hadde mest å fortelle om.

Delspørsmål 3

Barnefamiliebeskrivelser: *Hva kjennetegner forestillingene informantene har om barnemåltidet når det ses i sammenheng med ulike livsfaser og sosiale statuser?*

Spørsmålet blir besvart i kapittel 7. Måltider er livsfaseavhengige. Det vises i kvalitative og kvantitative undersøkelser. Informantene i dette materialet er rekruttert med tanke på å reflektere det. To av informantene venter barn, fire lever i såkalte kjernefamilier og tre har enten et samlivsbrudd bak seg eller hatt aleneansvar siden barna ble født.

Barnemåltid er ensbetydende med de måltider barna inntar i privat eller offentlig sammenheng. På en måte kan begrepet virke oppkonstruert og kunstig siden materialet og andre kvantitative undersøkelser for øvrig viser at det etter spedbarnsalder ikke er særlig store variasjoner i hva som spises, og at de aller fleste måltidene spises sammen med andre (familiemedlemmer). Med andre ord kan det virke som om det ikke er noen særlig forskjell. At begrepet likevel har blitt stående skyldes flere forhold: Oppgavens overordnede tema er nettopp den maten barna spiser og får servert. Dels har det vært et fruktbart og bevisstgjørende hjelpemiddel ved selve analysearbeidet. Dessuten vil analysen vise at noe skjer med måltidsforestillingene når barna kommer inn i bildet. Det gjelder både de informantene som venter barn og dem som i etterkant forteller om de tosomme måltidene før de fikk barn.

Den videre gangen

I kapittel 2 presenteres det overordnede teoretiske og metodologiske rammeverket. Oppgavens tematikk er forankret i hverdagslivet, og perspektivene er influert av fenomenologi og sosialkonstruktivisme med diskursanalyse som metode. De påfølgende kapitlene «Hva menes med barn og barndom?» og «Hva menes med mat og måltider?» fungerer mer som et teoretisk bakteppe. Kapittel 3 med forhold som har med barn og barndom å gjøre. Barndomsbegrepet blir satt inn i en idéhistorisk ramme for å vise at våre forestillinger om barn og barndom har endret seg. Deretter presenteres relevante nøkkelforestillinger om barn og barndom. Til slutt ses barn og barndom i forhold til familiens rolle i dag.

Kapittel 4, «Hva menes med mat og måltider?», er relativt omfattende og baseres i stor grad på teoretikere som Pierre Bourdieu, Mary Douglas og Georg Simmel. Sosialantropologen Runar Døving og sosiologen Annechen Bahr Bugges bidrag om mer norske forhold har også vært til stor inspirasjon her og ellers i analysen. Mat og måltider rommer mange dimensjoner. Her blir mat og måltider sett ut ifra måltidets sosiale betydning, måltidets struktur og bestanddeler, mat som smak, avsmak og identitet og mat som medisin. Kapittel 8 sammenfatter de mest interessante funnene fra analysen

2

Teori og metode

Oppgavens overordnede teoretiske perspektiv er influert av fenomenologi og sosialkonstruktivism med diskursanalyse som metode. Winter Jørgensen og Phillips (1999) mener det er avgjørende at man ikke bruker diskursanalyse som analysemetode løsrevet fra det teoretiske og metodologiske grunnlaget disiplinen hviler på. Diskursanalyse er nemlig et «(...) teoretisk og metodisk hele – en pakkøløsning.» (Winter Jørgensen og Phillips 1999:12). Dette kapittelet tar først for seg hva som menes med hverdagslivets sosiologi og premissene for diskursanalyse som teori og metode. Deretter følger en kort gjennomgang av valg og rekruttering av informanter, hvordan intervjuene ble gjennomført og behandling av intervjumaterialet.

Sosiologien og hverdagslivet

Fenomenologien er den sosiologiske retningen som tradisjonelt har beskjeftiget seg mest med hverdagslivet. Dag Østerberg (1982) definerer fenomenologi som en tankeretning som vil erstatte formidlet kunnskap med en umiddelbar viten om det som gir seg til kjenne eller komme til syne (s.43). Utgangspunktet for den fenomenologiske tradisjonen er arbeidet til filosofen Edmund Husserl (1859–1938). Han var kritisk til eksisterende vitenskapelige begreper fordi de bygde på en oppfatning om at det finnes en virkelighet utenfor vår bevissthet. Husserl mente derimot at den eneste måten å få tilgang til sikker kunnskap på var å beskrive og analysere den måten vi konstituerer vår erfaring av verden på (Korsnes, Andersen og Brante 2004). Alfred Schütz (1899–1959) grunnla den fenomenologiske tradisjonen innen sosiologien og videreførte dens sentrale begrep om *livsverden*: Den verden menneskene subjektivt opplever å leve i (Korsnes, Andersen og Brante 2004: 185). For Schütz er livsverden og hverdagsliv ett, det er her menneskene etablerer relasjoner med hverandre gjennom å prøve å gi mening til hverandre og seg selv. (Bugge 2005:19).

Livsverdenen framstår som selvsagt for oss. Marianne Gullestad (1995) mener livsverden kan betraktes som et slags *doxa*, «...den utematiserte kunnskap som bare

har sivet inn; blott og bar mening og ikke viten» (s. 25). Hvis livsverden tematiseres eller artikuleres er den nemlig ikke lenger livsverden. Sånn sett er livsverdenens handlingsmønstre basert på vaner, den tar form som naiv kunnskap eller hverdagskunnskap og den kjennetegnes av at den er naturlig, stabil og forhåndsgitt. På mange måter er hverdagskunnskapen en motsats til vitenskapelig kunnskap; i det daglige er vi i liten grad verken interessert i eller særlig klar over hvordan ting henger sammen: Vi setter nøkkelen i tenningen og regner med at bilen starter, vi kjøper mat uten å vite hvor og hvordan den er produsert og vi tar det for gitt at barna lærer det de trenger på skolen uten å vite de pedagogiske premissene bak.

Bugge (2005) understreker at våre vaners opprinnelse er utenfor kontroll og at gyldigheten av dem aldri har blitt verifisert: «De prinsipper som vi går ut fra, er delvis overtatt ukritisk fra våre sosialiseringssagenter fra tilfeldige, bestemte situasjoner i vårt eller andres liv» (s. 21). Ifølge Schütz er nettopp regelmessighet og sosialisering viktige stikkord i hverdagslivet. Den verden vi fødes inn i er allerede opplevd og tolket av andre før oss som en organisert, sammenhengende og meningsfull (livs)verden. Det eksisterer et lager av tidligere erfaringer og kunnskap, eller det Schütz (1975) kaller «knowledge at hand» som videreføres på tvers av generasjonene. Kunnskapen er altså ikke en del av en privat verden, men den intersubjektive, som en del av en felles kultur- og betydningsverden. En av konklusjonene i «Det norske måltidsmønsteret – ideal og praksis» (Bugge og Døving 2000) er at måltidets form og innhold endres langt saktere enn offentligheten skal ha det til. Det må nettopp ses i sammenheng med vanehandlingenes stabile karakter, og det er disse forholdene som blant annet gjør holdningsskapende og forebyggende helsearbeid utfordrende (Bugge 2005). Intervjuene i denne oppgaven viser for eksempel hvordan foreldregenerasjonens matvaner i forhold til form, innhold og organisering var et viktig referansepunkt for informantene. Noen ganger som ureflektert vane, i noen tilfeller som bevisst videreføring og noen ganger som aktiv avstandstaken.

Sosialkonstruktivisme og diskurs: Mening gjennom språk

Felles for de fenomenologiske og sosialkonstruktivistiske retningene er antakelsen av at den sosiale verden blir konstruert gjennom språket¹. At språket virker konstituerende betyr at det er gjennom språklige kategorier og begreper verden blir tilgjengelig for oss. Mening skapes først og fremst gjennom hvordan vi snakker om den sosiale virkelighet, og ikke gjennom tingene i seg selv. En slik forståelse bygger på Saussures ideer om at

¹Jørgensen & Phillips (1999) betrakter sosialkonstruktivismen som en slags fellesbetegnelse for flere teorier som omhandler kultur og samfunn som strukturalisme og poststrukturalisme.

forholdet mellom språk og virkelighet er arbitrært, tilfeldig (Jørgensen & Phillips 1999). Tegnets betydning står i relasjon til andre tegn og får sin betydning etter hva det *ikke* er: Brød er ikke kake, å være barn er å ikke være voksen.

Poststrukturalismen videreførte og modifiserte Saussures ideer på flere punkter. Det viktigste at tegnets betydning ikke er gitt én gang for alle. Poststrukturalistene mener tegnene kan ha ulik betydning avhengig av den kontekst eller situasjon det opererer i, og at de kan forandres over tid. Med andre ord vil meningene i språket aldri bli helt fiksert. «Arbeid» kan i visse situasjoner være det motsatte av «fritid», i andre sammenhenger kan det være det motsatte av «passivitet» (Jørgensen & Phillips 1999:20)

Kontekst og situasjon vil i denne oppgaven forstås i nær sammenheng med det mer vitenskapelige begrepet *diskurs* som baserer seg på sosialkonstruktivismens premisser om at den sosiale verden blir skapt gjennom språket. I sin aller enkleste form kan diskurs defineres som en «bestemt måte å tale om og forstå verden (eller et utsnitt av verden) på» (Winter Jørgensen og Phillips 1999:9). Marit Haldar mener en diskurs «(...) setter rammen for hva som oppfattes som meningsfullt, tenkelig, riktig og sant – hva som *er* å si. (Haldar 2007:2). I boka «Diskursanalyse som teori og metode» påpeker Winter Jørgensen og Phillips at de diskursanalytiske tilgangene er mange. Noen nøkkelpremisser ligger likevel til grunn:

- For det første at man inntar en kritisk innstilling overfor selvfølgelig viten. Det betyr at vår viten ikke kan tas for å være en objektiv sannhet, vår viten og våre verdensbilder er ikke speilbilder av virkeligheten «der ute» (Jørgensen og Phillips 1999:13). Informantene i materialet kan argumentere for at noe er riktigere, sannere, mer naturlig. Diskursperspektivet vil derimot ta utgangspunkt i at holdningene er et produkt av vår måte å kategorisere verden på.
- At vårt syn på kunnskap og verden alltid vil være kulturelt og historisk betinget. Våre verdensbilder og identiteter kunne med andre ord ha vært annerledes, og de kan forandres over tid. Verdensbildene kan likevel fremstå som sterke og stabile i en gitt periode og dermed opprettholde sosiale mønstre (Jørgensen og Phillips 1999:14). Diskursanalyse er derfor egnet til å se på både reproduksjon og endring.
- Det siste premisset gjelder sammenhengen mellom viten og sosial handling. I en bestemt virkelighetsforståelse blir noen former for handling naturlige, mens andre blir ikke blir det. Forskjellige virkelighetsforståelser fører derfor til forskjellige sosiale handlinger. En slik konstruksjon av kunnskap og sannhet får konkrete sosiale konsekvenser (Jørgensen og Phillips 1999:14). Vi kan dermed si at diskursene avleires i sosial praksis og legger føringer på hva vi anser som riktig og galt, og hva vi tar for gitt.

Diskurs og hverdagsliv

Denne oppgaven er delvis inspirert av det Winter Jørgensen og Phillips (1999) kaller for diskurspsykologi, og særlig Potter og Wetherells. Diskurspsykologiens tilgang baseres både på den poststrukturalistiske forståelsen av selvet som diskursivt subjekt og på den interaksjonistiske i form av at man bruker diskurser aktivt som ressurser; man er ikke bare bærer av diskurser (Winter Jørgensen og Phillips 1999:21). Potter og Wetherell mener hverdagssnakket ikke er så trivielt som det kan virke som, det er nemlig gjennom hverdagssnakket identiteter skapes og maktrelasjoner spilles ut (Bugge 2005). Her skapes identiteter om den gode forelder med selvstendige barn, om barna som simpelthen bare elsker fisk og aldri spør om verken brus eller godteri og om «enkelte» foreldre som med fordel kunne ha vært litt mer ernæringsbevisste på barnas vegne.

Potter og Wetherell bruker begrepet posisjonering framfor rolle for å beskrive den prosessen hvor identiteter blir produsert ved hjelp av de diskurser eller repertoarer kulturen gjør tilgjengelig for oss. Dette utgjør en persons handlingsrom, man må alltid manøvrere og velge innenfor diskurser og diskursive praksiser. Diskursene gir oss det begrepsmessige repertoar hvor vi kan representere oss selv og andre, og de gir oss måter å beskrive hendelser og personer på (Davies og Harré 2001 i Bugge 2005).

Identiteter ferdig til bruk kalles i denne diskursanalytiske tilnærmingen for *subjektposisjoner*. Slike posisjoner vil alltid være situert i diskurser og likner sosiologiens klassiske rollebegrep. Roller knyttes imidlertid vanligvis til institusjoner og ikke diskurser, likheten er at det knyttes bestemte forventninger til oppførsel og væremåte. Diskursen tilbyr fulle pakker for hvordan man kan leve, ikke bare i bestemte kontekster, men rent generelt, og går dermed utover en bestemt sosial rolle. Vår identitet er konstruert ut fra diskurser kulturen gjør tilgjengelig for oss, og vi trekker på dem i vår kommunikasjon med andre (Neumann 2001, Bugge 2005).

Hegemoniske diskurser og dominerende fortellinger

Diskurspsykologien kan sies å være opptatt av de små fortellingene forankret i hverdagslivets ansikt- til ansiktrelasjoner. Et annet perspektiv i denne oppgaven har å gjøre med de større, overordnede og dominerende fortellingene. Her vil disse fortellingene ses i sammenheng med diskurstilgangenes forståelse av hegemoni. Fortelling, narrativer plot, forløp og aktør er sentrale begreper i såkalt fortellingsteori eller narrativ analyse (Frønes 2001). Fortellingsteori vil ikke utgjøre et eget analysegrep i oppgaven, men siden enkelte fortellinger her vil ses i forbindelse med diskurs og hegemoni, vil det være fruktbart med en kort gjennomgang av hva som ligger i det. Fortellingsbegrepet er knyttet til forløp. Et forløp tilsvarer hendelser som

henger sammen, den har en begynnelse og en slutt. «En enkel definisjon av fortelling går ut på at fortellinger er forestillinger om hvordan forløp foregår» (Berkaak og Frønes 2005: 123). Fortellinger er noe vi sosialt navigerer etter, og siden fortellingenes betydning er kjedet sammen i et forløp, gir de hendelser og handlinger retning og mening (Haldrar 2006:55). Fortellingene varierer i størrelse: De små fortellingene opptrer på et nært og konkret plan (som praksis), mens de store kan forstås som samfunnets overordnede meningsfortettede forløp (de mer diskursive):

På mikronivået eksisterer det et mylder av forestillinger om sosiale forløp, dette gjør handling mulig som valg mellom alternativer, og det åpner for innovasjon. På kulturens metanivå danner de dominerende fortellinger om livsfaser, yrkesliv og familie de grunnleggende meningsmønstre, metakjernen i den objektive sosiale realitet.

(Frønes 2001: 108)

Roland Barthes kaller de store fortellingene for myter, det vil si kulturens måte å legitimere og forklare ulike aspekter i samfunnet på, med andre ord en form for ideologi (Haldrar 2006). Frønes har et tilsvarende begrep i *nøkkelfortellinger*:

Nøkkelfortellinger kan forstås som beskrivelser av forløp som utsier noe essensielt om den kultur de er en del av, og de påvirker aktørenes fortolkninger og handlinger.

Nøkkelfortellinger opptrer ofte i mytisk form, og kan derfor influere på forskjelligartede handlingsforløp uten at aktørene er seg dette bevisst.

(Frønes 2001:108)

I myte, dominerende fortellinger og nøkkelfortellinger finnes det elementer av makt og dominans tilsvarende diskurstilgangens begrep om *hegemoni*. Om en diskurs blir stående utfordret, eventuelt opplevd som helt «naturlig», sier vi gjerne at diskursen er hegemonisk (Neumann 2001:178). Forestillingen om det «skikkelige» måltidet et viktig *plot*² i fortellingen om den vellykkede småbarnsfamilien, eller forklart i mer diskursteoretiske termer: Et *moment*³ i småbarnsfamiliediskursen. Småbarnsforeldrenes mulighet til å eksperimentere med måltidens form og innhold er vanskelig; idealet om det «skikkelige måltidet» er en rimelig låst sjanger –tegnene er ganske fikserte. «Det skikkelige» måltidet har en hegemonisk rolle i konstruksjonen av barnemåltidet. Å servere cola til frokost ville ha vært utenkelig.

Men selv om diskursene oppfattes som ubestridte, trenger de likevel næring. De opprettholdes ikke av seg selv, men reproduseres gjennom diskursivt arbeid, eller «representasjonsbekreftende utsagn og praksiser» (Neumann 2001:178). Diskursene

² Plottet refererer til en grunnidé om hvordan ting henger sammen. (...) Når vi griper plottet, faller «bitene på plass» og definerer handlingen (Frønes 2001: 90, 92, 94).

³ Jørgensen og Phillips skildrer forholdet mellom elementer og momenter på følgende måte: «Elementer er de tegn som ikke endelig har fått fiksert sin mening, tegnene som er flertydige. Med dette begrep kan vi nå gjenformulere diskursbegrepet: En diskurs forsøker å gjøre elementene til momenter ved å redusere deres flertydighet til entydighet (Jørgensen og Phillips 1999: 38, min oversettelse).

må bokstavelig talt målbæres og praktiseres gjennom de representasjonsbekreftende utsagnene diskursene tilbyr, noe som igjen bidrar til opprettholdelse av våre forestillinger om dem. En dominerende fortelling eller hegemonisk diskurs er heller ikke slik for eksempel Ivar Frønes (2001) eller Michel Foucault (1999) ser det knyttet til en bestemt institusjon eller myndighet: Makt finnes overalt i den forstand at regler og sosiale normer kroppsliggjøres.

Forestillingskunnskap

Diskursteoriens begrep om *representasjonsbekreftende* utsagn ses i denne oppgaven i sammenheng med det mer alminnelige begrepet *forestillinger*. I dagligtalen er ofte forestillinger ensbetydende med illusjon, noe usant, slik for eksempel begrepet *Det er bare en forestilling du har...* illustrerer. Marit Haldar (2006) argumenterer for at det ikke må være tilfelle. Hun ser forestillinger som førerfarte erfaringer. Forestillinger kan ikke skilles fra erfaringer og forestillinger er en nødvendig del av erfaringer.

Forestillinger kan ses som *diskursive* forutsetninger for erfaringer. En slik oppfatning bygger på fenomenologiens forståelse av erfaring. Den sosiale verden er slik den framtrer for oss, men den sosiale verden får sin karakter ut fra de kategorier vi har om den fra før (Haldar 2006: 47). Kategoriene finnes allerede i den sosiale verden vi erfarer, og kategoriene må være med oss for at vi i det hele tatt skal erfare verden, er grunntanken innenfor fenomenologien (ibid.). Rudie (1995 i Haldar 2006) mener kategoriene tar form som halvinnskrevne mentale bilder, bildene har en formbar karakter og kan derfor brukes kreativt for å tilpasse seg nye situasjoner. At de mentale bildene er formbare betyr også at erfaringsforståelsen ikke blir sosialt forutbestemt. Opplevelseserfaringene aktiverer forestillingserfaringer og videreutvikler dem.

Noen avsluttende bemerkninger

Teoriene og perspektivene i dette kapitlet er ganske tungt materiale. Videre i oppgaven vil de naturligvis ikke være uten relevans, men de vil være tilpasset analysen og ikke omvendt: Analysen er empirinær. Den fenomenologiske og sosialkonstruktivistiske influeringen fungerer som overordnet perspektiv. Fenomenologien vektlegger hverdagslivets og livsverdenens praksis som ofte ureflekterte og vanebasert handlinger. Det sosialkonstruktivistiske perspektivet minner om at mening skapes først og fremst gjennom hvordan vi snakker om den sosiale virkelighet, ikke gjennom tingene i seg selv, og at vårt syn på kunnskap og verden dermed alltid vil være kulturelt og historisk betinget. Det gjør at språket er gjenstand

for oppgavens analyse. Diskurstilgangen har en solid kasse med analyseverktøy. Med det kan imidlertid diskursanalysen fort bli en ren teknisk øvelse. Det er ikke meningen å se etter nodalpunkter, mesterbetegnere, myter, gruppedannelser og identiteter i hvert enkelt utsagn. Diskursanalyse brukes i denne oppgaven løselig, i første rekke som en praktisk metode, som et overordnet sosiologisk verktøy til å identifisere ulike forestillinger ved barndomsmåltidet.

Valg og rekruttering av informanter

Intensjonen var å ha med menn i studien fordi måltidshverdagen i stor grad organiseres av kvinner, og at mange menn selv betrakter det som kvinners domene (Reppen og Rønning 1999, Bugge 2005). Nettopp derfor hadde det vært interessant å høre maskuline forestillinger om barndomfamiliemåltidet. Ligger det andre former for omsorg når måltidene skal lages? Er forestillingene om den samlede middagen annerledes, eller finnes det andre oppfatninger om hva sunnhet er? At det likevel bare ble én mann i dette prosjektet har dels å gjøre med hvilke informanter det var mulig å få tilgang på innenfor den tidsrammen en masteroppgave i sosiologi har. Samtidig vil «kjønnsvariabelen» gjøre det analytiske arbeidet altfor omfattende så lenge oppgaven har som formål å gripe forestillinger om barnemåltidene som fenomen.

De første informantene i denne studien ble ikke plukket ut med tanke på at de skal være generaliserbare i statistisk forstand, de var ikke representanter for den typiske småbarnsmor eller –far. Widerberg (2001) understreker faren for å tenke kvantitativt i et kvalitativt prosjekt, generalisering i statistisk forstand er verken mulig eller ønskelig innenfor kvalitativ metode. I denne fasen av prosjektet var utvalget tilfeldig. Men ettersom ett av forskningsspørsmålene tok form til å omhandle sammenhengen mellom barnemåltidsforestillinger og ulike livsfaser og sosiale statuser, ble utvalget mer strategisk. Informanter som ventet barn og foreldre med samboer- eller ekteskap bak seg ble rekruttert til studien. Øyvor og Camilla venter barn, Christine, Monika og Anita er aleneforeldre og Berit, Tore Ragnhild og Ingunn lever i såkalte kjernefamilier.

Det var arbeids- og studiekolleger som videreformidlet kontakt til informantene⁴.

Gjennomføringen av intervjuene

Utformingen av intervjuguiden kan løses på flere måter, fra detaljerte oppsett med nøyaktig spørsmål og mye struktur til bare å inneholde en grov skisse over hva det skal

⁴ Prosjektet er forøvrig innrapportert til Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NDS)

samtaler om. Her ble det *halvstrukturerte* intervjuet valgt. De ulike temaene er bestemt på forhånd, men temaspørsmålenes rekkefølge er i utgangspunktet ikke gitt, selv om de her etter hvert tok en fast form. Erfaringen var at spørsmål med stor sannsynlighet for deskriptive svar av typen «hva spiste dere i går til frokost, middag og kvelds?» var en enkel og god begynnelse å få informanten i tale på.

De svar man får avhenger av i hvilken kontekst intervjuet blir foretatt i. Både rom og personer er bærere av tegn som kan påvirke svar og situasjon i ulike retninger. Intensjonen var å intervju informantene i deres egne hjem. Det ville gitt personen mulighet til å dra nytte av fordelene ved å spille på en komfortabel «hjemmebane». Et hjemmeintervju er selvsagt også en helt naturlig setting for oppgavens tema. Ønsket om å intervju privat ble ytret da informantene ble kontaktet via telefon første gang. Samtidig ble det understreket at det ikke var noe krav, det viktigste var å kunne prate sammen relativt uforstyrret. Halvparten av intervjuene ble fortatt hjemme hos informantene, de resterende ble enten fortatt ved informantens arbeidssted i arbeidstiden, eller på en rolig kafé i nærheten av informantens hjem. To av informantene bodde noen mil utenfor Oslo. Da ble det mest hensiktsmessig at intervjuene ble foretatt i arbeidstiden. For de andres vedkommende er det vel ikke unaturlig å tenke seg en viss skepsis til å slippe en fremmed mannlig forsker inn i sitt eget hjem. I de tilfeller hvor intervjuene ble holdt hjemme, ble det servert kaffe, mineralvann, kjeks eller kake. Intervjuene ble foretatt på kjøkkenet⁵, og varte fra 50 minutter til over en halvannen time.

Forskerrollen

Innenfor den positivistiske tradisjonen blir liten grad av forskerinvolvering sett som et ideal fordi det vil være den eneste garantien for å oppnå sann kunnskap. Innenfor den fenomenologiske tilnærmingen kan ikke dette reduseres, fordi objektivitet i utgangspunktet er umulig. *Fenomenologisk reduksjon* er metoden som tas i bruk for å forhindre at resultatene blir forurenset av forskerens egne fordommer (Giorgi 1992 i Bugge 2005). Det betyr at forskeren trener seg på å bli systematisk kritisk på egen rolle og feltet det forskes på, og å være obs på de kulturelle konvensjoner man er preget av; egen oppvekst og klassebakgrunn kan aldri lukes bort i forståelsen av et fenomen, men man må være bevisst på hvor man kommer fra.

⁵ Boligens rom kan forstås som ulike symbolske soner med forskjellig grad av intimitet. Det ville for eksempel være helt utenkelig for en gjest utenom de aller nærmeste å gå uoppfordret inn på de voksnes soverom. Det er kanskje det mest private rom av dem alle. Der stua regnes for å være det mest representative rommet er kjøkkenet mer intimt, uten at det behøver å bety at jeg ble behandlet som «en av dem». Leilighetene var relativt små i størrelse, det var få andre steder å ha intervjuene.

Forskerrollen spilles ut i møte med de man intervjuer. Flere kvalitative forskningsbidrag påpeker det moralsk problematiske ved å stille spørsmål knyttet til måltider (Døving 2003, Roos og Wandel, 2004, Bugge 2005). Dette er temaer med klare verdihierakier hvor intervjupersoner lett kan føle ubehag ved intervjusituasjonen; man blir målt og veid og man føler man ikke svarer riktig nok. Derfor ble det viktig å avdramatisere situasjonen i begynnelsen av intervjuene ved å fokusere på at dette ikke var et intervju om kosthold og ernæring, men heller forholdsvis enkle spørsmål om hvordan informantene selv erfarte hverdagsmåltidene.

Mann i kvinneland

Informantenes åpenhet var overraskende. Den åpenheten var ikke gitt. Goffman (1967) beskriver hvordan vi er bærere av ulike tegn; klær, generell fremtoning, alder og ikke minst kjønn gir forventninger til interaksjon. I dette materialet var det åtte kvinner og én mann. I Bugges doktoravhandling om den norske middagen understreker hun fordelene ved å være av samme kjønn som dem hun intervjuer, for henne bar de preg av å være «fortrolig venninneprat» (Bugge 2005: 39). Som mann var en slik felles «naturlig» innforståthet ikke mulig, men om det har svekket kvaliteten på materiale forblir uvisst –kanskje har dataene bare blitt annerledes. Å være mann i kvinneland innebærer på den annen side å stille spørsmål om noe mødre muligens oppfatter som naturlig og selvsagt, med andre ord; her kunne man være den fordelaktige *fremmede*. Og kanskje bygger forestillingen om den fortrolige venninnepraten på en vel essensialistisk forståelse av kjønn; at kvinner generelt utgjør nærmest et eget fellesskap uavhengig av alder og sosial klasse utenforstående ikke forstår eller kan få innpass i. Det er heller ikke gitt at intimitet og fortrolig venninneprat gir «sannere» svar. Forskjellige kontekster gir ulike utsagn, ikke sannere utsagn.

Like viktig som kjønnsdimensjonen var kanskje egen livsfase. Å selv være i den såkalte etableringsfasen, men ingen konkrete planer om å få barn da intervjuene fant sted, ga rom for enkelte refleksjoner i etterkant. Alt i alt var intervjuene en hyggelig affære og spørsmålene i intervjuguiden var uproblematiske å stille. Men spørsmålene til aleneforeldre var det litt verre med. Ett spørsmål handlet om fordeler og ulemper ved å ha alene- eller delansvar for barna i ulike måltidssituasjoner. Da skurret det litt for intervjuer og informant. For det første ved at spørsmålene i begynnelsen helt ureflektert ble formulert som «... noen fordeler ved å *bare* være to», underforstått som om familiekonstellasjon ikke var fulltallig nok, og ved at informantene reagerte ved å svare unormalt stotrete («Eh...», «Nei... altså» osv.). I selve analysen har slike utsagn

blitt tolket dit hen at den heterofile toforeldrefamilien er den hegemoniske familieformen i Norge. Det skinte gjennom i intervju spørsmålene og i informantenes tale. Å være systematisk kritisk til egen rolle og feltet det forskes på, er langt ifra noen enkel øvelse.

Intervjumateriale og analyse

Alle intervjuene ble tatt opp på en mp3-spiller og transkribert kort tid etter. Lydopptak ble benyttet for at intervjuene ikke skulle bli avbrutt eller forstyrret av notatskriving. Intensjonen var også at samtalene ble mindre formelle da. Informantens egne måter å uttrykke seg på har blitt beholdt så godt det har latt seg gjøre, men i de tilfeller informanten hadde markant dialekt – de var det tre av – har ble det av tidsmessige grunner oversatt til normert bokmål. Pauser og fyllord som «liksom», «kan du si», «på en måte», «ikke sant» osv. er tatt med i transkriberingen. Informantenes særegenheter, kroppspråk og fakter kommer naturligvis ikke med på lydfilene. Disse ble notert ned etter hvert intervju. Steinar Kvale mener transkriberingsarbeidet er en tolkningsprosess i seg selv. Utskriften gir ikke et sant og objektivt materiale, utskriftene er «kunstige konstruksjoner av kommunikasjon fra muntlig til skriftlig form» (Kvale 1997:102). Man må foreta flere avgjørelser underveis. Derfor kan transkriberingsarbeidet sies å være den første formen for analyse av materialet. Det var en tidkrevende og omfattende prosess, men nyttig fordi man blir godt kjent med materialet. Etter de tre-fire første intervjuene ble det klart hvor lik samtalen om barndoms måltidet var, samlet sett fikk materialet fort preg av «metning».

Det videre analysearbeidet fikk en todelt form. Etter de første gjennomlesningene dannet det seg et bilde av hvilke temaer det kunne ha vært fruktbart å gå videre med. Sitatene ble sortert ut tematisk, eksempelvis alle sitatene om frokost, middag og kvelds i ulike dokumenter. Disse ble igjen sammenlignet med hverandre og i forhold til hver kategori. Mye kan imidlertid lett forsvinne i slike temainndelinger, derfor ble det også søkt etter enkeltord og begreper for å se hvilke kontekster og situasjoner de opererer i. Slik kan man «følge» for eksempel begrepene «hyggelig» eller «barn» gjennom hele det samlede intervjumaterialet uavhengig av temainndelingene.

Det andre analysegrepet har å gjøre med diskurspsykologitilgangens søk etter *krisepunkter* (Winter Jørgensen og Phillips 1999: 132). Informantene som stotret da de fikk spørsmål om det var noen fordeler eller ulemper ved å «bare» være to, kan være eksempel på det. Krisepunkter er tegn på at noe er gått galt i interaksjonen, og de kan avspeile konflikter mellom forskjellige diskurser. Winter Jørgensen og Phillips mener å

gjenta en ytring, spøk, taushet eller plutselig skifte i stil og samtaleemne er typiske tegn på kritiske punkter (s. 132–133). De kritiske punktene kan også brukes til å se etter skifter fra en subjektposisjon innfor én diskurs, til en subjektposisjon innenfor en annen. Et eksempel på det kan være sitatet under, gjengitt i sin helhet uten sammenfatninger:

Er du opptatt av mat?

Nei...ikke så veldig. Jeg er veldig glad i mat, men ikke opptatt av mat. Jeg har kokkebøker, men jeg lager ikke det som står i dem (latter). Jeg har fått masse oppskrifter jeg sitter og blar i og drømmer om. Jeg elsker jo kokkeprogram på tv, og liker god mat sjøl. Men jeg er ingen gourmet, jeg liker jo egentlig alt jeg synes smaker godt. Jeg er bare så forferdelig klønete til å lage det sjøl. Men egentlig er jo ganske opptatt av mat. At den skal være sunn og næringsrik, og gud så bekymret jeg var da hun var liten med sukkerinnhold og saltinnhold og kunstige tilsetning av vitaminer og EØS-direktiver og matsminke, så jeg er opptatt av mat, ja.

(Anita)

I den første delen forholder Anita seg til en urban gourmetdiskurs der nytelse, smak og for så vidt kunnskap og mestring er viktig. Subjektposisjonen eller identiteten er basert på moderasjon og en viss distanse til gourmetdiskursens koder. Når Anita sier hun ikke er opptatt av mat, viser hun til kokkebøkene hun bare blar i, og at hun synes alt er like godt. Anita er ikke kresen i legitim forstand. Anita er folkelig, en av folk flest. I den andre delen endres umiddelbart subjektposisjon og diskurs. Ved å fortelle om hvor bekymret hun var for datteren da hun var liten, tar Anita identiteten som den ansvarsfulle og gode mor. Diskursen, eller det fortolkende repertoaret er ikke lenger gourmet, men ernæring og helse. Overgangen fra individuell nytelse, til plikt og omsorg er noe hun vil gi inntrykk av å mestre bedre. Anita er opptatt av mat likevel.

Eksemplet viser at det i utgangspunktet ikke er samsvar mellom første og siste del. Potter og Wetherell (1978) foreslår å se bort fra det personen sier som uttrykk for en indre tilstand av fastlagte holdninger og meninger, men heller se etter de funksjoner og hensikter fremstillingene har for personen i interaksjon med andre. Fremfor å se på hvilken versjon som er riktig, må forskeren se på hvilken funksjon de ulike versjonene søker å oppfylle (Bugge 2005:61).

3

Hva menes med barn og barndom?

Barn har alltid eksistert, men forestillingene om dem har endret seg. I boka «Centuries of Childhood» (1962) gjør franskmannen Phillipe Ariés rede for barndommens historiske utvikling. Barndommen er for Ariés en kulturell og sosial oppfinnelse – en sosial konstruksjon – og ikke én statisk størrelse. Før industrialiseringen var nemlig barna en integrert del av det (produksjons)felleskapet de levde i, der barna deltok i begivenheter og gjøremål så snart de var fysisk skikket til det. Barn ble heller ikke skjermet fra ulykker, død eller voksnes seksualitet. Barn deltok på alle samfunnets arenaer i den grad at Ariés mener barndommen ikke fantes (1962). Når Ariés forstår barn og barndom som en kulturell oppfinnelse, betyr naturligvis ikke det at barn aldri har eksistert, men at barndom som egen kulturell kategori eller stadie den gang ikke fantes. Folk tenkte rett og slett ikke på barn som barn, de var sjelden gjenstand for en spesiell følelsesmessig omsorg med egne rettigheter, slik vi kjenner det fra vår samtid. Ariés hevder det først var i moderne tid barna kom til verden som spedbarn, tidligere var man et «uferdig» menneske fram til sjuårsalderen da språket var utviklet nok.

Med innføringen av skolevesenet på 1600-tallet, ble barndommen litt om litt skilt ut som egen periode (Postman 1984). Med opplysningstiden kom forestillingen om barnet som «tabula rasa», en tom beholder som måtte fylles opp med riktig kunnskap og viten, og med Rousseau kom forestillingen om barndommen som noe mer enn en forberedelse til voksenlivet. Barnet fikk egenverdi og ble ansett som noe kvalitativt forskjellig fra voksne (Jenks 1996). Det var likevel utviklingen av den borgerlige kjernefamilien i begynnelsen av industrialiseringen barndommen og morsrollen ble etablert, men da hovedsakelig i samfunnets øvre lag. Det var her forestillingen om barnet som noe fundamentalt forskjellig fra voksne ble skapt. Selve forestillingen om det barnlige ble utviklet i denne familien, sammen med barneklær og barnebøker (Frønes 2003:51) I landbruk og industri var derimot for eksempel

barnearbeid fortsatt utbredt, selv om fokuset på barns rettigheter var gjenstand for betydelig kulturkamp. I Danmark kom forbudet mot barnearbeid i 1873, i England i 1833 (Dencik og Schultz Jørgensen 1999). I denne perioden ble det også obligatorisk skolegang for alle. Industri og handel krevde en annen og ny type kunnskap basert på boklig lærdom, samtidig som skolen skulle være oppdragende og disiplinerende. Skole og utdanning ble et institusjonelt arrangement omkring barn som forsterket dem som en avgrenset gruppe (Haldar 1993:17).

Barn og barndom i moderniteten

Et bærende innslag i oppbyggingen av den moderne velferdsstaten var ideen om at nær sagt alle deler av samfunnet skulle innrettes rasjonelt. Utviklingen av de skandinaviske barnehageordningene kan tjene som eksempel på det: For å muliggjøre toinntektsfamilien ble det nødvendig med velfungerende barnepassordninger i offentlig regi, fundamentert på pedagogisk og psykologisk viten. Den økende opptattheten av forskningen har sammenheng med den økende sekulariseringen. Dencik og Schultz Jørgensen (1999) hevder få ting i menneskers hverdagsliv har vært så styrt av tradisjonen som barneoppdragelse. Man har oppfattet det som selvfølgelig og ønskelig at oppdragelsesidealene er noe som automatisk gis videre fra en generasjon til den neste; «alltid» blir synonymt med «naturlig». Med vitenskapelig og rasjonell tenkning og modernitetens mål- og middelvurderinger ble slike ideer imidlertid ikke lenger mulig. Blant annet har Freuds forståelse av barnet som et seksuelt vesen, psykoanalysens oppfatning om barndommen som avgjørende for alt som skjer senere i livet og Piagets bidrag innen kognitiv utviklingspsykologi, endret oppfatningene om begrepet «barn».

Dencik og Schultz Jørgensen mener barnet sosiale og kulturelle situasjon siden 1930-tallet har endret seg radikalt. Barnet har nemlig gått fra å være et objekt for en autoritær underkastelse, til å bli et «...subjekt i en professionalisert omsorg og pædagogisert utvikling» (Dencik og Schultz Jørgensen 1999:11). Og der man tidligere anså lydighet og disiplin som barnets viktigste egenskaper, er man i dag mer opptatt av å høre barnets egne meninger og ivareta barnets behov og integritet. Sånn sett mener de at moderniseringen har ført til en «...’humanisering’ af barndommen» (s.11). Humaniseringen gjenspeiles i lovverk og institusjoner: I Norge ble det partipolitisk uavhengige Barneombudet opprettet ved egen lov i 1981, FNs konvensjon om barns rettigheter ble vedtatt av FNs medlemsland i 1989 og i dag (2007) har regjeringen en egen barne- og likestillingsminister i Karita Bekkemellem (Ap).

Barn og barndomsforestillinger

Den historiske skissen over viser at barndommens sosiologi er relativt kort, men den har likevel vokst til å bli et viktig område for både akademiske og politiske interesser. Barneforskningen har fått stor plass i fagdisiplinene sosiologi, psykologi og pedagogikk: Sosiologene har tradisjonelt vært opptatt av hvordan barnet ble en del av samfunnet, psykologene var opptatt av hvordan barnet beveget seg fra ett modningsstadium til det neste og pedagogene var opptatt av læring; om hva barnet bør lære på de ulike alderstrinnene. Chris Jenks (1996) mener disse retningene har bidratt til å forsterke forståelsen av barn som noe naturlig framfor at barndom må forstås som en sosial konstruksjon. Barneforskningen var nemlig lenge preget av en grunnleggende forståelse av barnet som et «ikke ferdig menneske» (Frønes 2003).

Et slikt syn er i dag stort sett forlatt i academia. Barnet har gått fra bli sett på som «human becoming» til å bli forstått som «human beings» (Jenks og Prout 1997). Barnet er ikke lenger uskyldig, sårbar og passiv mottaker. I dag er derimot barnet et skapende subjekt med egenverdi. Forestillingen om det selvstendige kreative, opprørske og forhandlende barnet er rådende, mener Marit Haldar og viser til dagens rådende oppdragelsesidealer og medienes barneprogrammer (Haldar 2007, 2003). Nært beslektet med inndelingen mellom barnet forstått som «human beings» og «human becoming», finner vi Gunilla Halldéns metaforer *barnet som prosjekt* og *barnet som værende* (Halldén i Dencik og Schultz Jørgensen 1999:182-184): Barnet som prosjekt rommer forestillingen om barnet som bærer av framtida. Dette er forestillinger som handler om nødvendigheten av å påvirke og starte med tidlig innlæring. Målene kan variere, men felles er forestillingen om barnet som bærer av framtida. Forestillingen innebærer et brudd med tradisjonen i den forstand at framtida ses som noe kvalitativt nytt. Oppdragelsen betraktes ikke som en reproduksjon av det gamle, men som frambringelse av et nytt menneske som skal bli bedre rustet til å takle det som kommer.

Motsatt finner vi forestillingen om barnet som værende. Metaforen rommer tradisjonelle forestillinger som vektlegger regulering framfor planlegging. Her betraktes barnets utvikling som en naturlig lovmessighet omgivelsene ikke har noe særlig kontroll over. Videre forbindes værensynet barnet til tradisjon, historie og videreføring av slekten, mens prosjektsynet peker på barnet som bærer av noe nytt, samtidig som det anses som påvirkelig (Halldén i Dencik og Schultz Jørgensen 1999:183).

Metaforene over er vide. I boka «Childhood» (1996) går Chris Jenks gjennom historiens mer konkrete barndomsforestillinger. Jenks forklarer barn og barndom ut

fra blant annet mytene om det *ukultiverte* barnet, det *naturlige* barnet, det *sosiale* barnet, det *uskyldige* barnet, *framtidsbarnet* og det *nostalgiske* barnet (min oversettelse). Mytene om både det ukultiverte, det naturlige og det sosiale barnet tilsvarer akademias mer tradisjonelle forståelse av barn og barndom som «human becomings»: Barnet er motsatsen til den rasjonelle voksne. Det er mindre utviklet og har mer behov for veiledning og opplæring, og barnet betraktes som gitt i både dagligliv og forskning. Barndommen anses som nødvendig og uunngåelig, og er derfor en del av det «alminnelige» liv. Med forestillingen om det sosiale barnet tenker Jenks på sosialisering der barndommen betraktes som en fase og en strukturert dannelsesprosess.

Forestillingen om det uskyldige barnet er av en litt annen art. Jenks mener denne er en typisk moderne og vestlig konstruksjon. Her finner man englebarnet, det uskyldige og plettfriske barnet uberørt av voksenverdenen. Barnet har nemlig en naturlig godhet over seg, en renhet den voksne dyrker som «...the source of all that is best in human nature.» (Jenks 1996:73). Romantiseringen av det uskyldige barnet sporer Jenks til opplysningsfilosofen Rousseau, og får slik en sammenheng med en annen dominerende myte; forestillingen om framtidsbarnet. Ved å gi barna de riktige oppvekstbetingelsene, mente Rousseau at barnet ville ende opp som den gode ektefelle, forelder og samfunnsborger. Her ligger også de voksnes forpliktelser overfor de små. Barna er et slags løfte eller håp om en bedre framtid fri for de grusomheter menneskeheten tidligere har begått. Slike bilder finner vi for eksempel i markeringer i regi av FN og andre internasjonale organisasjoner og i den nyaktuelle miljøretorikken: Barna på den flaggfylte scenen symboliserer håp om en bedre framtid for alle, jorda er bare noe de voksne har til låns.

Barnet i familien og familiens rolle

I stor grad anses barndommen også for å være en familiebarndom (Nemeth Lunde 1997). I dag har vi i langt høyere grad selv mulighet til å bestemme over og planlegge barnefødsler, og de fleste får barn av emosjonelle og ikke praktiske grunner. Sammen med forventningen om at barnet faktisk vokser opp, har ført til at familielivet og synet på den har endret seg. I dag er det barna som definerer familien, og moderne familier er vendt mot dem, skriver Ivar Frønes i boka «Moderne barndom» (2003). Familien er oppvekstens grunnmur, barnet er familiens forsoningselement, det som konstituerer helheter og limer familien og livet sammen igjen (Seland 1996).

Flere forskere har hevdet at mange av de funksjonene familien tradisjonelt har ivaretatt er blitt svekket i det moderne. Harriet Holter hevdet på 1970-tallet at realiseringen av den skandinaviske velferdsmodellen ville føre til en funksjons-

tømming av familien (Holter m.fl. 1975). Økonomiske, omsorgsmessige og emosjonelle funksjoner er langt på vei overført til aktører og institusjoner utenfor familien. På samme måte har enkelte forskere som for eksempel Berger (1983) vært bekymret for at økende individualisering kan føre til at familien oppløses innenfra. Oppløsningstendensene vises for så vidt i skilsmissestatistikken: Mellom 1971 og 1975 var årsgjennomsnittet på barn som opplevde skilsmisse i Norge 7224, mens det i 2003 var 14000 barn som opplevde at foreldrene tok ut separasjon (Noack 2005). Men økende skilsmisserater er ikke nødvendigvis uttrykk for at ideen om tosømhet med barn erstattes med selvalgt ensømhet. Lars Dencik (i Dencik og Schultz Jørgensen 1999:269-270) erstatter Holters bekymring for familiens *funksjonstapping* med nye *funksjonskrav*: Når samspillet på andre sosiale arenaer i stadig større grad instrumentaliseres, tenderer familien som sosial instans i økende grad mot å bli et *intimitetsreservat*. Det er først i familien individet får mulighet til å få avløp for og oppleve en noenlunde utslørt og ubetinget intimitet:

Den er derfor også den instans, hvor individerne kan håpe på, at deres inderste og mest private motiver kan møte forståelse, altså en slags *afkodingscentral*, og ikke minst den instans, hvor individet kan få bekreftet, at han/hun virkelig er en unik person –altså en *bekreftelsesinstans*.

(Dencik i Dencik og Schultz Jørgensen 1999: 270)

Dencik peker derfor på et dilemma ved moderne familieliv. Framfor at familien tømmes for funksjoner, blir den heller overbelastet med emosjonelle og sosiale krav, og det er nettopp fordi enkelte ikke makter å oppfylle de nye kravene at familier går i oppløsning. Frønes og Brusdal er inne på noe av det samme :

Moderne verdimønstre tyder ikke på at familier skulle gå i oppløsning på grunn av normer som ikke legger vekt på familiens betydning. Derimot vil normene om selvrealisering og mening innebære at ekteskap kan oppløses fordi samlivet ikke er givende nok for en eller begge av partene

(Frønes og Brusdal 2001:139).

Samtidig har de siste års utvikling i Norge og andre vestlige land fortalt om homfile og lesbiskes kamp om retten til å bli sidestilt med heterofile par, også retten til å ha barn (Frønes og Brusdal 2001). Med andre ord kan det virke som tosømhets med barn fortsatt er et sterkt ideal. Den største endringen består i at fellesskapet har andre medlemmer eller bytter ut medlemmene underveis. Vi gifter oss på nytt eller innleder nye samboerskap.

4

Hva menes med mat og måltider?

Måltid... Hvis du tenker på hvor mange måltider jeg har spist... det må være noe som fyller magen ordentlig. Ikke godteri. En pølse alene på bensinstasjonen kan være... ikke et helt måltid, men...

Hva må til for at det skal være et helt måltid, da?

Jeg tenker litt på det å sette seg ned, men likevel vil jeg nok si at... jeg ser for at meg at du setter deg ned og spiser... det er vanskelig. Pølse på bensinstasjonen er kanskje ikke et måltid... da har du kanskje bare spist.

«Pølse på bensinstasjonen er kanskje ikke et måltid... da har du kanskje bare spist», avslutter omsider Ragnhild på spørsmålet om hva hun forbinder med et måltid. Et måltid er tydeligvis ikke bare et synonym for å innta mat for å bli mett, det rommer mer. Ragnhilds uttalelse forteller kanskje mer om hva måltidet *ikke* er: Innholdsmessig bør det ikke bare være pølse, og det bør ikke inntas på vei til eller fra et sted. Det bør inntas sittende. Sitatet over peker på at mat og måltider rommer mange dimensjoner. Dette kapittelet vil se på måltidets sosiale betydning og dets struktur og bestanddeler. Videre vil måltidet ses i sammenheng med smak og identitet og som medisin.

Måltidenes sosiale betydning

Måltidene handler ikke bare om å spise bestemte matvarer tilberedt på bestemte måter. Mäkelä (i Fürst, Prättälä, Ekström, Holm og Kjærnes 1991) understreker at hvem vi spiser måltidene med og under hvilke omstendigheter er like viktig. Måltidene kan altså forstås som noe sosialt. Simmel (1993) beskriver mennesket som nettopp det – våre behov, drifter og interesser trenger å deles, måltidene er en situasjon hvor vi faktisk *bør* omgås andre. Mange samfunnsvitere definerer måltidene da også som en anledning hvor to eller flere personer er samlet hovedsakelig for å spise mat (Wood 1995 i Bugge og Døving 2000).

Simmel var opptatt av å undersøke de sosiale formene som eksisterer i et samfunn, blant dem maten som konsumeringsform. Han definerer måltidet som et sosialt

univers som bringer folk sammen på tidspunkter i løpet av dagen for å dele mat. Utgangspunktet for hans sosiologiske analyse av måltidet var dette:

Av alt som er felles for alle mennesker , er følgende det de har mest til felles: Det at de må spise og drikke. Og nettopp dette er eiendommelig nok det mest egoistiske , det som på mest ubetinget og umiddelbar måte er forbeholdt individet. (Simmel 1993[1957:242])

Måltidet rommer derfor et paradoks, mener Simmel. Mat er fundamentalt materialistisk og individuelt, samtidig som det å spise er noe som er felles for alle mennesker. Det er dette paradokset som gjør at måltidene er så strengt strukturert og regulert.

Det engelske ordet for fellesskap – *community*– understreker sammen-hengen mellom måltid og fellesskap. Ordets to deler, *com* og *munes*, refererer til delte forsyninger *muntions*, mens det engelske ordet *companion* best kan oversettes med kamerat eller følgesvenn. De engelske ordene som betegner fellesskapene har slik en forbindelse til måltidenes verden (Otnes i i Fürst, Prättälä, Ekström, Holm og Kjærnes 1991). Gjennom måltidene forenes vi. Det gjøres gjennom måltidenes tilbakevendende og regelmessige karakter i hverdagslivet når familier og kolleger spiser sammen, eller ved de store anledninger når slektens fellesskap bekreftes ved de store overgangsritualene i livene våre som dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelse. I organisasjons- og forretningslivet bekreftes avtaler og kontrakter gjennom felles måltider. Måltider er rammer for og markerer fellesskapet over alt i det sosiale liv (Holm 2003).

Måltidets utvikling, måltidets forfall?

I et utviklingsteoretisk perspektiv blir gjerne måltidet ansett for å ha gått i en individualistisk retning. Simmel (1993) viser til 1800-tallets Europa da man gikk over til en individuell porsjonering av maten på tallerkener framfor å spise av samme fat. Selv om måltidene slik sett har blitt individualisert betyr ikke det at behovet for å ta del i et måltidsfellesskap er borte. Samfunnsvitenskapelige bidrag om mat og måltider⁶ viser at alenespising anses for å være lite ønskelig. Slike oppfatninger kom også fram i dette materialet

I sommer da datteren min var tre uker på Vestlandet, før jeg tok ferie, lagde jeg aldri middag, men jeg jobbet jo tolv timer i snitt hver dag. Da kjøpte jeg noe på veien hjem, eller jeg spiste ute. Det er litt trasige greier. Til henne lager jeg middag, og da skjerper jeg meg. Men er jeg aleine, slurver jeg fælt, hopper over middager, kjøper noe ute, da er det mye brødmat. Og det betyr vel egentlig at... at... hva betyr det? At man slurver fælt med seg sjøl... hensikten er ikke borte, for man skal jo spise sunt sjøl, men kanskje fordi det er godt å

⁶ Se for eksempel Bugge 2005.

slippe oppvasken og stå der å koke. Men det er jo kjedelig å spise aleine. Ja, fy, det er fryktelig kjedelig.

Anita synes det er «trasig» å både kjøpe noe på veien hjem, spise eller lage middag når datteren er borte. Tolvtimersdager legitimerer at middagen droppes. Kanskje er det mulig å tolke hennes utsagn slik at rammer og premisser for middagen faller bort når datteren ikke er til stede. Selv påpeker hun at «...man skal jo spise sunt sjøl...», av praktiske årsaker er det er godt å slippe oppvasken, men til sjuende og sist er det jo kjedelig å spise alene. Sitatet viser hvor *sosialt* måltidet er, det handler ikke bare om å dekke sult og slukke tørste.

En tilbakevendende påstand om dagens mennesker og deres forhold til mat i det postindustrielle samfunn er at maten har mindre sosial betydning for den enkelte nå enn tidligere (Guzmán, Bjørkum og Kjærnes 2000, Holm 2003). Det hevdes at fellesskapene måltidene tradisjonelt organiserer dermed står i fare for å forsvinne. Hverdagslivet er for travelt til å bruke lang tid på forberede måltidene og derfor velger man heller lettvindte løsninger og halvfabrikata. Bildet av måltidets forfall bekreftes i offentligheten gjennom massemediene og har etter hvert blitt en klar forestilling blant folk flest der antagelsen om at «ingen spiser middag lenger» har stor utbredelse og er nærmest tatt for gitt⁷. Disse forfallspåstandene er likevel omdiskutert i samfunnsvitenskapene. Enkelte forskere mener måltidet og fellesskapet rundt det ikke lenger tillegges kulturell verdi, og at dette igjen skyldes endringer i hvordan familien organiseres (Andersson 1980, Gofton 1990). De konkluderer med at det økte forbruk av ferdiglagd mat i Nord-Europa gjør at det tradisjonelle fellesskapet rundt mat erstattes av andre typer fellesskap i familien. Tilsvarende finner man andre forfattere som ikke er uenige at ferdiglagde produkter har økt de siste tretti år, men at man ikke uten videre kan slå fast at ferdiglagde retter har erstattet den hjemmelagde. I likhet med andre empiriske undersøkelser (Jansson 1999, Warde 1999, Bugge og Døving 2000) vil også funnene i dette prosjektet vise at ferdiglagde retter forekommer, men at de på langt nær har samme kulturelle legitimitet. Videre hevdes det at familiemåltider og familie fortsetter å representere viktige verdier (Charles og Kerr 1998, De Vault 1991, Murcott 1997).

Lotte Holm (1998) refererer til Marianne Ekströms (1990) arbeider når hun spør hvor utbredt fortidens velorganiserte måltidsfellesskap egentlig var. Historisk sett har ikke fellesmåltidet vært felles for alle. Ulik status sannsynliggjør at for eksempel kvinner, tjenestefolk og barn ikke tok del i måltidsfellesskapet, mener Ekström. Anne Murcott

⁷ Se for eksempel Bugge og Døving 2000 og Døving 2005.

argumenterer på samme måte i sin diskusjon av hvordan familieformer og husholdningsstrukturer har vært bestemt av sosial klasse. En undersøkelse publisert i 1963 rapporterte om store klassemessige variasjoner mellom arbeider- og middelklasse, der kvinnene i arbeiderklassehusholdningene ofte inntok tjenerens rolle, mens kvinnene i middelklassen selv tok del i måltidet. Bildet av det store fellesskapsmåltidet blir på denne måten svekket når man trekker inn kjønn og klasse. Måltidsidealet som kommer til uttrykk i bekymringen for familiemåltidenes forfall er derfor mest sannsynlig en idealtypisk modell av middelklassens måltider (Murcott 1997).

Ifølge Murcott kan den påståtte oppløsningen av familiemåltidet i akademia spores tilbake til Lynd & Lynds klassiske studie «Middletown» (1929). I undersøkelsen klager informantene over at familiefellesskapet ved matbordet ikke lenger lar seg gjennomføre. Undersøkelsen kom ut i 1929 og viser at tradisjonen med regelmessige familiemåltider kan dateres tilbake før første verdenskrig. Murcott mener oppløsningen *kan* tidfestes til denne perioden, men en annen og mer nærliggende forklaring kan være at «...klagerne over familiemåltidets forsvinden er et tilbakevendende symbolsk tema på den dagsorden som i hele det 20. århundre har diskutert familiens oppløsning (Holm, 1998: 27).»

Mat, måltider og sosiale relasjoner

I prinsippet kan alle ta del i et måltidsfellesskap. Slik er det ikke i praksis. De sosiale reglene for hvem man spiser med viser hvordan bordfellesskapet kan tolkes som et system som både innebærer inklusjon og eksklusjon (Bourdieu 1984). Mat kan være en egnet måte å synliggjøre forskjeller på (Sellerberg 1982). Historisk sett har overklassen – både byborgerskap og storbønder – sjeldent inntatt måltider med tjenerskapet⁸, i forsvaret opererer man med offisersmesser og kantiner for menige, og i arbeidslivets felleskantiner deler samme avdeling og samme ledersjikt samme bord. Den i utgangspunktet inkluderende felleskantinen eksisterer, men normene for hvem man kan spise med er strenge. Vaktmesteren sitter sjeldent ved direktørens bord, men direktøren kan sette seg ned hos vaktmesteren. (trenger referanse

Både maten som serveres og valg av spisested gir indikasjoner om en sosial relasjon er basert på nærhet eller distanse. Douglas (1978) hevder at måltidene servert

⁸ I filmer settes gjerne tjenerskapets og arbeiderklassen enkle, hyggelige og inkluderende måltider opp mot borgerskapets falske stivpyntethet. Det er hos tjenerskapet i kjelleren det «egentlige» livet leves. Se f.eks. storfilmene *Titanic* (Cameron 1997), den britiske «upstairs/downstairs»-filmen *Gosford Park* (Altman 2001), eller den danske dogmefilmene *Festen* (Vinterberg 1998) hvor forøvrig den seksuelt misbrukte overklassesønnen Christian Klugefelt til slutt finner kjærligheten i tjenestepiken Pia.

privat i hjemmet er for familie, nære venner og gjester man spesielt verdsetter, mens drikke serveres til fremmede, bekjente og kolleger. Disse skillene er ikke universelle, men tilsvarende finnes også i norske forhold. Marianne Lien (1987) viser fra en undersøkelse i Båtsfjord i Nord-Norge hvordan spising i hjemmet avspeiler det sosiale aspektet i spisesituasjonen. Familie og nære venner blir servert ved kjøkkenbordet, ukjente i stua. Hva drikke angår, viser sosialantropologen Runar Døvings (2001) feltarbeider i den fiktive Østfoldbygda Torsvik hvordan kaffe blir ansett som et minimumskrav til ytelse når gjester kommer på besøk. Kaffe er et tegn på gjestfrihet med likevel relativt nøytrale konnotasjoner.

Måltidene og måten de inntas på er også med på å strukturere sosiale relasjoner ved valg av rom og møbel måltidene inntas på. Hverdagsmiddagen blir gjerne inntatt på kjøkkenet og kjøkkenbordet, søndagsmiddagen i den mer representative stua på spisebordet og den uformelle lørdagskosene på salongbordet foran TV-en. Også disse normene er strengt regulert. Det er bare når noen skal feires det er lov å spise kake på senga til frokost. Å se TV under hverdagmiddagen var for eksempel lite ønsket blant informantene, selv om det ofte ble slik.

Måltider inntas også utenfor hjemmets fire vegger, fra gatekjøkkenmat i forbifarten, gourmetrestaurant til matpakke og termos i naturen. Intervjumaterialet viser at de utenomhjemlige måltidene varierer voldsomt i status. Det enkle utemåltidet i tilknytning til søndagsturen fortelles om i positive ordlag, mens take-away mat legitimeres med tidsmangel.

Måltidets struktur og bestanddeler

Uavhengig av hvor og hva man velger å spise, er jevn tilførsel av mat nødvendig for å få kroppen til å fungere. Derfor strukturerer vi matinntaket til ulike måltider (Eriksen 1994). Antropologen Mary Douglas viser at et måltid defineres som et måltid bare så lenge det har en gjenkjennelig struktur, det vil si at måltidene trenger bestemte regler for når, hvor, hvordan hva og med hvem man kan spise med (Douglas 1978). Eriksen (1994: 39) definerer måltidet slik:

Måltidet er en institusjonalisert aktivitet. Den kjennetegnes ved at den har en struktur som gjør gjenkjennelse mulig (tid, sted næringsmidlene som serveres og hvordan de er bearbeidet).

Måltidet kan derfor ikke bare ses som en sosial handling, men også som en strukturert *hendelse* hvor gjentakelsene gjør måltidene kjente og håndgripelige for oss. Det gjenkjennelige ligger i at måltidene og vår måte å spise på kan forstås som ureflekterte

vaner internalisert gjennom barndom og oppvekst. Berger og Luckman (1967) betrakter måltidet som en institusjon hvor utgangspunktet er at all menneskelig aktivitet er underlagt vanedannelse som går forut for institusjonalisering. Institusjonaliseringen skjer hver gang forskjellige aktører gjensidig typifiserer vanemessige handlinge. Umiddelbart vil derfor poteter og brun saus for nordmenn signalisere (tradisjonell) norsk middag inntatt på ettermiddagen, grovbrød og ost er viktige ingredienser i en «ordentlig» norsk frokost og kaffe og kake signaliserer fritid eller en festlig anledning.

Måltidenes koder–matsystemet

Mens vår fysiske overlevelse avhenger av vårt inntak av mat som natur, er vår sosiale overlevelse avhengig av vår bruk av kulturelle klassifikasjoner som går utover naturelementene (Bugge og Døving 2000:44). Måltidene inneholder strukturelle elementer som er knyttet sammen på ulike måter, hvor komponentene «mat» og «drikke» utgjør det første grunnleggende skillet (Douglas 1986). Lévi-Strauss (1979) viser hvordan måltidene kan leses både *synkront* (horisontalt) og *diakront* (vertikalt). Disse ulike måtene å lese måltidene på synliggjøres i restaurantenes spisekart; diakront ser man at menyen begynner med forretter, hovedretter, desserter og til slutt drikke, og synkront alle de retter som hører til i samme kategori: Alt som kan klassifiseres som forretter, hovedretter, desserter og drikke. Disse konvensjonene er dypt kroppsliggjorte og strengt regulert: Å servere desserten før hovedretten er for eksempel en umulig handling.

Barthes (1979) mener vi kan analysere maten slik vi analyserer språket med hjelp av grammatikk. I denne grammatikken vil matens minste meningsbærende enhet være grunnlaget som kan brukes som kjennetegn for en bestemt ramme i en situasjon (Gofmann 1967), man kan si at maten signaliserer den sosiale situasjonen ved kommunikasjonsstegn (Eriksen 1994:24). En tilskuer kan lett lese forskjellen mellom en forretningslunsj og en lunsj på en snackbar (Barthes 1979). På samme måte kan den norske sosiologistudenten skjønne at noe skal feires når det en sjelden gang er kake på oppholdsrommet.

De skikkelige og uskikkelige måltidene

Murcott (1986) er opptatt av hva folk oppfatter som et skikkelig eller ordentlig måltid («proper meal»). Hun hevder at alle kulturer ikke bare har klare formeninger om hva som defineres som spiselig eller uspiselig, men også hva som utgjør et skikkelig måltid. I Sør-Wales bestod en skikkelig middag av kjøtt, potet og tilbehør i form av grønnsaker eller saus, for øvrig ikke særlig ulikt det en ordentlig norsk middagsmåltid bør

inneholde⁹. Selv om basismaten («staple») endres over tid og med endrede materielle forhold – for eksempel har pasta og ris i stadig høyere grad tatt over for poteten som tradisjonelt middagstilbehør i Norge¹⁰ – må det likevel eksistere en form for basismat for at måltidet skal betraktes som tilfredsstillende og «ordentlig» (Douglas 1974). Ifølge Bugge og Døving (2000) er våre forestillinger om det ordentlige måltidet basert på strenge kulturelle kategorier som ikke er bestemt etter ernæringsfysiologiske kriterier, selv om de ofte blir forstått slik. Kravet til ordentlighet gjelder ikke bare til den kollektive middagen – kanskje det mest regulerte måltidet¹¹ – men like gjerne til den mer individualistiske frokosten:

Jeg pleier jo å spise ordentlig frokost sittende ved bordet med ei brødkive.

Sitatet over fra Øyvor viser at det «ordentlige» måltidet ikke bare stiller krav til frokosten innhold – det skal være brødkiver – men også til hvordan frokosten skal fortæres: Sittende ved bordet, noen informanten understreker hun vanligvis gjør.

For at et måltid skal kunne defineres som spiselig og moralsk akseptabelt, må den kunne passe inn i de ulike måltidskategoriene som *frokost*, *lunsj*, *middag*, *kvelds*, og kategoriene *hverdag*, *helg*, *fest*, *ferie* osv. og den må inntas på riktig måte og riktig sted (Bugge og Døving 2000). Brødkiver blir definert som frokost, lunsj eller kvelds, det kan riktignok inntas ved middagstider, men vil sjeldent kunne defineres som *måltidet* middag. Brødmat som middagsmat er nødmat og trenger legitimering, slik fortellingen om Anitas ensomme middagssituasjoner viser: Når tiden er knapp eller datteren ikke er til stede er brødkiver muligens en akseptabel men ikke ønskelig løsning. Idealet er det fullverdige middagsmåltidet (ideen om en bestemt «ordentlig» struktur), og gjerne sammen med noen (måltidet forstått som noe sosialt).

De ustrukturerte matinntakene, forstått som mellommåltider, «bare noe i forbifarten», «mens vi venter...» småspising, snacking og beiting viser hvor normativt de «ordentlige» måltidene egentlig er. Disse måltidene inntas i en situasjon uten regler hva som skal spises sammen og i hvilken rekkefølge (Nicod 1974). Mellommåltidene har lav moralsk status fordi det ofte blir inntatt på feil måte og feil sted. Bugge og Døving (2000) kobler dette til at småspising gjerne oppfattes som mangel på dannelse og selvkontroll, men understreker at det avhenger av hva man faktisk spiser. I mitt materiale var det legitimt for foreldrene – hvis det først var nødvendig – å gi barna noe relativt sunt og tradisjonelt: Frukt, yoghurt (ikke en søt dessertvariant), knekkebrød med gulost. Sjokolade eller snacks ble ikke gitt.

⁹ Se for eksempel Bugge 2005.

¹⁰ Bugge og Døving 2000

¹¹ Bugge (2005).

Smak, avsmak, mat og identitet

Mat kan defineres som naturlige ressurser som er ansett som spiselige (Pollock 1995), og i prinsippet er mennesket altetende (Rozin 1976). Men det som anses som spiselig er likevel et resultat av sosiale konstruksjoner; i Kina spiser de hund – det gjøres ikke her. Pasi Falk (i Fürst, Prättälä, Ekström, Holm og Kjærnes 1991) mener smakspreferansene ikke bare kan reduseres til et spørsmål om forholdet mellom det objektivt sett spiselige og den rent sensoriske reaksjonen på det som inntas:

At the sensory level, taste preferences are necessarily also related to and even determined by the symbolic principles which translate the material universe into representations of the edible vs. inedible, which are then further specified into different subcategories to taboos and ritual rules.»

Falk (i Fürst, Prättälä, Ekström, Holm og Kjærnes 1991:53)

Den sosiale bruken av matkategorier tilsvarer andre tegn som på forskjellige nivåer regulerer samfunnet (Lévi Strauss 1966, Bourdieu 1984, Douglas 1966). Pinker (1997) beskriver hvordan amerikanske soldater stasjonert i Stillehavsområdet under Den andre verdenskrig nektet å spise ulike typer insekter lokalbefolkningen selv betraktet som spiselig. Slike matkulturelle tabuer finnes selvfølgelig i Norge også. I enkelte deler langs kysten i Nord-Norge har makrellen lenge vært ansett som uspiselig fordi den angivelig spiser alt den kommer over, også sjømenn som taper sine liv til havet. Pinker mener slike eksempler utfordrer Maslows tenkning, der tilfredsstillelse av sult utgjør den første og grunnleggende del i behovspyramiden.

Den strukturelle smaken

I *Distinksjonen* (1984/1995) avdekker Bourdieu de strukturelle betingelsene som fører til opprettholdelse av sosiale og kulturelle forskjeller. Livsstiler hos Bourdieu viser til smaksforskjeller synliggjort gjennom forbruk og kulturkonsumpsjon. For Bourdieu er forskjellene i livsstil bestemt av habitus og blir dermed et produkt av struktur og sosial klasse. Disse strukturelle ulikhetene utgjør skillet mellom det Bourdieu kaller for *nødvendighetens* og *frihetens* smak. Nødvendighetens smak finnes i de grupper hvor livsbetingelsene nettopp er preget av nødvendighet, frihetens smak der de materielle livsbetingelsene er gode. Bourdieu (1995) viser hvordan de strukturelle forskjellene gjenspeiler de ulike klassers matvaner. Idealene for hvordan folk skulle se ut påvirket smaken angående mat der arbeiderklassen setter styrke og utholdenhet foran skjønnhet og helse. Disse forestillingene gjenspeiles i måltidsmønstrene. Middelklassen har et mindre pragmatisk og funksjonelt forhold til mat og foretrekker lett mat som kylling, fisk, frukt og grønnsaker og lette meieriprodukter, mens arbeiderklassen spiser tung energimettet mat som rødt kjøtt og fete meieriprodukter.

Sentralt i Bourdieus teori er begrepet distinksjon som på fransk har en dobbelt betydning. På den ene siden handler det om å skape eller se forskjeller, å forstå varenes symbolikk, på den andre siden handler det om distingverthet, å aktivt skille seg ut fra andre. Gjennom bestemte typer forbruk kan aktørene vise avstandtagen som distingverer aktørene i forhold til andre måter å befatte seg med på. I forsøket på å demonstrere kulturell kompetanse vil forbrukere prøve å etablere stilistiske mønstre, relatert til mat, drikke, kunst, kropp og helse som symboliserer den kulturelle kapitalen. Adaptering av spesifikke eller nye drikke- og måltidsvaner kan derfor ses som en måte å demonstrere kulturell kapital der en samtidig får markert distanse til andre. For Bourdieu er smak en sosial konstruert størrelse knyttet til ulike sosiale klasser. De ledende sjikt har definisjonsmakt til å bestemme den legitime smakens koder, de lavere sjikt vil adaptere den.

Den personlige smaken

Det er ikke mye plass til individuelle preferanser i Bourdieus skjemaer. Mennel (1985) kritiserer Bourdieus arbeider for å ha samme statiske kvaliteter som Lévis-Strauss og Barthes, det dynamiske uteblir selv om Bourdieu riktignok opererer med utvikling over tid som en av dimensjonene ved det sosiale rom.

Mennel hevder å se en endring både i Bourdieus hjemland Frankrike og i England; det finnes ikke én dominerende matkultur definert av ett ledende sjikt, men mange, og de gjenspeiles i ulike typer kokeboklitteratur, spisesteder og spisevaner. Mange av de sosiologiske modernitetsteoretikerne¹² har arbeidet ut fra hypoteser om økt individualisering på bekostning av klassetilhørighet. Den tyske sosiologen Thomas Ziehe (1989) mener det skjer en omfattende individualisering i dagens samfunn. Økt teknokratisering, tradisjonsforvitring og omskapning av kulturen er begrepene Ziehe bruker for å forklare hvorfor sosiale relasjoner og religiøse forestillinger svekkes og at generasjonsroller løses opp. Til sammen vil disse endringene gjøre at vår livsverden bærer preg en form for *kulturell frisettelse*. Industrisamfunnets sosiale bærebjelker som klasse, familie og kjønnsroller gir ikke lenger svar på hvem man er og hva man bør gjøre. Vår identitet må aktivt velges og skapes og blir ikke lenger tildelt.

Anthony Giddens (1990) hevder refleksiviteten er et særlig kjennetegn ved moderniteten. Refleksivitet innebærer en fremskutt bevissthet om ens egne tanker og handlinger, i og med at dette utgjør et slags råstoff til livene våre. Giddens bruker begrepet «narrativer» eller «fortellinger» for å vise hvordan vi forstår oss selv. Vi er vår egen forfatter i en fortelling uten definert slutt, og vi vil alltid ha mulighet til å redigere

¹² Se f.eks Giddens (1991) og Beck (1992)

bort elementer eller legge nye til. Det moderne selvstet beskrives som i kontinuerlig dialog med omverdenen, en dialog hvor de estetiske sidene ved identitet og refleksjon får øket betydning¹³ (Frønes 2000). For Giddens henger livsstil og konstruksjonen av selvstet nært sammen. Vi kan si at gjennom vår livsstil lever vi ut vår personlighet i materiell form. Å velge en bestemt livsstil er dels opprettholdelse av sitt eget individ, men også et symbolsk uttrykk som skaper forbindelse til andre. Gjennom måten vi velger å styre våre forbrukshandlinger skaper vi elementer som inngår i fortellingen om oss selv. Livsstil gir oss *enhet, sammenheng og kontinuitet*, eller en organisering eller mønster av valg som igjen generer valg og dermed vil skape en ramme for individet (Zondag 2000:35). Her vil forbruket få en stadig viktigere funksjon for vår identitetskonstruksjon og livsstil. (Nyeng 1999).

Den statistisk signifikante sammenhengen mellom mat- og måltidsvaner og ulike sosiale klasser er likevel vel dokumentert i en rekke samfunnsvitenskapelige studier (Aarflot Fagerli 1999, Tomlinsom og Warde, 1993, Bourdieu 1995, Murcott 1998). Warde (1997) gikk gjennom omfattende statistiske materialer over matvaner i England og støttet Bourdieu i at klassetilhørighet er en viktig forklaringsvariabel for å forstå forbruksforskjeller i befolkningen. Warde hevder mye tyder på at klasseskille fremdeles eksisterer, men er mindre sikker på hvorvidt disse klasseforskjellene utgjør elementer i et hierarkisk smakssystem som i sitt innerste vesen uttrykker sosial prestisje. Han ser seg enig med Bourdieu når han hevder at ulike matpreferanser viser en persons tilhørighet til en bestemt gruppe, og ikke er et uttrykk for individualitet eller personlig smak.

Aarflot Fagerli (1999) hevder samtidig at klassestrukturen i Frankrike ikke er direkte overførbar til norske forhold. I Norge vil det være gunstigere å snakke om sosioøkonomisk status uttrykt blant annet gjennom utdanning og inntekt framfor klassetilhørighet.

Barn, mat og måltider

Det finnes klare forestillinger om hva slags mat og drikke det er egnet å servere barn i Norge. Sterk og fremmedartet mat, og drikke som kaffe og alkohol er ansett som lite passende og betraktes da som typiske måltidselementer hos voksne (Bugge og Døving 2000). Selv om måltidsvaner og – skikker betraktes som et tregt felt, vil det likevel alltid være en form for endring over tid. Klassikeren pølse med brød eller lompe har i

¹³ De store avisenes helgemagasiner som f. eks Dagbladets Magasinet og Søndag, VGs Helg og Aftenpostens A-magasinet har alle egne mat- og drikkesider. Her er det nytelse og gourmet som gjelder, og lite helse/nytte. Foruten å godt lesestoff ligger det også betydelige annonseinntekter forbundet med disse sidene.

mange barnebursdager blitt erstattet med meksikanske tacos, en rett som i det minste *har* blitt betraktet som «etnisk», fremmedartet og sterk. For eksempel kunne en av informantene med stolthet fortelle at hennes barn simpelthen bare elsket sushi, retter basert på rå fisk med minimal utbredelse i norske hjem (Jensen 2006). Sann sett må den typiske barnesmaken forstås som sosial konstruksjon med kulturelle variasjoner, og ikke en objektiv gitt størrelse. Barns måltider handler ikke bare om innhold, men også om form og organisering. Murcott (1998) viser for eksempel at barn av borgerskapet rundt århundreskiftet ikke deltok i middagsmåltidet. Denne skikken lever videre i omarbeidet form. Ved selskapelige anledninger er det vanlig å servere barnevennlige retter ved egne barnebord. Dette blir gjerne begrunnet med at barna liker annerledes mat enn de voksne, og at barna får større anledning til å leke sammen andre barn (Bugge og Døving 2000:43).

I matfeltet har barna også egne rom. Spisesteder som Mc Donald's og Burger King regnes for eksempel for å være spesielt barnevennlige¹⁴, andre restauranter har egne barnemenyer med vekt på enklere retter som pizza, kylling, pølse og potetstappe. Dagligvareforretningene har egne reoler med mat beregnet for barnas tidligste år («Nestlé-glass»), og andre produkter spesielt beregnet for de yngste: For eksempel Litago-serien fra meieriprodusenten Tine, Kaptein Sabeltann-brød og diverse frokostblandingsprodukter fra store konsern. Bugge (2005:174) påpeker at matproduktene barna tilbys i det offentlige måltidsrommet gjerne oppfattes som moralsk og kulturelt problematiske, fordi barns antatte forkjærlighet for det søte og fete er noe foreldrene av samme grunner bør unngå å servere eller i det minste begrense. I dette intervju materialet var søt og usunn mat aldri noen uttalt konflikt mellom foreldre og barn, men så å si alle informanter hadde eksempler på familier hvor man var vel «slepphendte».

Mat som medisin, staten og folkehelsen

1900-tallet var vitenskapens og rasjonalitetens århundre (Østerberg 1999). Den gjorde seg etter hvert gjeldende på de fleste samfunnsområder. Vitenskapen var en del av modernitetens altomgripende prosjekt, den skulle ikke bare holdes innenfor universitetenes vegger, men aktivt brukes i politikkenes tjeneste. Den gren av vitenskapen som fikk den mest utbredte forståelsesformen blant folk flest var den medisinske. Det innebar at mat også ble forstått medisinsk. Innenfor denne

¹⁴ Man har mulighet for å feire barnas bursdag der. Hurtigmatkjedene har også egne lekerom.

forståelsesformen blir mat et spørsmål om helse og sykdom, eller det man kan kalle for en medikalisert matkultur (Bugge 2005:122).

Staten bestemmer

I likhet med de fleste andre land er det også i Norge en lang historisk tradisjon for at staten gjennom ulike politiske virkemidler forsøker å fremme befolkningens sunnhet og forebygge sykdom¹⁵. En ikke ubetydelig del av den sunnhetsfremmede politikken har vært offentlig finansierte opplysningsinstanser som for eksempel Opplysningskontoret for egg og hvitt kjøtt, Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker eller Opplysningskontoret for meieriprodukter¹⁶. Formålet har vært å få befolkningen til å endre vaner på en rekke områder som har betydning for folks helse. I en analyse av opplysningsarbeidet til det danske Statens Husholdningsråd fra 1936–1985 viser Christensen (1999) hvordan rådet med utgangspunkt i ernæringsvitenskapelig rasjonalitet i stadig større grad fokuserte på nødvendigheten av å la matvanene styre av hensyn til sykdomsforebygging. Skiftet gikk fra vektlegging på tradisjon, økonomi, sult og matglede til en ren medisinfaglig forståelse av riktig ernæring.

Unni Kjærnes (1995:57-58) skiller mellom tre ulike faser i dette engasjementet. I de to første fasene, som hun kaller hhv. husmoropplæring og sosialdemokratisk folkeopplysning, er husmødrene den uttrykte målgruppen. Gjennom å være gode husmødrene skal de sørge for sin families helse og på den måten bidra til oppbygging av velferdssamfunnet. Den tredje fasen, den moderne helseopplysningen, er mer kjønnsnøytral, men kvinner fortsetter å være mottakere. Kjærnes påpeker at informasjonen som gis er basert på naturvitenskapelig kunnskap. Dette gir rådene større legitimitet. Det som formidles er ikke bare det konkrete saksinnhold, men også et sterkt normativt budskap om god atferd mer generelt (Kjærnes 1995:58).

Kritiske røster har imidlertid påpekt at statlig forebyggingspolitikk har sine negative sider. For det første spørres det om individenes ansvar for egen helse har blitt for stort. Der helse tidligere var et kollektivt anliggende er det nå blitt individualisert uten å ta hensyn til strukturelle forhold som kan være med på påvirke familiemedlemmenes helse, som for eksempel arbeidsmiljø, bosted og forurensning.

¹ Helsetilsynets historie regnes fra opprettelsen av Det Norske Sundhedskollegiet i 1809. Medicinaldirektørembedet ble opprettet i 1875 og Medicinaldirektoratet i 1891. Det moderne Helsedirektoratet ble opprettet i 1945 (formalisert først i 1948) og forenet rollene som fagdirektorat og departementsavdeling (sekretariat for statsråden). (Kilde: storenorskelek.no)

¹⁶ De såkalte Opplysningskontorene finansieres av den såkalte omsetningsavgiften, som er en avgift bonden må betale inn til myndighetene, og som blant annet brukes til opplysning om matvarene. Det er Statens Landbruksforvaltning (SLF) som administrerer disse pengene, og som årlig tildeler midler til opplysning.

Skylden for sykdom skyves utelukkende over på offeret, det Crawford (1977) kaller «victim blaming». Det har også vært reist kritikk mot at statlige forebyggingspolitikk har som mål å disiplinere en stadig større del av menneskers privatliv (Armstrong 1993, Crawford 1980). I «Overvåkning og straff» (1977) beskriver Michel Foucault den historiske fremveksten av et fengselsvesen, og hvordan dette kan ha hatt effekt på hele samfunnet. Med fengselsvesenet kom samtidig ideene om å kontrollere menneskene ved hjelp av «å underkue kroppen ved å kontrollere ideene (...)» (s.95). Nye kroppslige vaner skal presse fangene inn i den livsstil ekspertgrupper med definisjonsmakt vurderer høyest, og straffens gjenstand skal «(...) nå være kroppen og sjelen, og da i egenskap av prinsipper som betinger adferd.» (ibid. s.70).

Foucault foretar en historisk beskrivelse av fengselsvesenet, ikke en beskrivelse av dagens samfunn. Kanskje er det likevel mulig å bruke begrepene om kontroll og disiplin til å forstå hvordan befolkningen lar seg påvirke av kostholdsråd. Kroppsliggjorte vaner – eller vaner i form av «automatiske reflekser» (Ibid s.19), lært ved å disiplinere kroppen etter bestemte krav, gjør at «det normale får fotfeste som et tvangsprinsipp (Ibid s.166). Regler og sosiale normer kroppsliggjøres og blir til noe man ønsker å etterleve. Individene selv utøver kontroll ved at de tar med seg normene overalt i sitt virke.

Forebyggingspolitikkenes mål er å få mennesker til å ta ansvar for egen helse, men fremmer samtidig selvovervåkning og selvregulering, eller et sunnhetsfremmede selv. (Armstrong 1993). Antony Giddens (1991) mener denne bevisstheten er et særskilt kjennetegn ved seinmoderniteten. Kroppen er blitt en del av en refleksiv modernisering og kan forstås som et handlingssystem. Featherstone (1994) mener på sin side at denne refleksiviteten har sin rot i forbrukersamfunnet logikk. Individene oppmuntres hele tiden til å anvende instrumentelle strategier for å bekjempe kroppens forfall.

Oslofrokosten: Et skoleeksempel

I Norge kan innføringen av den såkalte Oslofrokosten i 1920-årene tjene som eksempel på hvordan offentlig disiplinering har frembrakt nye måltidsvaner i befolkningen. Organisatoren var sjef for skolehelsetjenesten og senere formann i Statens ernæringsråd, Carl Schiøtz (1877–1938). Han var særlig opptatt av hygienens som kollektivt tiltak og som individuelle plikter (Lyngø 2003:97). Målgruppen var elever i den norske skole, bakgrunnen var ønsket om å erstatte det varme skolemåltidet servert midt på dagen til fordel for en mer ernæringsmessig riktig kombinasjon. Vitaminene hadde på dette tidspunktet så å si nettopp blitt oppdaget, og den moderne hygiene dikterte nå et kaldt måltid bestående av grovt brød med pålegg, melk og frukt, eller en

gulrot. I 1925 startet skolefrokosten som et prosjekt på Sandaker friluftskole for tuberkulose-truede barn, der det blant annet ble delt ut melk, kakao, frukt og grønnsaker til «underernærte og undermåls» barn (Ibid s.124). Sju år senere (1932) hadde skolefrokosten blitt et tiltak som gjaldt alle folkeskoler i Oslo (Ibid).

Senere ble skolefrokosten fulgt opp andre steder i landet under navnet Siggdal-frokosten. Forskjellen var at barna ikke lenger fikk maten servert på skolen, den måtte selv bringes i form av matpakke. Ved å legge ansvar for skolefrokosten til hjemmene ville også resten av befolkningen –ikke bare barna– gå over til et sunnere kosthold (Lyngø 2003, Døving 2003).

Matpakke er fremdeles en sterk norm i Norge¹⁷. Selv om kontrollen ikke lenger foregår i organiserte former, har den likevel ført til en form for selvkontroll over hva matpakken faktisk kan inneholde¹⁸. Det vises også i dette materialet. Flere av foreldrene uttrykte bekymring de gangene innholdet ikke var riktig (loff eller søtsaker er for eksempel ikke det), eller om barna faktisk spiste matpakka. Så lenge disse bekymringene kan forstås som antagelser om hva man egentlig *bør* gjøre, kan det argumenteres for at matpakka er et spørsmål om moral, eller kanskje det Døving presiserer som «etnisk norsk moralmat» (Døving 2003): Matpakka er lite ubredt utenfor Norges grenser.

¹⁷ Se f.eks Ludvigsen 2006, Døving 2003.

¹⁸ Selv om kontrollen ikke lenger er organisert, er min erfaring at den fortsatt pågår. Som tidligere lærervikar på en ungdomsskole noen mil utenfor Oslo var skoleelevenes matpakke et tilbakevendende tema på lærernes pauserom. Hvis elevene hadde glemt matpakke kunne man dessuten etter henvendelse til undervisningsinspektøren få utdelt knekkebrød og enkelt pålegg på skolens bekostning.

5

Sunnhetsbeskrivelser

Sunnhet opptrer på ulike måter i informantenes fortellinger om måltidsvaner. Eksemplet under viser at taler om sunnhet ikke nødvendigvis må være eksplisitte. Ragnhild beskriver en helt vanlig måltidshverdag:

Det er litt avhengig av om jeg jobber på dagtid eller ikke. Men sett at jeg har kveldsvakt, da. Så står vi opp, så får hun brødskive. Det er ikke ved bordet...vi sitter ikke sammen. Men hun enten sitter eller litt sånn i handa. Og så vidt jeg vet spiser ikke kjæresten min frokost i det hele tatt, han bare løper ut med hendene... Og når jeg da har fått de ut, så spiser jeg da gjerne litt ...en time etterpå. Jeg er veldig glad i loff, ost og skinke (latter). ... litt sånn baguetteaktig. Jeg har god tid... for meg er det sånn veldig avis og kaffe... Veldig ofte når jeg er på jobb så blir det lite mat på meg, det blir oftest toast eller det som man har på jobben. Av og til kjøper jeg med en Fjordland¹⁹ (latter) for å få litt... Og da vet jeg at kjæresten min og datteren vår spiser sånne fiskepinner eller fiskegrateng eller kjøttpudding med makaroni, for det er livretten til datteren min. Og så blir det alltid litt mat når jeg kommer hjem...hun spiser kveldsmat nesten hver dag. Hvis hun kunne velge så ville hun hatt sjokokuler hver dag, men...hun får det av og til, og av og til er det brød da. Ikke særlig mye næring i de sjokokulene, men veldig stas (latter).

Hva pleier dere å spise til middag, da?

Når vi er samlet? Nå har jeg en svakhet for veldig mye sauser... fløtesaus og sånn (latter). Kjæresten min er mye flinkere til å lage ris og sånne woka ting. Det er stort sett det det går i. Av og til litt kjøttkaker, vi prøver å ha litt trad. [Tradisjonell. Min anm.] innimellom. Men... alt mulig... lasagne og spagetti.

Ja, hun liker det?

Hun liker helst spagetti med bare ketsjup . Men hun må ha litt kjøttsaus, det er veldig mye sånn vi jobber med "du må"...

Hva mener dere med det?

Hun må smake litt, så kan hun heller fortsette med det hun helst vil. Hun liker ikke blandemat. Hun liker å bare ha spagetti, eller bare poteter, eller bare ris. Hun er ikke så veldig opptatt av mat, egentlig, dessverre.

¹⁹ Ferdiglagde middagsretter produsert i samarbeid mellom Tine, Prior og Hoff. De kan enten varmes i mikrobølgeovn eller kjele. Disse ferdiglagde rettene har åpenbart lav status blant informantene i intervju materialet. De blir benyttet, men nesten utelukkende legitimert som «nødmat». Er ferdiglagde masseproduserte middagsretter som utgir seg for å være hjemmelagde moralsk problematisk?

Tilsvarende beskrivelser eller rettere sagt vurderinger er det mange av i intervjumaterialet. Selv om informanten her ikke ble spurt om å komme med en vurdering av familiens kosthold, er det likevel det som blir gjort mellom linjene. Det transkriberte materialet fanger ikke opp toneleie, blick og fakter, men hadde det vært tilfelle, ville det vært med på å tydeliggjøre de normer hun og andre informanter forsøker å leve etter: Ragnhild ler unnskyldende når hun forteller at hun er glad i loff, ost og skinke (ikke typisk norsk hverdagsfrokost), på jobben kjøper hun av og til ferdiglagd Fjordland, men vet at da spiser far og datter sunne fiskepinner og fiskegrateng. Hun har en «svakhet» for fløtesaus, men legger til at mannen er flink på å lage de sunne tingene som ris og wok. Ragnhild vet at sjokokuler ikke er særlig næringsrikt, men lar datteren få det likevel. Hun er også litt bekymret over at datteren ikke er så veldig opptatt av mat.

Innholdet i sitatet ovenfor finnes i ulike variasjoner. En gjennomgående tendens i svarene på disse og tilsvarende spørsmål hvor det ikke ble spurt spesifikt etter sunnhet, er informantens vurdering av eget kosthold, og hva man egentlig prøver på. Her kommer det normative i informantenes måltidsvaner fram:

Er du opptatt av kosthold?

Ingunn: Vi har det sånn at vi lager en ukemeny i familien, og da prøver vi å ha kylling, kjøtt og fisk, og så varierer vi med pasta, ris eller potet. Og så varierer vi med grønnsaker, vi har grønnsaker til alle måltidene. Og dette er bevisst, må ha variasjon for ungene.

Så det er en typisk mathverdag for dere?

Tore: Jeg lager ofte spagetti og kjøttsaus, og da har jeg gjerne elg eller hjort jeg kjøper av slektninger. Prøver å gi barna det, for det tror jeg er sunnere mat, tror jeg. (...)Datteren min liker ikke fisk stort sett, hun har spist laks. Jeg har prøvd å lage det til henne. Men nå vil hun ikke ha det lenger, da.

Disse måtene å tale om hverdagsmåltidene på viser at en helsediskurs er mye mer dominerende enn for eksempel uttalelser om temaer knyttet til andre matdiskurser –gastronomi, pedagogikk eller økonomi. De forekom også, men som oftest bare når det ble stilt direkte spørsmål om temaene.

Hva er sunn mat?

Sunn mat er egentlig sånn Ingrid Espelid-mat, det: Fisk og grønnsaker og frukt og grovt brød. Byggesteiner. Så skal man balansere det. Man skal ha litt av alt, og så måtehold, og ikke ensidig, men at du blander, at du balanserer maten, litt av alt for å få... det er viktig.

(Anita)

Flere undersøkelser peker på at befolkningen i Europa har stor kjennskap til offentlig ernæringsinformasjon. Folk svarer i overensstemmelse med den offentlige ernæringseksperisens anbefalinger. Et sunt kosthold handler om grønnsaker, redusert

fettinnhold, vitaminer, fullkorn og fiber (Margetts m.fl 1997). Anitas oppfatninger av et sunt kosthold i sitatet over er typisk for hva informantene beskrev i dette materialet. Hennes svar er nærmest et ekko fra statlige kostholdsanbefalinger vist i forrige kapittel. Det skal være fisk, frukt, grønnsaker og grovt brød og kostholdet skal være variert og balansert. At «Ingrid Espelid-mat» nærmest blir en metafor for ideen sunn mat forteller mye om Ingrid Espelid Hovig og statskanalens tidligere hegemoni i den norske sunnhetsdiskursen²⁰.

Mange av småbarnsforeldrene i materialet skilte mellom egen og barns sunnhet. Foreldrene kunne fortelle om forbedringspotensial på egne vegne, men utsagn om barnas eksplisitte usunne matvaner forekom aldri. Likevel ga de uttrykk for at barnas kosthold var noe som kunne forberedes. Kropp og helse er et pågående prosjekt (Shilling 1993) foreldrene kan investere i:

Er det forskjell på sunn mat for voksne og sunn mat for barn?

Nei, men det er vel en del jenter som er opptatt av at barn skal få i seg sunt, mer i forhold til ernæring, den klassiske «nå må du spise sunt for du skal jo bli sunn og sterk» (...).

(Ragnhild)

Av plasshensyn er det ikke mulig å ta med alt talen om sunnhet inneholder. I dette kapittelet vil de mest interessante funnene bli presentert. Sunnhetskonstruksjoner handler for eksempel om bestemte forestillinger om hjemmelagd mat, om tilsetningsstoffer og en bestemt form for «sunn sunnhet».

Den rene og hjemmelagde maten

Folk spiser mer ferdigmat i dag. Du ser sånn som oss, vi spiste jo hamburgere når vi skal lage noe lettvindt, eller at vi spiser fiskepinner istedenfor fersk fisk, eller at vi kjøper ferdigbearbeidet... folk kjøper jo kjøttkakene ferdig til og med – det gjør ikke vi da. Folk kjøper utrolig mye ferdigmat, ferdige sauser som inneholder forferdelig mye sukker.

(Ingunn)

Handler sunnhetskonstruksjoner bare om ernæring? I sitatet over klager Ingunn over eget og andres dårlige matvaner: Det spises for mye ferdigmat, det er for lite fersk fisk og selv de rotnorske kjøttkakene er typisk et svart øen som foreldrene «ren mat», «fersk» «hjemmelagd» og «lagd fra bunnen av» da de ble bedt om å svare på hva de forbandt med sunn mat, og hva de gjerne skulle ønske de kunne

²⁰ Ingrid Espelid Hovig er et norsk fjernsyn- og matikon og Norges matmor. Fra 1965 og til slutten av nittitallet var husstelllæreren Hovig kokk og vertinne i programmet «Fjernsynskjøkkenet». Gjestene i folkeopplysningsprogrammet var gjerne ernærings- og kostholdseksperter eller anerkjente kokker. Brinch (2002) hevder den sosialdemokratiske likhetstankegangen som preget datidens politiske diskurs ble gjenspeilet i *Fjernsynskjøkkenets* sendinger i den forstand at alle ingrediensene skulle være tilgjengelige uavhengig av bosted og inntekt. Videre hevder hun at programmet må ses som en skueplass for offentlighetens rådende mat- og ernæringsverdier.

bli flinkere til. Hjemmelagd mat ble i motsetning til den industrialiserte karakterisert som mat uten tilsetningsstoffer, den ble også ansett for å være mer næringsrik, mer sunn. Mat lagd fra «bunnen av» impliserer en forståelse av at det enkle ofte er det beste: Ren mat er enkel og fersk mat fri for tilsetningsstoffer, slik for eksempel Anita ser det:

Hva er usunn mat, da?

Alt som er godt (latter). Blandingsprodukter, hermetikk. Det er mye feit mat, mye mat som er tilsatt alt for mye ulike stoffer. Alt som har med blandingsprodukter å gjøre. Sukker og fett og smør... men godteri, chips og wienerbrød. Det sunneste er det du lager sjøl, av gode råvarer.

Beskrivelsene av de lettvinde og hurtige måltidene småbarnsforeldrene ofte inntar, etterkommes ofte av oppgitthet eller latter, gjerne med kommentarer til hva det burde ha vært. Idealet er kjent, men vanskelig å få til. Ragnhild forteller om en alminnelig måltidshverdag:

Men mandagen er jo en klassiker: Helgen blir det alltid loff, det er jo med hele familien. Og så mandag morgen, «å nei vi har glemt å kjøpe inn brød», og da blir det å sende med henne sånne tørre loffskiver på skolen. Så er det jo tirsdag, onsdag, torsdag, fredag som er veldig bra hvor det er nok pålegg (latter.) Så hver mandag " nå får du loff igjen" Så det er ikke ideelt, som jeg skulle ønske.

Hva er det ideelle, da?

Det er hjemmelaget helst, da... grovbrød...masse grønnsaker som er lagt på skikkelig måte... ikke ihjelkøkt (latter.)

Begrepene «hjemmelagd» og «lagd fra bunnen» er gjengangere i beskrivelsene. Det er lett å henge seg opp i det første fordi begrepet paradoksalt nok er like mye ubredt i markedet. En kikk i butikkhyllene viser foreksempel Noras hjemmelagde syltetøy («ekstra god») eller fiskegrateng av god gammeldags oppskrift. Til de hjemmelagde ferdigproduktene kobles ofte den som har hovedansvaret for matlagingen i hjemmet, nemlig mor (DeVault 1991, Lupton 1996, Bugge 2005) På Meny selges brødet *Mors* «bakt med kjærlighet».

Hvilke kvaliteter har egentlig hjemmelagd mat? Selve begrepet består av to deler, begge med positive konnotasjoner: Den første delen vil bli diskutert nedenfor, siste del av ordet gir assosiasjoner til det folkelige uttrykket «selvgjort er velgjort», og passer sånn sett godt inn i det norske nøysomhetsidealet om flid, enkelthet og nøkternhet (Gullestad 1995). I begrepet hjemmelagd mat integreres nemlig tre sentrale verdier ved moderne hverdagsliv: Våre forestillinger om tradisjon og modernitet, hjemmets symbolske betydning og måltider som moralsk og praktisk handling.

Det norske hjem: Et hjem for oss

Et hjem er mer enn en bolig der familiens medlemmer holder til under samme tak. Sosialantropologen Marianne Gullestad argumenterer for at hjemmet er et *nøkkelsymbol* i norsk kultur fordi det uttrykker så mange verdier nordmenn ønsker å realisere (Gullestad 1995:57). Nordmenns liv har tradisjonelt utspilt seg i hjemmet, og hjemmet har i stor grad blitt et livsprosjekt hvor man skaper identitet, familieintegrasjon og tilhørighet (Kjølørød 1981). Hjemmet som nordmenns livsprosjekt vises klart i forbrukerstatistikkene: Norge er ett av de landene i verden det brukes mest penger på interiør og oppussing, hvor innkjøp av nye kjøkken står i særklasse. Manglende restaurantkultur gjør også at de aller fleste måltiden inntas privat i Norge (Døving 2003).

Boligen kan ses som et mikrokosmos. Det vil si at huset utgjør en liten del av samfunnets større kosmologi som avspeiler sentrale tankeskjemaer i kulturen (Bourdieu 1977). Både den romlige utformingen av huset, gjenstandene som finnes i det og plasseringen og bruken av gjenstandene gjør huset til et samfunn i miniatyr (Gullestad 1995). Sentralt i den norske kosmologien er begrepet *kos* som utgjør nordmenns forståelse av positivt samvær (Frønes og Hømpeland 1985). Begrepet viser til blant annet til små intime sammenhenger, til familie og nære venner og til en god grunnstemning (Frønes og Brusdal i Frønes og Kjølørød (red.) (2003)). *Kosen* materialiseres i innredning og interiør; i de fleste norske hjem skal det være nettopp «hjemmekoselig». Marianne Gullestad hevder hjemmesentreringen ikke kan forstås uten å se hjemmet i forhold til mentale skiller mellom barn-foreldre, kvinne-mann, natur- kultur og offentlig-privat. Skillet mellom det offentlige (det som er felles for alle husholdninger) og det private (det intime) mener Gullestad er det viktigste fordi det er så sterkt forbundet til de andre. Kvinner blir for eksempel mer forbundet med det intime enn menn. Skillet mellom det offentlige og private tilsvarer på mange måter sosialantropologen Tian Sørhaugs (1996) skille mellom arbeid og hjem. I vestlige moderne kulturer utgjør jobb og arbeid et grunnleggende forskjell, det er to sfærer med hver sin uttalte logikk: I arbeidslivet skal handlingene være rasjonelle og interessebasert, i hjemmet bør handlingene være interesseløse og kjærlighetsbaserte.

Moderne og tradisjonell mat

Idealet om den hjemmelagde maten står sterkt i Norge. Idealet baseres i stor grad på det informantene anså som tradisjonell mat, det vil si enkelte retter de fikk servert da de selv var barn og som de selvsagt likte. Det kan forstås med tanke på at matens symbolverdi kan konstrueres ut ifra dikotomien tradisjon-modernitet (Guzman, Bjørkum og Kjærnes 2000). Der det moderne gjerne forbindes med nåtid, forandring,

bevegelse, byråkrati, marked og globale rom, blir tradisjon forbundet med det uforanderlige, fortid, stabilitet og det lokale (Balandier 1985).

Såpass vide kategorier gjør at både tradisjonell og moderne mat har flere betydninger. For det første er det greit å understreke at selve oppfatningen av tradisjonell og moderne mat vil variere over tid og med sosial klasse. Det har sammenheng med de diffusjonsprosesser matvarer og -vaner er utsatt for. Det er ikke umulig å tenke seg at den amerikanskimporterte pizzaen om noen år kan få status som tradisjonsmat i enkelte miljøer. Samtidig er det heller ikke slik at all tradisjonell mat oppfattes som like akseptabelt. Subjektposisjonene småbarnsforeldrene brukte i forhold til tradisjonsmaten var ofte ambivalent og vekslet mellom å være positiv tradisjonsbevisst og moderne, dynamisk. Anita kunne for eksempel fortelle at blodpudding og blodferskt kjøtt aldri vil komme på hennes bord, men samtidig verdsette og videreføre morens hjemmelagde fiskegryte. Andre kunne fortelle at mange av barndommens måltider var gråog kjedelige, og at de selv prøvde å være litt mer spennende i matveien.

Også konstruksjonen av moderne mat har flere betydninger. Kort oppsummert innbefatter moderne mat bruk av ferdiglag mat eller halvfabrikata, innføring av nye varer (f.eks. eksotiske grønnsaker), og typiske moteretter (f.eks 1960-tallets pizza eller 2000-tallets sushi). Fagerli (1999:130) foreslår å kategorisere det moderne matvanemønstrene i *moderne hverdag*, *moderne raffinert* og *moderne, hurtig og enkelt*. Kategorien *moderne hverdag* og *moderne raffinert* utgjør den moderne matens motpoler: Hverdagsmaten består av halvfabrikata («posesuppe») og ferdiglagde produkter («frossenpizza») mens *moderne raffinert* ofte kobles til måltidenes gourmetdiskurs, til lørdagskos og andre festlige anledninger.

Den moderne hverdagsmaten i form av halvfabrikata og ferdiglagde produkter er som tidligere nevnt moralsk problematisk for småbarnforeldrene i intervjumaterialet. En mulig tokning her er at maten i løpet av de siste tiårene har blitt en del av den generelle kritikken mot industrialisering og kommersialisering, moderne matproduksjon forsås som skadelig for både mennesker og miljø (McFeely 2000). Dels kan det også tolkes som at disse matvarene krever lite bearbeiding fra matlagerens side. På standardspørsmålet om hva informantene sist spiste til middag var de nøye med å påpeke at enkelte deler var hjemmelagd i de tilfellene informantene ikke var særlig fornøyd med middagen, for eksempel på grunn av tidsmangel, uopplagthet osv. Berit hadde røkt kjøttpølse, men med hjemmelagd potetmos». Christines forteller om sin travle middag i går hun samtidig får legitimert.

Da var bare hun ene her. Men da spiste vi en suppe, fordi det var veldig liten tid fordi det var korpskonsert på kvelden. Hun spiller der. Så det var et raskt måltid i går, så da var det grønnsakssuppe, med Toro i bunn (latter). For en gangs skyld, faktisk.

Flere empiriske undersøkelser (Fagerli 1999; Bugge og Døving 2000; Døving 2003; Guzman, Bjørkum og Kjærnes 2000; Bugge 2005) viser at slike strategier for å bearbeide og gjøre produktene mer hjemmelagd og dermed «skikkelige», er utbredt.

I materialet kommer det fram at hjemmelagd mat er et sterkt ideal. Å lage mat kan nemlig ses på som en generalisert resiprositet, med andre ord som en form for gave (Fürst 1995). Med gaven blir det skapt en relasjon mellom giver og mottaker som binder dem sammen (Mauss 1995). Marjorie DeVault (1991) skiller mellom begrepene *feeding* og *cooking*. *Cooking* viser til selve den tekniske operasjonen å lage mat, mens *feeding* viser til en relasjon mellom giver og mottaker, og kan forstås som omsorg. Annechen Bugge (2005:2) beskriver hvordan det å utforme et middagsmønster er en komplisert praksis. Det involverer hodet som en form for tankearbeid, hånden som en form for rutinearbeid og hjertet som en form for kjærlighet- og omsorgsarbeid:

Fredagene er det ofte pizza, enten hjemmelaga, eller så blir det ofte Grandiosa, da. Det er ungene mine veldig glad i, de synes det er bedre enn hjemmelaga, og det er litt trist (litt latter).
(Tore)

Hjemmelagd mat i boks

Informantenes uttalelser skaper et inntrykk av at den hjemmelagde maten nærmest oppfattes som ureflektert sunn. Slik det har blitt forsøkt klargjort i boksen under er det mulig å hevde at fenomenet rommer flere aspekter som knytter mat og sunnhet primært til hjemmesfæren: Barna skal helst ha sunn mat lagd hjemme av mor eller far og spist i fellesskap.

Hjemmelagd mat	Kjøpe-/ferdigmat
Sunn	Usunn
Tradisjonell (kjent)	Moderne (ukjent og masseprodusert)
Personlig	Upersonlig
Mor/(Far)	Marked
Familie	Storsamfunn
Skikkelig	Nødløsning

Mat og risiko: De bekymringsfulle tilsetningsstoffene

Fortellinger om matens skjulte farer og tilsetningsstoffer i den forekom ofte i materialet. Det er ikke nødvendigvis det samme som at informantene betraktet risikohåndtering av mat i en slik grad at hverdagslivets rutiner ble særlig endret. Fenomenene ble snakket om, det var viktig å ha en mening om dem og kjenne eventuelle konsekvenser av mulige farer ved maten de spiste. I motsetning til næringsstoffene fra den ernæringsmedisiniske diskursen (vitaminer, karbohydrater, kalsium osv.) ble aldri tilsetningsstoffene nærmere presisert. De forble omtalt i nærmest ubestemt form som noe ukjent og uerfart, som «e-stoffer». Tilsetningsstoffer i maten informantene spiste var lite ønskelig, stoffene ble aldri definert som direkte helsefarlig, men kunne i store mengder føre til «noe» på sikt. I det hele tatt var det knyttet stor usikkerhet til hva konsekvensene av tilsetningsstoffene egentlig bidro til. Christine forteller:

Men jeg bekymrer meg fordi man blir utsatt for så mye rart av alle slags stoffer. Så når de [barna] har vondt i magen og de ikke vil ha ditt eller datt, så tenker jeg hvorfor de ikke vil ha det?

Det var også en forestilling at den maten informantene fikk i sin egen barndom var langt reinere enn den maten de som foreldre serverte sine barn i dag. Anita vokste opp i «enkle kår» i en fiskerfamilie på Vestlandet. Familien hadde dårlig råd, maten var nøktern, men «skikkelig» og «rein». Hun har nettopp fortalt at de gangene hun sliter med hodepine og føler seg uopplagt, kan ha noe med tilsetningsstoffene i maten å gjøre:

Mye av den maten vi spiser i dag den er ferdig, det er ikke ubehandla kjøtt og ubehandla grønnsaker...uansett, brød eller hva du enn kjøper er det tilsatt ett eller annet. Når du leser om matintolleranse og allergier, og når jeg er voksen og har spist egentlig veldig sunt i oppveksten, rein mat, hva får de som vokser opp nå? Alt er lilla og blått. Ingen kjøper Non-Stop lenger, den er jo bare gørr. Og de spiser fryktelig mye annen mat enn det jeg spiser, som er veldig sammensatt, ting som ikke har noe med mat å gjøre egentlig.

Hva mener du med det?

Det er tilsatt veldig mye fargestoffer, e-stoffer, holdbarhetsstoffer, masse forskjellige substanser som man egentlig ikke hadde trengt å ha i maten hvis det hadde vært ferskvarer. Rein sjokolade er ikke spesielt usunt, bortsett fra sukker og sånt, men nå er det alt mulig annet skitt, rett og slett. Det er jeg bekymret for. All den forurensinga som detter ned i naturen som kommer tilbake i næringskjeden. Og du ser det med fisken i innsjøen... det er ille.

For Anita er dagens barn (og hennes) utsatt for farer hun selv ikke var gjenstand for. Begreper som matsikkerhet og forbrukertillit har så å si blitt en del av hverdagslivets vokabular de 15- 20 siste år. Sosiologene Ulrich Beck (1992) og Anthony Giddens (1991) mener risiko og opptattheten av den er typisk for moderne samfunn. Ulrich

Beck beskriver et samfunn preget av de utilsiktede og uønskede sidevirkningene av den teknologiske og økonomiske utviklingen i Vesten der bruken av tilsetningsstoffer, plantevernmidler og genmodifisering er elementer som trekkes frem for å beskrive moderne matproduksjon. Risikosamfunnet innebærer at hver enkelt av oss som forbrukere aktivt må ta inn over oss og forholde oss til ulike typer ekspertkunnskap, og det er særlig mulige negative effekter av den teknologiske utviklingen som er i fokus. Erkjennelsen av risikoen fører til en økt opptatthet («refleksivitet») av hvordan vi behandler naturen rundt oss. Beck understreker likevel at det moderne menneske ikke nødvendigvis lever i et mer risikofylt samfunn enn tidligere, men at følelsen av opplevd risiko har økt dels på grunn av det moderne samfunns kompleksitet og de (forbruker)valg man hele tiden står overfor. Der risikobegrepet har blitt en del av hverdagslivets vokabular, har risikokalkuleringer på mange vis blitt en del av hverdagslivets praksis. Særlig kom det fram da de kvinnelige informantene med barn fortalte om eget svangerskap og barnas første leveår. Da var barna særlig utsatt. Anita var den informanten med klareste meninger om tilsetningsstoffer:

Jeg tenkte masse på det. Jeg tenkte masse på maten fordi...tungmetaller i fisk (latter), det er den opphopinga i næringskjeden, alle de blå fargestoffene som kommer, alt som blir tillatt som var forbudt før, fordi Norge må underlegge seg EØS-direktivene, og fett og sukker og gud veit. Jeg tenker fryktelig mye på det, at vi stapper i oss en bråte med farlige ting i dag, som kanskje ikke hver for seg er farlig, men som til sammen blir ganske skummelt.

Bente Halkier (2000) påpeker at forbrukerens håndtering av matvarerisiko vil alltid være viklet inn i de andre erfaringer forbrukeren gjør seg i hverdagen, risikohåndtering forstås og praktiseres sjelden isolert. Hverdagslivet er det rom hvor forbrukeren danner og bruker kulturell betydning og sosiale relasjoner (Gullestad 1989; Luckman 1989). Slik sett vil forbrukeren derfor ofte også handle under motsetningsfylte betingelser der andre hensyn ofte veier tyngre fordi risikohåndtering like gjerne kan handle «...om hvordan man kan vite, hvad der er det riktige at gjøre, om hvad man socialt signaliserer med det, man gjør, og om hvad der i øvrigt kan lade sig gøre at gøre.» (Halkier i Holm 2003:194). Foreldre støter nemlig på en rekke dilemma i et ofte hektisk hverdagsliv, hensyn må vektes:

Den bekymringen du snakker om; Er det noe du tenker på når du står på Kiwi og handler?

Ja...men nå må jeg si at hverdagen er så travel at jeg ikke får tid til å tenke på det like mye som før (latter). I småbarnsperioden så er du veldig sårbar for veldig mye, du er veldig bekymra, det er nok noe instinkter som slår ut, som du må ha for at ungene skal overleve. De blir litt svakere etter hvert som ungene vokser opp. Men når jeg kjøper mat, ser jeg noen

ganger kanskje på e-stoffer , og noen ganger kanskje på fett, hva de inneholder. Noen ganger så legger jeg det tilbake, mens andre dager sier jeg bare "pytt-pytt".

En slik tilsynelatende ambivalens i atferd mener Hanne Torjusen (2004:84) er typisk for norske forbrukere. Hun finner det riktig å skille mellom fravær av mistillit og bekymringer. Tillit og bekymring eksisterer så å si side om side: Informantene kan uttrykke bekymring over tilsetningsstoffer og andre farer ved maten de spiser, men er ikke bekymret nok til at det går over til mistillit og endring i handlemønster. For eksempel forteller Ingunn at hun «...er litt sånn bevisst at jeg kjøper økologisk mat når jeg ser det, men det er ikke sånn at jeg leiter etter det.», forteller for eksempel Ingunn. Å tape tillit til livsnødvendigheter er umulig, særlig når de er forbundet med komplekse forhold eller ekspertsystemer forbrukeren sjelden har mulighet til å ha oversikt over eller kan kontrollere (Giddens 1990). Halkier (2003) mener denne ambivalensen er mulig fordi innkjøp av mat er forbundet til rutiner og kompromisser i hverdagen. Nettopp rutinene gjør det enklere å leve med ambivalensen fordi man ikke gjør avveininger og refleksjoner hver gang man går i butikken for å handle.

Den sunne sunnheten

I intervjumaterialet er det mange eksempler på at småbarnsforeldrene ga uttrykk for verdien av å spise sunn mat. Samtidig var det viktig for informantene å gi uttrykk for at de ikke var *for* opptatt av å spise sunt. Da spørsmål om sunnhet og kosthold ble stilt, pleide informantene å tenke seg litt om før de svarte. Gjengangere var typiske sitater som «Er kanskje ikke sunn, men kanskje litt mer normal», eller «Jeg er opptatt av kosthold, men ikke ekstremt, men jeg er bevisst». Ved å være ekstrem blir hensynet til sunnhet overskyggende. Ingunn blir spurt om de er opptatt av sunnhet og kosthold.

Vi er ikke så opptatt av det, vi er sånn vanlig opptatt av at «de må ha sunn mat, og vi må ha grønnsaker», men vi er ikke så veldig opptatt av verken forskning eller... vi er ikke det. Vi er sånn vanlig tror jeg. Sunn fornuft (latter). Det eneste jeg kan bli litt sur på er at mannen min kan gi barna litt for mye godteri. (latter).

Er du mer opptatt av kosthold enn dine venner og kolleger?

Nei, tror ikke det. Det går litt opp og ned. Tror kanskje jeg er litt midt på treet. Jeg er ikke hysterisk, men vi gir ikke helt beng, heller.

Kjenner du noen som er hysterisk, som du kaller det?

Eh, nei, ikke personlig. Men i barnehagen så ser jeg foreldre som jeg kaller for hysterisk, da. Alt skal være veldig naturell, og ikke e-stoffer, de sender med liste over hva barna skal ha og ikke ha. Og det der med at barna ikke skal få sjokoladepålegg, synes jeg er noe skikkelig tull. De kan få det i helgene, men ikke hver dag. De får ikke kake i matboksen, men de kan få med en liten saltkjeks. Jeg er ikke så veldig hysterisk på det, men jeg opplever at noen er veldig kjempeopptatt av det.

Ja vel?

Men kanskje en i kretsen min, de gir litt beng, de serverer spaghetti kanskje fem dager på rad. Og det ville ikke jeg ha gjort. Såpass bevisst er jeg, det hadde jeg ikke gjort (latter). De får ikke syltetøy og sjokkis til hverdags, og de får ikke spise bare knekkebrød, da må de spise ordentlige brødsriver (latter).

Sitatet fra Ingunn er langt, men viser på flere måter hvordan den sunne sunnheten konstrueres og at sunnhetstalen er konsentrert om barna. Hun er verken «hysterisk», men «gir ikke helt beng, heller.» Ingunn vurderer familiens kosthold til noe og noen. Først normaliserer hun egne sunnhetsoppfatninger ved på den ene siden å vise til det vanlige og den almenngyldige sunne fornuft, og tar samtidig avstand fra en form for «forskning». Deretter plasserer hun seg enda en gang i midten når hun definerer enkelte foreldre i barnehagen som hysteriske, og motsatt når hun forteller om noen i kretsen som serverer spaghetti fem dager på rad. Igjen er det barna som er subjektet.

Slike eksempler på diskursive skiller mellom vi/jeg og de andre er utbredt. Også her er det barna som vurderes, ikke dem selv. Tore mener for eksempel at mange elever i barnas klasser er mer usunne enn sine egne: «Synes ofte de får mer sjokoladepålegg, Nugatti, sånne ting som er rene sukkerbomber, gjerne hele uka, og kanskje enda mer ensidig enn det mine barn gjør.» Ingunn posisjonerte seg i midten mellom slurv og helsehysteri, Anita tar på sin side helt avstand fra «de andres» dårlige vaner, riktignok med et lite forbehold helt til slutt:

Kosthold og sunnhet; Er det noe du og datteren din snakker om?

Det har vi alltid gjort. Det vet hun, og jeg vet at... det er fryktelig mange unger som bare spiser spaghetti og hamburgere, det er helt utrolig, eller får brus til måltidene midt i uka.

Kjenner du noen, eller?

Ja, ja, ja. Det er jo helt forferdelig. Hvis det er slik at du skal få godteri og fettmiddag bare fordi det er besøk. Da går det ikke an å gå på besøk, da. (...)

Er det sånn du snakker om noe du snakker med venner og kolleger?

Det blir bekymringer liksom, fryktelig mye godterispising, og noen synes det er hårreisende med de saftflaskene som ungene går og drikker på. Og det er det jo, når de drikker fire flasker om dagen. Vi er noen som har unger som spiser den alminnelige... og det er vi veldig glad for, og da blir vi litt bekymra for... Men samtidig hadde jeg ønsket at hun hadde prøvd litt nye ting, ikke være redd. Man har jo alltid et forbedringspotensial selv også, for all del.

I bekymringen ligger det nok en del omtanke, men også en visshet om at man selv handler rett. Her konstruerer Anita et skille mellom barna som drikker (og får?) «fire flasker om dagen», og de selv som har «unger som spiser den alminnelige...». Denne subjektposisjonen samsvarer imidlertid lite med den hun inntok noen minutter

seinere da hun fortalte om de gangene hun gir etter for datterens godterimasing. Igjen handler det om å være moderat: «Hvorfor være så rigid og bare lørdagsgodteri liksom. Det må være lov å skeie ut littegranne.»

Slike sitater viser at småbarnsforeldrene refererer til noe og noen de ikke ønsker å identifisere seg med. En slik form for identifisering kan knyttes til begreper om den *generaliserte andre*. Gjennom slike utsagn trekker nemlig foreldrene opp grenser for hva det er riktig å gjøre ved å kritisere det uriktige. Gal praksis er å gi barna for mye godterier i hverdagen eller å servere pasta fem ganger på rad. Samtidig må man heller ikke bli *for* opptatt av at barna skal spise helse riktig kost.

Den problematiske forskningen

Informantenes posisjonering til «noe» skal forfølges en stund til. Som forbrukere står man hele tiden overfor konkurrerende mat- og sunnhetsdiskurser. Store deler av disse oppfatningene er ikke erfart i eget hverdagsliv, men ved såkalte medierte erfaringer, det vil si via de diskurser massemedier og andre samfunnsinstitusjoner kontinuerlig produserer. Den medieframstilte forskningen var vanskelig å forholde seg til. Ragnhild og Christine forteller:

Det har også vært mye stoff i mediene om matvarer er sunt eller ikke...

Der har det tatt av! Alt er usunt nå hvis man skal følge det de sier. Det er noe med at de kommer med mye informasjon, og det er vanskelig å skille det ut. Man kan ikke begynne å leve slavisk etter hvert lille oppslag, for til slutt sitter du med ikke noe igjen.

Føler du deg usikker på de temaene?

Nei. Det eneste som er at for mye sukker ikke er bra, godteri hver dag. Og det tror jeg jo på. Grønnssaker... det er mer den å få i seg næring.

(Ragnhild)

Nå vet jeg ikke hva som gjelder, det skifter jo fra år til år, "nyere forskning viser", så vi er jo prøvekaniner, så man følger seg som skikkelig idiot (...) (latter.)

(Christine)

Moderne levemåter har ført til at avstanden mellom forbruker og matprodusent er stor. Mens forbrukernes tillit tidligere var forankret i lokale rutiner og erfaringer basert på ansikt- til ansiktreasjoner, er tilliten i dag i større grad basert på ekspertsystemer (Giddens 1990). Slik sitatet fra Ragnhild viser er imidlertid tiltroen lav. Irritasjonen skyldes både omfanget og innholdet. Informasjonsmengden er altfor stor, den er vanskelig å skille ut og innholdet er heller ikke mulig å etterleve: Følger man hvert lille oppslag «...sitter du med ikke noe igjen».

Til tross for irritasjonen er ikke anbefalingene «de» (forskere, ernærings eksperter, media) kommer med, noen hun tar særlig hensyn til, det hele

koker ned til at sukker og godterier ikke er helt bra. Det var en strategi flere småbarnsforeldre i intervjuet delte, og vises eksempelvis i sitatene fra henholdsvis Ingunn og Christine:

Jeg er egentlig ikke så opptatt av den. [Sunnhetsdebatter i media] Jeg synes at det er mange eksperter som mener det ene og andre om hva som er sunt og usunt. I den grad jeg jobber med kostholdet, er det grønnsaker, fisk og kjøtt og sånt. De får jo godteri på lørdager, og de får jo gå på McDonald's. Jeg tenker så lenge det er bra miks, så er det en kunst i seg selv...totalen. Og hvis du ikke gir de usunne ting, kan de bli hekta på det, ikke sant?

(Ingunn)

Jeg har blitt litt sløv på kildene, jeg har gått mer inn i et sånt reflekssystem, at jeg vil at de skal spise kålrabi, gulrøtter og blomkål og broccoli og kjøtt og fisk... mer sånn, istedenfor "for å dekke det behovet så må man spise masse sånn", ikke sant. Det har gått mer inn i en sånn rutinehverdag, enn sånn at min lærte kunnskap tilsier at jeg "nå må få vi få oss en del c-vitaminer". Vi spiser frukt, masse frukt, vi spiser masse grønnsaker, helst rå, særlig minstemann er ikke glad i kokte. De får i seg de tingene de har lyst på som jeg føler er riktig for dem. Men før var jeg mer oppdatert på faktakunnskapen, man er som en svamp når man er nybakt mor eller forelder: Etter hvert blir det mer sånn... på fornuftig vis, "hva har du lyst på?"

(

Christine)

Der Ingunn ikke er så opptatt av hva ekspertene mener, har Christine blitt «sløv på kildene» og gått inn i et «reflekssystem». Det er interessant å se hvordan moderasjons- og helhetstankegangen preger måten å organisere måltidshverdagen på. I den grad Ingunn bryr seg, jobber hun med grunnsteinene i den norske kostholdsanbefalingen «grønnsaker, fisk og kjøtt og sånt», som veies opp med McDonald's og lørdagsgodteri. Kunsten er å få til «miksen» eller «totalen».

Christine posisjonerer seg vekk fra den medisinske diskursen når hun forteller om overgangen fra ernæringsmedisinske påbud («'for å dekke det behovet så må man spise masse sånn'», og «'nå må få vi få oss en del c-vitaminer'») til mer rutinehverdag enn lært kunnskap. Hverdagsvanene til Christine bærer likevel preg av uttalt diskursiv bevissthet når hun forteller at barna får i seg det hun føler (og vet) er riktig for dem. Praksis legitimeres i frukt, rå grønnsaker og «på fornuftig vis». Christines utviklingshistorie fra å være en «svamp» i barnas første leveår til å bare gi hva hun føler er riktig for dem, kan tolkes som at hennes sunne og helhetlige matpraksis nærmest har blitt kroppsliggjort; måltidene er noe hun selv mestrer uten behov for ekstern innblanding.

Motstanden mot innblanding er felles for småbarnsforeldrene. Den er mest eksplisitt i Ragnhilds frustrasjon over at det ikke blir noe igjen hvis man skal høre på hva «de» sier. Logikken har mange likhetspunkter med informantenes forhold til de

bekymringsfulle tilsetningsstoffene: Å hele tiden ta hensyn til hva «nyere forskning viser» gjør at andre hensyn i måltidshverdagen må vike.

Den vanskelige og selvfølgelige sunnheten

Der gourmetdiskursen viser til mat og måltider som nytelse og opplevelse, viser helsediskursen til mat og måltider som medisin. Forholdet mellom helse og nytelse er imidlertid motsetningsfullt; sunn mat er bra for deg, men smaker ikke godt, mens god mat er usunt (Lupton 1996, Murcott 1995, Roos og Wandel 2004). Motsetningen mellom helse og nytelse har tradisjonelt utgjort et fundamentalt skille i vår moderne matkultur, som også strukturer skillet mellom hverdag og helg, fest og fritid (Roos og Wandel 2004). Helsediskursen viser også på en god måte hvilke moralske implikasjoner maten har, om hva som kan karakteriseres som «ren» og «uren» mat. Slik det tidligere har blitt vist var fisk, frukt og grønnsaker ubestridt definert som den reneste maten. I motsatt ende ble sukker i form av godterier og brus – ikke fett – kategorisert som matuniversets kardinalsynder av småbarnsforeldrene i materialet.

Flere undersøkelser beskriver hvordan fisk og grønnsaker som oftest bare bærer preg av å være gjenstand for plikt og pedagogikk i de norske hjem. Å få i seg fisk og grønnsaker og unngå godterispising i ukedagene har primært vært morens utfordring og ansvar, der barn og fedre på sin side stritter imot (Bugge 2005, Døving 1997). Motsetningen mellom sunnhet og god mat var en etablert diskurs informantene i materialet imidlertid forholdt seg forskjellig til:

Er det vanskelig å oppdra barna med tanke på matvaner?

Det synes jeg er veldig vanskelig. Jeg har prøvd å få de til spise frukt og grønnsaker, men det er veldig vanskelig, kostholdet blir veldig ensidig, de spiser det samme hele tida, de liker lite. De skal jo helst ikke ha fisk, det kjenner jeg igjen i meg sjøl. Jeg har prøvd noen ganger å få se maten til å se mer delikat ut, men jeg synes det er vanskelig å få dem til å spise mer variert. Jeg prøver å la de få fisk én gang i uka, så det blir litt variert.

(Tore)

Intervjueren spør Berit om hun og mannen noen ganger er uenige om hva slags mat barna skal få:

Ikke om kosthold. Mannen min har tatt seg av store deler av barneoppdragelsen her i huset fordi jeg har jobbet så mye. Vi har ikke... de maser ikke om godteri og de tar tran og spiser fisk. Det er sånne fæle ungegreier, ikke sant? De har bestandig spist fisk, og det tror jeg er fordi vi aldri har sagt at "dette må du spise fordi det er sunt". Her har det vært mer sånn "her er maten, vær så god". Det eneste de ikke liker er paprika.

Er dette noen rundt dere snakker om?

Ja det tror jeg. Mannen min og jeg snakker mye om det i hvertfall. Jeg maser jo litt...eller... jeg har jo unger som er utrolig glad i fisk. Jeg slipper det maset, for mange har jo mas rundt det. Har ikke noe problem rundt det.

I Berits fremstilling av barna er de sunne vanene nærmest å forstå som en selvfølge: De maser ikke om godteri, de tar tran, spiser fisk og hun slipper maset. Begrepet «ungegreier» er ikke umiddelbart lett å forstå, men når det ses i sammenheng kan det tolkes som enda en referanse til «de andre», de «fæle unggreiene» er nemlig utfordringene andre foreldrene slik for eksempel Tore i sitatet ovenfor blir utsatt for. Tores framstilling bærer preg av at et sunt kosthold er viktig men vanskelig å få til. Han har prøvd å få barna til å spise frukt og grønnsaker, og selv forsøk på å gjøre maten mer delikat har ikke fått barna til å spise mer variert, en annen viktig verdi for at maten skal forstås som sunn. I Berits familie jobbes det derimot ikke spesielt med sunnheten, den bare serveres («Her har det vært mer sånn 'her er maten, vær så god'»). Samme logikk kan man finne når Anita blir spurt om det er noe hun gleder seg over ved datterens kosthold:

Det som gleder meg at hun faktisk er glad i frukt og grønnsaker. Helst de gode, tradisjonelle, som gjør at hun faktisk får et sunt kosthold. Og at hun nå har begynt å blande alt sammen, frukt og grønnsaker, kanskje et eple eller ei gulrot, men nå skal hun ha... hun har en matboks i to avdelinger fylt av forskjellige sorter... og det er litt avansert, og det gleder meg... og jeg skal heller bruke den ekstra tiden på å lage den når hun spiser det på skolen. Og det er jeg veldig glad for at hun får i seg noe som er sunt og godt. Og så er jeg veldig glad for at hun ikke sitter og griner om brus og godteri midt i uka. Det kan hende at hun maser litt om å få litt i kiosken, det er ikke det, men det er ikke noe problem.

Nettopp brus, særlig cola, og godterier var en sterk markør på den selvfølgelige sunnheten hos barna:

Hva er usunn drikke, da?

Brus. Det er det mest usunne jeg kan tenke meg.

Får barna dine det?

Veldig sjeldent. Hvis de kommer bort og spør på lørdag. Hvis de kommer bort og spør så får de det (latter). Men de blir aldri tilbudt brus. De er vant til at brus er en voksengreie, fordi jeg drikker mye brus.... Vi har bestandig cola light i kjøleskapet og plenty med tonic²¹ (latter). Vi har bestandig juice og melk også... det er ikke det. Men barna mine får ikke brus.

(Ingunn)

Litt omstendig dette. Men hva pleier dere å drikke til måltidene i helgene?

Frokost er melk. Lunsj... vi spiser veldig ofte lunsj ute vi. Før vi fikk bil spiste vi mange måltider på trikkene, vi. Da har vi med store nistepakker, vi har spist så mye på trikkene og t-banene, og utendørs.

Hva drikker dere da?

Hvis det er kaldt og guffent ute, tar vi bare med vann og teposer, og sånn ekspresskakao. Har bestandig med vann.

Til barna også?

Ja. Vi drikker ikke brus. Hvor ofte er det? En gang hver tredje måned.

²¹ «Blandevann» hovedsakelig brukt i den alkoholbaserte drikken Gin & Tonic.

Ikke på lørdagene heller?

Vi glemmer det, ikke spør dem heller. (latter) De spør ikke etter lørdagsgodt en gang.

(Berit)

Berit glemmer, og barna spør ikke. Sitatene over har en del til felles ved at vanen forklarer det relativt store fraværet av brus og godterier. For Ingunns barn og Monikas sønn var brus hovedsakelig en «voksengreie» barna sjeldent spurte om.

I foreldrenes framstilling av barnas sunne vaner kan det virke som om vanene har oppstått uten særlig ytre tvang eller påvirkning. Slik kan barnas sunne matvaner (særlig fisk og grønnsaker, ikke like brus) leses som symboler på foreldrenes måltidsmestring på barnas vegne: Barna er et naturlig sunt produkt av sunnhetsbevisste foreldre. Den sunne sunnheten handler også om å ikke gi etter for «medieskriveriet », men heller ikke gi etter for måltidsvanene til enkelte naboer og venner. Slik posisjonerer informantene seg i midten på aksene mellom hysteri og slurv.

Sunne barnesjeler i sunne barnelegemer

Som tidligere nevnt i dette kapittelet skilte småbarnsforeldrene mellom barnas og egen sunnhet. Selv var de «helt normalt» opptatt av sunnhet, tidvis litt slurvete på egne vegne, men aldri på barnas. Informantene jobbet riktignok med å få barna til å spise sunnere, men ingen mente barna hadde en eksplisitt usunn livsstil. De voksnes usunne matvaner skulle barna skånes mot. Flere av informantene kunne fortelle at de drakk brus og spiste godterier når barna ikke hadde mulighet til å se dem. Ragnhild kunne fortelle at: «Datteren min er veldig glad i vann. Hun spør om saft av og til, men det er ikke noe problem det. Jeg smugdriker brus i kaffekoppen (latter)». Ingunn pleier å spise «... godteri foran tv'n etter at ungene har lagt seg (latter).» Barna skal være rene og de skal skånes. Dette er eksempler på hvordan barna skal beskyttes mot usunne vaner. Men barna skal også beskyttes mot en overdreven form for *sunne* vaner. Det kom til uttrykk da spørsmål om barn og fedme ble tatt opp:

Har barna lov til å flere litt kraftige?

Ja, det skal være stort, noen er tynne og noen er kraftige, men det er klart at overvekt er noe annet. At noen barn er runde er bare sånn det er, og kanskje vil de alltid være det. Men du ser noen som har problemer med å bevege seg, og da er det problem.

Er det forskjell på barn og voksne der, synes du?

Man bør jo ikke det uansett alder. Noen kilo for mye eller lite skader ingen, for det er alt ettersom man er født eller skapt. Det er ikke noe sykkelig å ha noen kilo for lite eller ekstra. Men hvis du får plager, at du ikke orker, så er det jo et kjempeproblem, det er jo det.

(Anita)

Hva synes du om den debatten om barn og fedme som pågår nå?

Blant mine i vennekretsen generelt merker jeg lite av det. Det er ikke snakk om det i vår vennekrets.

Har de lov til å være det, da?

Jeg tenker at de må få lov til å være det, men så vet jeg ikke nok om det er en grunn til at helsemyndighetene sier at vi bør passe på. Jeg føler at jeg ikke vet... de sier at det er helseskadelig. Men jeg synes det blir litt mye snakk om det generelt, og det gjelder jo både barn og voksne, og kanskje er det sånn at barn bør skånes litt mer, men jeg vet ikke. Men er det å gjøre folk en bjørnetjeneste? Nei, det er veldig vanskelig.

(Ragnhild)

Barn og fedme er tydeligvis ikke så enkelt. Anita og Ragnhild ser ikke barns (ikke egnes) eventuelle overvekt som resultat av dårlig kosthold fra foreldrene side. Overvekten forklares som noe naturlig, eller «...alt ettersom man er født eller skapt» slik Anita sier det. Informantene er kjent med fedmens konsekvenser og de er opptatt av at barna skal spise sunt i tråd med offentlige ernæringsråd. Samtidig kan slike utsagn være uttrykk for å ville skjerme barna fra en for tidlig voksenalder: Barn må lov til å være barn. I dette ligger det å beskytte barn mot et for tidlig møte med voksenverdenens streben etter den legitime kroppen og et mulig kroppshysteri.

6

Måltidsbeskrivelser

Her følger informantenes beskrivelser av måltidene frokost, lunsj, middag og kvelds. I innledningskapittelet *Hva menes med mat og måltider?* ble det argumentert for at måltidene kan ses både som en sosial handling og en strukturert hendelse. Dessuten er måltidene nært knyttet til vår identitet i det maten vi spiser kan forstås som distinkte livsstilsmarkører. Disse perspektivene vil være sentrale elementer i dette analysekapittelet.

Dagene er markert ved måltidssyklusene og måltidene er med på å strukturere dagen. Flere av måltidene har navn etter tidene på døgnet. «Frokost» tilsvarer det tyske «Frühstück» som igjen tilsvarer «morramat», dagens første måltid. Middag kommer av «midt på dagen», «kveldsmat og «kvelds» er maten som spises på kvelden, og om natten spises det følgelig nattmat. Nordmenns måltidsmønster består hovedsakelig av tre eller fire av de måltidene som er beskrevet ovenfor, i tillegg til ytterligere ett eller to mellommåltider (Bugge og Døving 2000). Slik analysen av småbarnsforeldrenes måltidsbeskrivelser vil vise, kan det virke som om mønsteret er hegemonisk: Rommet til å eksperimentere med *måltider*, måltidenes form og innhold er lite. På sin side ble mellommåltidene sjelden vektlagt. Mellommåltidene oppfattes gjerne som ustrukturerte og individuelle uten særlig ernæringsmessig eller sosial verdi²², og kanskje nettopp derfor var heller ikke disse måltidene noe informantene la særlig vekt på. Måltidsanalysen vil derfor konsentrere seg om hovedmåltidene frokost, lunsj, og middag. Middagen var i særdeleshet det måltidet småbarnsforeldrene var mest opptatt av, og var blant flere informanter faktisk ofte synonymt med det å spise (sammen).

²² Se *Hva menes med mat og måltider?*

Frokost: Fort gjort

Ifølge Bye (1999) var det 94 prosent av de spurte som svarte ja på spørsmålet om man «spiste og/eller drakk noe til frokost i går». Rutinen er et av frokostens fremste kjennetegn, og tydeliggjøres i frokostbeskrivelsene til Anita, Tore og Ingunn:

Hva spiste dere til frokost i går?

Jeg orker ikke spise frokost. Så jeg spiser frokost når jeg kommer på jobben med matpakke. Datteren min...hun fikk to skiver med leverspostei og agurk, og så spiste hun noen appelsiner og eple ved siden av, og et glass melk og kanskje et glass juice, det husker jeg ikke. Og jeg spiste mine sedvanlige brødsiver til sein frokost og sein lunsj på jobben. Og så hadde jeg med noen gulrøtter og et eple. Og datteren min hadde med bare en sånn God Morgenyoghurt og så masse appelsiner og noe salat og noe paprika, sånt ekstra utenom i en sånn boks.

(Anita)

I går tok jeg opp barna på morgningen og da ordner de seg mat sjøl. Sønnen min spiser stort sett rista brød med hvitost, jeg spiser ikke sammen med dem, for det rekker jeg ikke. Datteren min spiser stort sett brød- kjøpebrød- kneipbrød, hun spiser med leverpostei på boks. De er veldig ensidige sånn sett. Jeg smører med meg matpakke som jeg tar med meg som jeg spiser på jobben, og det er også kjøpebrød. Vi har bakt til tider –hjemmebakt- men det har det blitt mindre av.

(Tore)

På hverdagene spiser ungene frokost foran tv'n mens mora dusjer (latter). Og da bruker de en halvtime på det, eller det er i hvert fall det de har til rådighet.

(Ingunn)

Sitatene ovenfor er typiske for hvordan informantene beskriver den alminnelige hverdagsfrokosten: Den er hektisk, individuell og rutinepreget. Brødsiver spises på sedvanlig vis, det er gul ost og leverpostei, et glass melk eller juice og matpakker smøres før barna drar til barnehage eller skole. Magnus (1997) mener det ikke er rom for særlige kreative innslag når en ny dag begynner. Å spise frokost kan forstås som en innarbeidet vane hvor for eksempel kravet til variasjon ikke gjelder: Spørsmålet informantene ble stilt var konkret (*Hva spiste dere til frokost i går?*), men de svarer generelt, slik de vanligvis gjør. At Tore og Ranveig beskriver gårsdagens konkrete frokost i presens understreker det rutinemessige ved dagens første måltid.

Sitatene forteller også en del om hverdagsfrokostens organisering. Viktigere enn normen om at måltidet helst bør inntas i fellesskap, er kravet om at barna bør få en ernæringsmessig «god start på dagen». Anita og Tores manglende frokost forklares med lite matlyst og tidsmangel. Ingunn forteller at hun dusjer mens barna spiser frokost foran TV'n. Ingen i materialet fortalte at barna kunne argumentere på samme måte. Frokost er noe barna *skal* ha:

(...) Den verste krisen vi har, er på morgenen når hun skal spise frokost før hun går, at hun ikke har lyst på, og at jeg da må lirke littegranne for å finne på ett eller annet hun har lyst på. Men stort sett går det greit.

Hva mener du med å «lirke»?

At det er bedre med brødiskive med syltetøy enn leverpostei, for å tross alt få noe i magen, enn at syltetøy er usunt liksom. Det holder med en halv skive til frokost og et glass melk og litt frukt. Du må ikke spise to skiver, det er viktigere med litt mat enn det perfekte måltidet, liksom.
(Anita)

De aller fleste av småbarnsforeldrene i materialet anså frokosten som dagens viktigste måltid ernæringsmessig sett. Slik beskrivelsen til Anita illustrerer er det likevel tydeligvis viktigere med noe næring enn «det perfekte måltid». En halv skive til frokost og et glass melk og litt frukt er tilstrekkelig, mener for eksempel Anita om datterens frokostvaner. Frokostvanene er forøvrig påfallende like i materialet –som i landet ellers²³: Den norske frokosten består stort sett av brød, knekkebrød og frokostblandinger. Drikke er melk eller juice. At den norske hverdagsfrokosten serveres kald og krever lite tilberedningstid viser at dagens første måltid først og fremst er et praktisk, og ikke sosialt måltid.

Lunsj: Omsorg og bekymring i grått papir

Måltidsvaner kan sies å være sosialt skapt og ordnet i henhold til hvordan samfunnet ellers er organisert (Ludvigsen 2006). I Norge spises dagens andre måltid utenfor hjemmet, for barnas del i skole eller barnehage. Lunsjmåltidet kan derfor betraktes som et hovedsakelig offentlig måltid. Lunsjens innhold er lik frokostmåltidet: Brød med ost eller kjøttbasert pålegg, melk, juice eller vann å drikke samt en liten frukt eller grønnsak til slutt. 88 prosent av Norges befolkning spiser en slik type lunsj i hverdagen, og om lag 60 prosent av alle yrkesaktive og studenter tar med matpakke på jobb eller skole tre eller flere ganger i uka. (Bugge og Døving 2000).

I motsetning til nabolandene, Sverige og Finland har man ingen tradisjon for at myndighetene subsidier varm lunsj i skoler og barnehager i Norge. I Norge er det (så langt) foreldrenes ansvar å sørge for at barna tar med mat hjemmefra. Denne ordningen kan knyttes til matpakkas betydning i det norske måltidsmønsteret etter at den såkalte Oslo-frokosten ble omformet av Sigdal-legen O.L. Lien, og kjent som «Skolefrokosten etter Sigdal-systemet». (Rustung 1940, Døving 2003). Lien mente at Carl Schiøtz' ideer om at myndighetene skulle ha ansvaret for å servere skoleelevene rå

²³ Se f.eks. Bugge og Døving 2000

lunsj av praktiske grunner ikke kunne la seg gjennomføre i grisgrendte strøk. Ansvaret for å ta med grovt brød og grønnsaker ble i stedet foreldrenes i form av matpakke. At barna spiste den opp skulle de offentlige helsesøstre ta seg av:

Liens (og Erkens) forslag skulle vise seg å bli den største endringen i norsk kulinarisk historie i moderne tid, og førte til at et helt måltid ble annerledes enn i resten av Europa. Der endringene av matvanene ellers vanligvis er langsomme gjennom justering, førte Liens forslag til «total omlegging» av hele nasjonenes matvanemønster. Matpakka er slik sett et eksempel på at entreprenører kan endre mat- og måltidsmønstre.

(Døving 2003:98)

At den totale omleggingen falt innunder en medisinsk diskurs ga entreprenørene legitimitet. Å fokusere på barns ernæring – og dermed nasjonens framtid – gjorde motargumentene vanskelig (Ibid.) I nordmenns bevissthet har melk og grovbrød alltid vært en dominerende del av det norske kostholdet. Men melka var før omleggingen til Siggdal-systemet ikke kategorisert som drikkevare, men som råvare til produksjon av smør og ost, lyst brød hadde høyest status også som skolemat og rå gulrot var knapt vurdert som menneskeføde før Carl Schiøtz introduserte den som en sunn grønnsak i mellomkrigstiden (Lyngø 2003). Matpakka barna smører selv, eller foreldrene lager for dem, skiller seg altså ikke særlig mye ut fra den skolefrokosten som ble lansert over 60 år tidligere.

Barnas matpakke lages i privatsfæren, men spises i offentlige institusjoner som barnehager og skoler. Matpakka er slikt sett både familiens og offentlighetens domene. Ifølge Døving (1999, 2003) har matpakka blitt en etnisk markør for det å være norsk og en basisingrediens i den norske sosialiseringen. Matpakka er så å si innpakket i moral: Den knyttes til norske nøysomhetsidealer, til sunnhet og natur eller rett og slett til det vi forbinder med «naturlig norsk mat». Så lenge barnas matpakke spises i offentligheten kan den bli vurdert og bedømt av andre. Matpakka utsier nemlig noe om hvordan måltidene er på hjemmebane. Det kan ses i lys av Goffmans frontstagebegrep (1992): Man ønsker å styre inntrykket av seg selv ved å framheve noen egenskaper og legge skjul på andre. Ragnhild forteller om datterens matvaner:

(...) Vi kjøper alltid to brød, jeg må ha loff, så jeg kjøper masse rundstykker til meg som jeg har liggende. Så når de har gått så lager jeg meg det, det er jo skikkelig dårlig da. Så den dagen de finner ut det... Men mandagen er jo en klassiker: Helgen blir det alltid loff, det er jo med hele familien. Og så mandag morgen, "å nei vi har glemt å kjøpe inn brød", og da blir det å sende med henne sånne tørre loffskiver på skolen. (...) Så hver mandag " nå får du loff igjen" Så det er ikke ideelt, som jeg skulle ønske.

Hva er det ideelle, da?

Det er hjemmelaget helst, da... grovbrød...masse grønnsaker som er lagt på skikkelig måte... ikke ihjelkøkt (latter.)

Sitatet er interessant på flere måter: Ragnhild forteller om rundstykkene (hun «må ha loff») hun kjøper inn og spiser etter at mann og datter har gått for dagen. Loff og fine rundstykker har tydeligvis lav moralsk status, og er noe far og datter ikke skal se henne spise; barna skal skånes for de voksnes umoral. Men mat og måltidenes moral avhenger av tid og sted: Loff er nærmest en selvfølge og er helt akseptabelt så lenge det lyse brødet spises sammen med hele familien i helgene. Det er først når den asketiske hverdagen begynner og datteren får med seg tørre loffskiver som skolemat, praksisen begynner å bli lite ideell. Idealet er nemlig det hjemmelagde, grovbrødet, frukt og lite i hjelkøkte grønnsaker. Det hjemmelagde grovbrødet impliserer nemlig omsorg og ernæringsbevissthet fra den ansvarlige mor (Warde 1997). Ragnhilds posisjon som familiens måltidsmessige sorte får er for øvrig ikke enestående i materialet. Slik «Sunnhetsbeskrivelser» viser, var foreldrene oppatt av å moderere forståelsen av seg selv som *for* opptatte av sunnhet; de var «sånn normalt» opptatt av det. Barna var det derimot sjelden noe store problemer med. Å kommunisere et skille mellom egen og barnas sunnhet gjør familien totalt sett mindre prektig og mer moderat.

Institusjonsbarndommen

Den norske barndommen er en institusjonell barndom. Institusjoner som barnehager og skoler styrer barns hverdagsliv og institusjonene organiserer store deler av barne- og ungdomstiden (Frønes 2003). Både i forskrifter og barnehagenes egne årsplaner framkommer det at måltidene er en pedagogisk mulighet til å lære barna gode måltidsvaner og sosial samhandling (Holm 2003).

Menneskers forhold til mat og måltider utgjør en kombinasjon mellom det individuelle og kollektive, og har både en sosial og psykologisk betydning. I institusjonelle sammenhenger er kombinasjonen av stor betydning siden barnehager og skoler regulerer måltidene, samtidig som barnas forhold til spising alltid vil ha et individuelt preg (Smidt 2003): Måltidets organisering er i utgangspunktet et offentlig ansvar, men innholdet i matboksen skal komme hjemmefra. Informantene kunne fortelle at dette bindeleddet mellom hjem og offentlighet ofte var gjenstand for forhandlinger, noen ganger konflikt:

Barnehagen har jo oppfordret om å ikke gi ungene ...før så sendte vi med yoghurt i matpakka... for at ungene blir mer hyperaktive av det. De merka kjempeforskjell da alle slutta og sendte med yoghurt. Ungene ble mye roligere.

Var det greit at barnehagen kom med en sånn oppfordring?

Nei, de gjorde ikke det. Det var noe vi tok opp på et foreldremøte. Det var noen sånne veldig ernæringsbevisste foreldre som hadde fått tak i en undersøkelse som viste at yoghurt var kjemperikt på sukker. Og så ble vi enige om å prøve, det var ikke noe påbud, det var en frivillig foreldreinnført at «helst ikke send med ungene dine yoghurt», liksom. Det blir liksom psykose i det at hvis noen har det, skal alle ha det liksom. Det er ikke noe forbud, men vi gjør det ikke, det er liksom politisk ukorrekt, da. (latter).

(Ingunn)

Sukkerholdige matvarer toppet bekymringsstatistikken blant informantene i materialet, og vises også i dette sitatet. Det var først når «...noen sånne veldig ernæringsbevisste foreldre...» tok opp saken på et foreldremøte, barnehagen bestemte seg for oppfordringen. Med tanke på hvor normativt det offentlige måltidet er og hvor mye innholdet i barnas matboks sier noe om familiens matvaner, kan grensen mellom oppfordring og forbud virke liten: «Det er ikke noe forbud, men vi gjør det ikke», sier Ingunn. At mange i barnhagen av ernæringsgrunner trolig ikke har behov eller trenger et slikt forbud mot å ha søtsaker i matboksen spiller liten rolle: Spisebordet i barnehagen er ikke stedet der barna markerer egen individualitet på familiens vegne, og det skal tydeligvis heller ikke være slik. Ingunn og mannen bøyer seg for det ernæringsbevisste flertallet.

I en annen sammenheng er Ingunn av en litt annen oppfatning. I barnehagen der barna hennes går, har det nylig blitt innført ett varmt måltid i uka. Det er Ingunn ikke særlig begeistret for:

Og så er det noen foreldre som mener at barnehagen må ta ansvar og servere "variert og ernæringsrik mat" når det er varm mat. Det synes jeg at foreldrene kan gjøre hjemme.

Motstanden er nok ikke direkte rettet mot at maten bryter med sunnhetssimperativet «variert og næringsrik», men viser at det er foreldrenes ansvar å gi barna mat også utenfor hjemmet. Kan det heller tenkes at motstanden knyttes til det at det varme middagsmåltidet egentlig bør serveres hjemme av mor? Gjennomgangen av måltidshverdagen fortsetter i neste delkapittel hvor nettopp middagen er temaet.

Middag: Måltidsdagens høydepunkt

Der det individuelle frokost- og lunsjmåltidet peker utover mot storsamfunnets institusjoner, peker middagen mot hjemmet og privatsfæren. I informantenes beskrivelser av middagen finner man en overgang fra «de» (barna) til «vi» (hele familien). Middagen ble av småbarnsforeldrene i materialet betegnet som dagens hovedmåltid og selve samlingspunktet. Her får man snakket om løst og fast og

oppsummert skole- og arbeidsdagen. Idealet om den sosiale middagen er en hegemonisk diskurs: I en undersøkelse fortatt av MMI gjengitt i Bugge og Døving 2000, var det blant kvinner i parforhold med barn, 99 prosent som spiste middag mer en tre ganger i uken (86 prosent daglig). 91 prosent av de spurte oppga å ha spist middagen hjemme.

Middagsbordet: Et sted å være

I innledningskapittelet *Hva menes med mat og måltider?* ble det vist at måltidet kan ses som en sosial handling eller en bestemt form for interaksjon. Middagsbordet kan nemlig ses som et *sosialsenter*. Interaksjonsbegrepet forbindes gjerne med sosiologen Georg Simmel og hans verk *Soziologie* (1908): Samfunnet er en vev av uttallige interaksjonsforhold (Østerberg 1984), og måltidet er bare ett av interaksjonsforholdene som bringer folk sammen. For Simmel utgjorde måltidet et paradoks fordi det å spise er fundamentalsk individualistisk samtidig som det er det mest delte og dermed det mest sosiale. Det er nettopp dette paradokset som gjør at måltidet er så strengt og regulert.

Å spise er en aktivitet man helst bør gjøre med andre. Blant informantene i materialet var den ensomme middagen lite ettertraktet. Hvis barn eller ektefelle ikke var til stede falt meningen med middagen bort, den ble droppet eller det ble lagd noe annet informantene ikke kategoriserte som middag («bare noe brødmat»):

Hvordan er måltidene når datteren din ikke er tilstede, da?

Da spiser jeg jo aldri (latter). For å si det sånn: Hvis hun er hos venner, spiser jeg enten på jobben eller hvis hun er borte og jeg kommer hjem; da er det noe enkelt. Jeg lager aldri middag aleine. (...)

(Anita)

Kravet til måltidene sosiale form er likevel kontekstavhengig: Slik det ble vist i frokostbeskrivelsene kan frokosten forstås som middagens negasjon. Mens frokost gjerne er ansett som det viktigste måltidet ernæringsmessig sett, er middagen først og fremst en sosial hendelse. I frokostavsnittet forteller Tore at barna ordner seg selv, og Ingunn forteller lattermildt at hun dusjer mens barna spiser frokost, foran fjernsynsapparatet til og med. Tilsvarende beskrivelser av middagen fantes ikke i dette materialet.

I likhet med alle måltider kan det å lage og spise middag forstås som en vane, slik for eksempel begrepet «middagsvaner» viser til. Familien samles rundt middagsbordet til bestemte tider og spiser bestemte retter måltidsdiskursen konstituerer som middag. Å samles rundt middagsbordet går imidlertid utover det rent praktiske og vanemessige. Måltider og særlig middagen konstituerer familien, den er et symbol på

familiens enhet, og det er en viktig del når familieliv skal gjøres (Charles & Kerr 1988, Douglas 1977):

Middagen er koselig. For da prøver vi å oppsummere noe av dagen. Middagen pleier vi alltid å spise sammen uansett.

(Berit)

Hva synes du er det koseligste måltidet, da?

Det må være middagen. Det er da vi spiser samtidig, det er da vi er samla. Men jeg koser meg veldig med frokosten også, da. Men det handler om å være aleine, lese og spise samtidig. Det er noe annet. Jeg tror nok det er middagen.

(Ragnhild)

Den samlende middagen var også et utalt ideal blant informantene i materialet selv om det ikke alltid lot seg gjøre i praksis. Tore kunne fortelle at de var veldig opptatt av at minst en av dem spiste middag sammen med barna, og Ingunn beklager seg over at hun på hverdagene bare pleier å spise den oppvarmede middagen mannen og barna har spist noen timer før. Barna skal helst spise dagens hovedmåltid sammen med de voksne.

Sosiologen Annechen Bugge ser middagen som både en praktisk og symbolsk handling: Å samle familien omkring middagsbordet er en praktisk handling, den symbolske handlingen ligger i å være sammen som en familie (Bugge 2005:346). Bugges påstand er at å innta middag er en handling hvor det rituelle og symbolske dominerer over det praktiske. Årsaken er de mange «(...) ritualiserte kodene som er innlemmet i middagsmåltidet – både hva angår form og innhold. Slik måltidet fremtrer er det nærliggende å karakterisere det som et *hverdagslig familierituale*» (Ibid.).

Fellesskapsmiddagen som ikke var

Flere forskere og prosjekter i regi av Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) har vært opptatt med å vise hvordan det i Norge finnes klare forestillinger om at samholdet før i tiden var mye bedre, at folk hadde bedre tid til hverandre og at fellesmåltidene var et viktig tegn på dette samholdet. I dette ligger det en klar forestilling om måltidenes nåværende innholdsmessige og formmessige forfall: Dagens måltider er ikke spesielt sunne, de er preget av normløshet og individualisme. «Før i tiden» er imidlertid ikke et spesielt presist begrep. Døving (2003) mener «før i tiden» enten refererer til «bondenorge», «bondesamfunn» eller til 1950-tallets gjenoppbygging av landet. Flere informanter i materialet kjente seg imidlertid ikke igjen i slike beskrivelser av fortiden. På spørsmål om hva den største forskjellen er mellom måltidene Berit har med sin familie nå, og de måltidene hun husker fra egen

barndom, svarer hun:

Vi spiser sammen med ungene våre, det gjorde ikke dem, de spiste ikke sammen med oss. Mora mi spiste ikke... hun lagde bare maten... husker ikke så mye av mora mi i oppveksten, egentlig. Faren min kom hjem seint og spiste alene. Det er den største forskjellen egentlig. At selv om jeg skal på kveldsskift, rekker jeg alltid å spise med ungene.

(Berit)

Monika kan heller ikke huske de samlede og hyggelige hverdagsfamilie-måltidene:

Fatter'n... gammeldags...vi skulle ikke prate...vi skulle være stille, vi skulle ikke lese blad, og vi skulle spise opp maten uansett. Så jeg og sønnen min... han kan få lov til å lese et blad... ikke hver dag selvfølgelig... men en gang i blant. Men vi var veldig sånn dunk-dunk-dunk. Jeg kan aldri huske det spørsmålet "Hva har dere gjort i dag? Så jeg er nok litt ekstrem der, at jeg ...jeg er ikke enig i det... Så var fattern den første som reiste seg (latter), det var liksom ikke at vi kunne gå først.

Faktisiteten i måltidsminnene til Berit og Monika barndomsbeskrivelser kan selvsagt ikke verifiseres. De forblir minnefortellinger. Slike minnefortellinger kan ses i lys av Wittgensteins forståelse av hukommelsen: «For å forstå hva huske er for noe, må vi se nærmere på hvordan ordet huske blir brukt, når de sier at de husker» (i Bugge 2005:313). Sånn sett er ikke hukommelsen en indre skjult prosess, men et resultat av sosiale og diskursive praksiser (Ibid.). Hukommelsen, eller hvordan vi taler om minnene våre på, kan dermed ses som en sosial aktivitet som må læres. Slike minner bør heller ikke forstås som spesielt private, de blir kommunisert gjennom tilgjengelige diskurser individene tar i bruk.

Berit og Monikas middagsminner i sitatene over er på ingen måte varme og barndomsnostalgiske. Den store fortellingen om den lykkelige *Familien* rundt det inkluderende middagsbordet er fraværende. Berit husker at hun ikke husker noe spesielt fra moren sin fra oppveksten; «hun lagde bare maten». Monika nevner ikke moren i det hele tatt. En sentral skikkelse i minnefortellingene er derimot familiens overhode, den autoritære og gammeldagse farsfiguren, – der måltidet nettopp skal skje på hans premisser – var noe de tok avstand fra. Berit tar seg tid til å spise sammen med ungene, selv når hun skal på kveldsskift og Monika beskriver seg selv som litt «ekstrem» i positiv forstand. Slike beskrivelser av barndommiddagene kan forstås som én generasjons beskrivelse av en annen: I mødrenes livsverden er det barna som skal være hovedfokuset når familiemedlemmene samles rundt spisebordet. Ikke far. Disse forestillingene vises også i andre studier (Bugge og Døving 2000, Bugge 2005). En av de få virkelige store endringene i den norske måltidshverdagen siden 1950-tallet, er

nettopp skiftet fra mann til barn, fra *patriarkat til barnekultus* (Bugge 2005:343). Dette illustreres for eksempel i en av Margrete Munthes gamle barnesanger vi i dag oppfatter som moraliserende og håpløst «oppdragende»: *Når det står kaker og slikt på bordet...først de store og så de små.*

Vennene på middagsbesøk

Barna er ikke i periferien i moderne familier, de er i sentrum, skriver Ivar Frønes (2003). Små leiligheter og såkalte finstuer som bare ble brukt ved helt spesielle anledninger førte til at barndommen fram til kunnskapssamfunnet stort sett var en utebarndom (Gullestad 1995, Frønes 2003). Barna var mye blant de voksne, men ikke så ofte mye med dem (Frønes 2003:57). Barnas endrede posisjon til å bli sett som individer vises ikke bare rundt den moderen familiens spisebord. Hus og hjem er generelt sett mer tilpasset de små ved at de får tilgang til flere rom: Når stua ofte ikke ryddes for barnas leker når voksne gjester kommer på middagsbesøk, vitner nok ikke bare om tidsklemme og dårlig plass: Lekene i stua er også symboler på den barnesentrerte og inkluderende (middelklasse)familien²⁴. Mange av informantene i materialet beskrev hjemmene nærmest som aktivitetshus der også barnas venner hadde sin naturlige plass. Ingunn sier for eksempel: «Vi har jo ofte middagsbesøk, da. Nå har vi akkurat hatt to barn ekstra i fem dager (...)», og på spørsmålet om hvem som var samlet rundt middagsbordet i går, svarer Berit:

Hele familien pluss to unger til. Fire unger og to voksne.

Var det skolekamerater?

Ja.

Er det vanlig å ha med skolekamerater hjem?

Ja moren skulle på en danseforestilling, så var vi barnevakt. Ja, så skal vi ta med en annen hjem i dag.

At barnas venner ofte tok del i familiens middagsmåltider ble beskrevet med termene «koselig», «hyggelig» osv, og var en etablert praksis. Barnas venner var altså ikke med på å bryte det hverdagslige familieritualet, selv om mange av informantene klagde over lite tid til å bare være sammen med familien

Middagsbordet: Et sted å lære

Middagsmåltidet kan også forstås som et sted å lære, eller som et slags *læringscenter* der barna gjennom sosialiseringen gradvis innlemmes inn i familie- og samfunnsliv. Dag

²⁴ Dette ble observert der intervjuene ble foretatt hjemme hos informantene. Det er også noe jeg i privat sammenheng har observert hos småbarnsfamilier mens arbeidet med oppgaven har pågått.

Østerberg definerer sosialisering som «(...) de måter og prosesser hvorved mennesket forvandles fra biologisk vesen til samfunnsvesen» (Østerberg 1997:83). Innenfor tradisjonell familiesosiologi utgjør familien det første bindeleddet mellom samfunn og individ, de har tradisjonelt hatt ansvaret for den såkalte primærsosialiseringen. Foreldrenes oppgave blir her å formidle samfunnets verdier, normer og vurderinger, i dette tilfellet idealer knyttet til en måltidskultur. Ivar Frønes (2003) understreker at den klassiske sosialisering-forståelsen med skillet mellom primær- og sekundærsosialisering bygger på 1950-tallets familie, samfunn og ideologi. I den moderne barndommen er nemlig sekundærinstansene langt sterkere fordi barnehager, kamerater og massemedier er aktive allerede i småbarnsalderen. Barnehagene er slik avsnittet om lunsjen viser, et institusjon med normerende myndighet i spørsmål om mat og måltider, og slik det ble vist i «Sunnhetsbeskrivelser» er massemedienes sunnhetstoff noe informantene på ulike måter måtte forholde seg til.

Videre er det i sosialiseringsteorien vanlig å skille mellom oppdragelse og sosialisering: Med oppdragelse siktes det til måter man forholder seg til barna på, bevisst og eksplisitt tilrettelagt og med bestemte formål, mens sosialiseringen handler om alle de påvirkninger barna blir utsatt for (Bugge 2005, Jerlang og Jerlang 1996). Innenfor en fenomenologisk forståelse innebærer dette at kultur, verdier og normer internaliseres ved stadige repetisjoner, men at de også oppfattes som naturgitte (Frønes 2003): Å servere barna brød rundt middagstider er på ingen måte det samme som å spise middag.

Skillet mellom oppdragelse og sosialisering utgjør to forskjellige perspektiver i denne delen av analysen. Sosialisering handler om de perspektiver som har med hvordan barna innlemmes i en overordnet – og legitim – norsk måltids- og middagskultur: *Hva slags mat bør barna egentlig spise?* Oppdragelse handler mer om forholdet mellom barn og måltidets regler: *Hvordan bør barna oppføre seg rundt middagsbordet?*

Middagsmåltidet som innlemmelse

Barns matpreferanser blir i vår kultur oppfattet som forskjellige fra voksnes. Skillet vises i restaurantenes egne barnemenyer²⁵ og i språket for øvrig. I Bokmålsordboka defineres for eksempel barnemat som *mat som passer for småbarn*, og i overført betydning *noe lett, enkelt*. Den språklige definisjonen indikerer ikke nødvendigvis en sammenheng med informantenes oppfatninger om barnas matpreferanser.

²⁵ Som en liten kuriositet kan det nevnes at egne barnemenyer ikke er særlig utbredt på lokale italienske restauranter. Barna får bare mindre porsjoner. (Tjersland og Uleberg 2003).

Det er klart at hun er glad i pølse og potetmos og hamburger og sånn. Men hun synes vanlig mat er helt greit.

(Anita)

Foreldre oppfatter gjerne barnas smak som instinktive og i liten grads styrt av hva som oppfattes som en «skikkelig» middag (Bugge 2005). I vår kultur er det også vanlig å betrakte barn som mer mottakelig for søtsaker og fet mat enn voksne (Christensen 2003). I sitatet over understreker Anita at datteren også spiser «vanlig» mat, og at den vanlige maten så visst ikke er pølse og potetmos.

Typisk «barnemiddager» som pølser, pizza, pasta og hamburgere ble spist og servert, men var på sikt lite ønskelig, og kanskje noe som burde avlæres. Å sosialisere barna inn i en legitim matkultur innebærer hardt arbeid og ble beskrevet i begreper som «vi prøver» «vi jobber med» og «vi sliter med». Tore forteller:

...Så det er vanskelig å oppdra barna med tanke på matvaner?

Det synes jeg er veldig vanskelig. Jeg har prøvd å få de til spise frukt og grønnsaker, men det er veldig vanskelig, kostholdet blir veldig ensidig, de spiser det samme hele tida, de liker lite. De skal jo helst ikke ha fisk, det kjenner jeg igjen i meg sjøl. Jeg har prøvd noen ganger å få se maten til å se mer delikat ut, men jeg synes det er vanskelig å få dem til å spise mer variert. Jeg prøver å la de få fisk én gang i uka, så det blir litt variert.

Foruten å beskrive problemene Tore sliter med i forhold til egne barn, illustrerer han også hva den legitime middagen bør bestå av både form- og innholdsmessig: frukt, grønnsaker og fisk. Den bør også være «delikat» og «variert».

Nettopp kravet til variasjon og at barna bør ha evne til å blande maten, var en gjenganger i materialet. Ragnhild forteller om middagsvanene til hverdags:

(...)Vi prøver å ha litt trad innimellom. Men... alt mulig... lasagne og spagetti.

Ja, så datteren deres liker det?

Hun liker helst spagetti med bare ketsjup . Men hun må ha litt kjøttsaus, det er veldig mye sånn vi jobber med "du må"...

Hva mener dere med det?

Hun må smake litt, så kan hun heller fortsette med det hun helst vil. Hun liker ikke blandemat. Hun liker å bare ha spagetti, eller bare poteter, eller bare ris. Hun er ikke så veldig opptatt av mat, egentlig, dessverre.

Flere av informantene delte Ragnhilds frustrasjon over at barna ikke var særlig opptatt av mat. Den manglende interessen for mat skyldes nok ikke frykten for at barna ikke får i seg tilstrekkelig føde, men heller at barna går glipp av en såkalt middagskultur. Sånn sett kan måltidssosialiseringen handle om å utvide barnas i utgangspunktet begrensede matrepertoar, slik for eksempel sitatene fra Tore og Ragnhild over også

viser. Å kunne eksperimentere med maten, å «prøve noe nytt» som det heter, er et sterkt ideal vi kjenner igjen i voksenlivets gourmetverden. Også barna bør helst utvise matkulturell kompetanse.

Informantene var nøye med å understreke at de i vanligvis ikke lagde særskilte middagsretter for barna. Å hele tiden gi etter for barnas «naturlige» middagsønsker var et uttrykk for dårlig måltidsmoral. Begreper som «spesialmat», «særmiddag», «to løsninger» eller «to middager» ble omtalt i negative ordelag og viser indirekte hva den normative middagen bør bestå av, og at man helst bør spise det samme. Når Monika blir spurt om hun bevisst har tatt med seg noen måltidsvaner fra egen barndom, svarer hun ganske resolutt: «Ikke en særegen spesialmat i hue og ræva. Vi skal spise sammen. Så enkelt er det.» Christine er av samme oppfatning:

Er måltidsvaner noe det snakkes om blant kolleger og venner?

Ja. Oppgjennom har det vært mye frustrasjoner over hva barna ikke spiser, at man lager to middager. I perioder har det vært i sammenheng der alle har laget spagetti med ketsjup eller pølser. Det der har jeg alltid følt meg veldig fremmed i.

Når og hva bestemmer barna?

Skiftet fra mann til barn, fra *patriarkat til barnekultus*, innebærer at barna i større grad blir hørt når avgjørelser tas i familien. Norske barn vokser opp i forhandlingsfamilier (Frønes 2003, Blom 2004). I matveien er det ikke nødvendigvis alt man kan forhandle om. I materialet kom det fram at barna var delaktige når middagsmåltidene skulle planlegges, men å la utelukkende barna bestemme hverdagsmiddagen ville være ensbetydende med å spise barnemat hele uka. Christine blir spurt om barna pleier å være med på å planlegge måltidene:

Å jada. Veldig ofte.

Hører du alltid på dem?

Ikke alltid. Det er mer hvis vi har hatt det samme dagen før. Det er en ting de gjerne vil ha ofte, og det er fløyelsesgrøt (latter). Det er toppen av stas. Og det lager vi ikke så ofte.

(Christine)

I hverdagen er det først når barna foreslår å lage voksenmat (sunn og «skikkelig» mat) ønsket normalt blir etterfulgt:

Hender det at datteren din er med på å planlegge måltidene?

Å ja, ja. Jeg spør hva hun vil ha til middag, og så... enten så får du hun vil ha, eller så finner vi et kompromiss, hvis hun vil ha noe jeg slett ikke vil ha.

Hva slags forslag kan det være?

Hun kan si " Nå har jeg lyst på sånn grønnsakssuppe igjen" og det er kjempegreit fordi det ikke tar tid å lage, og dessuten er det sunt og godt. (Anita)

Er datteren deres med å planlegge måltider?

Det hender. Hun kommer med forslag selv hver dag. Og da er det tre retter som går igjen, og av og til er det greit. Hun foreslår sod, pannekaker eller kjøttpudding med makaroni og fløtesaus fra pose. Kjøttpuddingen får hun én gang i uka, men nå er jeg så lei. Vi sliter litt nå, vi må prøve å...

(Ragnhild)

Middagsmåltidet som oppdragelse

Foreldrenes oppdragelsesidealer endres med samfunnsforholdene. Skandinaviske foreldre er mer avslappet i forhold til egne barn enn tidligere, de er mindre autoritære og tenker mer på barna som genuine individer (Jørgensen 2003). Marianne Gullestad (1995) mener det har skjedd en endring fra oppdragelse til lydighet til en oppdragelse basert på selvstendighet. Gullestads analyse bekreftes også i flere kvantitative studier. I en dansk undersøkelse fra begynnelsen av 90-tallet (Andersen 1991) toppet «selvstendighet» og «ansvarfølelse» listen over hva foreldrene anså som de viktigste oppragsverdiene. I Statistisk Sentralbyrås *Samfunnsspeilet* nr 1 1998 framkommer det at nordmenn har mange ulike forventninger til sine barn. Ønsket om ansvarsfulle, selvstendige, veloppdragne og tolerante barn står sentralt i nordmenns bevissthet. Blant de med lavere utdanning tillegges verdiene lydighet og veloppdragenhet høyere verdi, og blant yngre mennesker legges det større vekt på at barna skal utvikle egenskaper som selvstendighet og besluttsomhet. Flere skandinaviske forskningsbilag (Se f.eks Bugge 2005, Bugge og Døving 2000 og Nordström 2003) viser likevel at denne liberaliseringen ikke helt har nådd fram til spisebordet. I sin omfattende kartlegging av norske middagsvaner fant Bugge (2005) at den dominerende normen er at barna må passe måltidene, barna må helst smake på maten, de bør tilnæringsvis spise samme mat som voksne, de bør sitte pent ved bordet, de bør ikke forlate bordet for tidlig og de skal helst takke for maten. Slike funn kom også tydelig fram i dette materialet.

Også da informantene fortalte om oppdragelsen rundt spisebordet, trakk de fram egen barndom. Mange mente de bare overførte den oppdragelsen de selv gjenstand for. Anita forteller at hun hadde en «helt greit, helt elementær» oppdragelse. Når hun blir spurt om det er noen forskjell fra egen bakgrunn, svarer hun:

Mye av det samme egentlig. Litt ro ved måltidene, men at det skal være lov å snakke. At man ikke skal fly opp og fram og tilbake, selv om det skjer uansett, da. Men mye det samme, i hvertfall ingen pen oppdragelse med tre forskjellige spisebestikk og sånn.

Christine hadde nettopp en pen oppdragelse med «tre forskjellige spisebestikk». Søndagsmiddagene hos besteforeldrene var skrekkeeksemplet på hvordan måltidene ikke burde være:

Det var masse omtanke der også, masse forarbeide, men veldig stivt, og rett i ryggen og spise pent. Fire gafler og kniver, kniplinger. Veldig sånn "ta deg sammen og oppfør deg". Veldig korrigerende, mye "sånn gjør man ikke", samtidig som det var litt sånn klam hånd av korreks (latter). Jeg kan jo kjenne at jeg drar med meg ulike ting i min ubevisste grusomhet (latter).

Christine og Anita tar avstand fra den oppdragelsen de selv var gjenstand for, samtidig som praksisen fra gamle dager fortsatt henger med. Holdningene til oppdragelsen rundt spisebordet kan altså virke lite konsistent, og peker kanskje på en dobbelthet ved norske småbarnsforeldres oppdragelsesforestillinger. Moderne oppdragelsesidealer med vekt på barnas medbestemmelse er kjent, måltidene skal være mer på barnas premisser, mer inkluderende og mer intimt, men barna kan heller ikke gjøre som de vil. Hverdagsmiddagen er tydeligvis et altfor strengt moralsk felt til det.

Helgemåltidene: Barna bestemmer

Måltidene kjennetegnes ved at de er strukturerte. Tid er kanskje den viktigste struktureringen, slik også begrepet *måltid* viser til. Tiden organiseres i forskjellige sfærer: Arbeid og fritid, hverdag og helg, ukesyklus, årssyklus og etter ulike tider av døgnet som morgen, ettermiddag og kveld. Forestillingene om hva slags mat som skal spises til de forskjellige tidssfærene er ganske regulert, og er noe de færreste tenker over. Hverdagsmat er noe helt annet enn søndagsmiddag, lørdagskos noen annet enn tirsdagsmiddag. Definisjonen av et ordentlig måltid er altså ikke bare avhengig av hva som spises, men også når. Christines *sushi-fortelling* kan tjene som eksempel på det. Hun blir spurt om hvorfor de spiser annerledes i helgene:

Det er mest i helgene det er tid til å gjøre noe ekstra. Når det blir sånne effektting vi gjør i uka, så blir det litt feil. Det er litt forbeholdt helga, for eksempel spise sushi på onsdag, det har vi gjort én gang, og det ble litt feil.

Christines utsagn peker på den grunnleggende forskjellen mellom hverdag og helg, mellom arbeid og fritid. Å spise sushi på en onsdag, eller å ha «sånne effektting» er tydeligvis ikke riktig middagspraksis i hverdagen.

Framveksten av den moderne familie kan ses som et resultat av en gjennomgripende sosial og romlig differensieringsproses. Etter den industrielle revolusjon skilte arbeidet og familie lag. Arbeidsplassen ble et sted for produksjon, og familien et sted for konsum (Sørhaug 1996). Med en definert arbeidstid ble tiden som

ikke gikk med til arbeid definert som *fritid*. Slik ble lønnsarbeidet ikke bare rettighetsgivende i forhold til pensjon og velferdsytelser; man hadde også rett til fritid. Men det rettighetsgivende arbeidet gir paradoksalt nok også fritiden preg av plikt. Fritiden skal være morsom og løsluppen, man skal helst gjøre noe sammen, man skal ta seg råd til å gjøre hva man vil, og ikke spare på pengene (Gullestad 1984). Selv om småbarn i liten grad tar del i det man tradisjonelt definerer som lønnsarbeid, har det plikter i form av barnehage og skolegang som er like rettighetsgivende som foreldrenes yrkesliv. I denne sammenheng er barna en del av foreldrenes livsrytme.

Denne måten å strukturere tiden på gjenspeiles også i måltidsmønsteret, hvor det største skillet går mellom hverdag og helg. Måltidsbeskrivelsene informantene kom med i kapittelet «Sunnhetsbeskrivelser», hører innunder hverdagens sfære: Her kobles middagen til diskurser om helse, ernæring, og som vist i dette kapittelet, til pedagogikk og oppdragelse. Hverdagsmaten skal framfor alt være sunn og «skikkelig», men er som oftest også litt kjedelig og nøktern. I sunnhetskapittelet kom også motsetningen mellom helse og hedonisme fram. Forholdet mellom dem utgjør viktige motsetningspar som nettopp strukturerer skillet mellom hverdag og helg. Christine og Anita beskriver den typiske lørdagskvelden på denne måten:

Da blir det ofte litt fest. Da blir det sånn samling, sånn skikkelig «nå gjør vi ingenting og er bare hjemme og koser oss». Det er da det blir mest snop, potegull og brus og sånn.
(Christine)

På lørdagene, da vi spiser seinere sånn at maten er ferdig til barnetv begynner. Og masse godteri sånn etterpå. Da drikker vi brus hele lørdagskvelden til maten og etterpå.
(Anita)

Lørdagskveldene snur hverdagen på hodet. Det som er forbudt i ukedagen blir nærmest et «skal» når lørdagen kommer. Her er det vin til foreldrene og søtsaker til de små. I beskrivelsene ovenfor er det normative ikke til stede, det er lite «forsøker» eller «prøver». Fredagens og lørdagens måltider skal være spontane, her *gjør* man bare ting, og man skal kose seg. Kos og hjemmesentrering er sentrale elementer i den norske væremåten som viser til de små intime sammenhenger med familie og nære venner. Det kommer også fram i hva slags mat barna får. I helgene blir stort sett nei-maten gjort om til ja-mat; brus, godteri og potetgull. I helgene skal barna tydeligvis få lov til å være barn i den forstand at barnas «naturlige» smakspreferanser ettergis i langt høyere grad. Det er da kjernefamilien gjør opp for ukedagenes strenge moralske måltidsregime og har «kvalitetstid» med barna. Slik sitatet til Anita over viser, lempes også kravene til å samles rundt bordet på en moralsk riktig måte. På lørdagene er det helt naturlig å spise sammen foran barne-tv. Litt tidligere i intervjuet beskriver Anita hvordan hverdagene fortøner seg:

Nå har det blitt sånn at vi sitte her og spiser mens vi ser barne-tv. Og det er litt ehh... vi kan jo ikke sitte her. Men det hender at hun ikke ser så mye barne-tv lenger som før. Og da vil hun spise på kjøkkenet... og ja jøss. Og det er hyggelig...

Det som er litt synd er når vi sitter her (stuebordet) og ser på barne-tv, så blir man jo bare opptatt av det. Men da ser vi jo på barne-tv i sammen i alle fall, og jeg har hørt at det er viktig (latter). Men egentlig er det mye koseligere å sitte ved kjøkkenbordet og snakke om dill og dall.

Helgens utemåltider: Typisk norsk

Anitas beskrivelse av den lite ønskede hverdagsmiddagen foran tv, viser hvordan måltidenes status avhenger av hvor og når den spises. I hverdagen skal man ikke spise foran tv-en, lørdag er det en selvfølge som ikke trenger videre legitimeringer eller unnskyldninger. Slik er det også med de offentlige og utenomhjemlige måltidene. De representative restaurantmåltidene blir gjerne ansett for å ha høy kulturell verdi, nederst i hierarkiet finner man det Ragnhild i innledningskapittelet ikke en gang ville definere som et måltid: Pølse på bensinstasjonen. Friluftsmåltidet har derimot en spesiell status i nordmenns bevissthet, og forbindes gjerne med nordmenns forståelse av natur og nasjonal identitet. Naturen var nemlig et viktig symbol i oppbyggingen av nasjonen Norge. Den kunne binde nasjonen sammen ved å appellere til interesser og følelser på tvers av klassemotsetninger og naturlig tilhørighet (Gullestad i Deichmann-Sørensen og Frønes, 2003). For nordmenn gir naturen opplevelser av skjønnhet og harmoni, den herder kropp og sjel, den øver opp selvstendighet, den gir fred i sinnet og gir avstand til samfunnets jag og mas: «Slik tenker norske menn og kvinner, og dette preger både barneoppdragelse, søndagsturer og ferieliv i primitive hytter», konkluderer Marianne Gullestad med (Gullestad i Deichmann-Sørensen og Frønes, 2003:86). Turen til skogs eller fjells, med eller uten ski, er sentrale elementer i den norske væremåten som signaliserer utholdenhet, mot og styrke²⁶, og pølsene i skogen på søndagsturen er et sentralt bilde av den norske kjernefamilien.

I materialet er det uttalige eksempler på hvordan småbarnsforeldrene unnskylder eller legitimerer hverdagsmiddagene (vondt i hodet, dårlig tid, barn på trening). I «How to do things with words» skriver Austin (1962) hvordan slike unnskyldninger og legitimeringer blir brukt i de situasjoner hvor det oppstår brudd på

²⁶ Klassisk journalistisk øvelse: Hvordan man på en humoristisk og overbærende måte viser hvordan utlendinger (helst ikke-vestlige) ikke kan stå på ski, eller beherske den norske måten å være i naturen på. Årlig vises reportasjen om utenlandske skolelever på utvekslingstur med ski på beina i programmer som *Norge Rundt/Migrapolis/Norge i dag*. Det ender med knall, fall og selvsagt latter. Et konkret eksempel kan være TVNorges realitysatsning *Birkebeinerne* (2007), der man stiftet bekjentskap med åtte personer med fremmedkulturell bakgrunn som skulle fullføre Birkebeineren, eller Dagbladets papirutgave lørdag 31. mars 2007: – *Ikke le!* To unge nigerianske fotballspillere kaver på bakken med ski på beina med nasjonalhellighdommen Holmenkollen i bakgrunnen.

vanlig praksis. Slik får informantene samtidig gitt uttrykk for hva som er det riktige. Måltidene inntatt i friluft har derimot ikke et slik legitimerende preg over seg. Anita forteller om hva hun og datteren spiste sist helg.

(...)På søndag skulle vi ha laksen, men da dro vi i skauen og kom seint hjem. Så da stekte vi pannekaker i skogen og bacon og sånn. Så det ble ikke noe middag da vi kom hjem.

I en beskrivelse av hverdagsmiddagen ville nok ikke en slik selvfølgelig inneforståthet («Så det ble ikke noen middag da vi kom hjem») vært lett å legitimere. Anita og datterens tur i skogen gjør at Anita både dropper en tradisjonell og skikkelig søndagsmiddag, og lager mat som tradisjonelt trenger en spesielt forklaring innenfor hverdagsfæren. Når «bacon og pannekaker og sånn» inntas i naturen transformeres maten til en legitim og nærmest obligatorisk del av skogsturen. Anitas beskrivelser illustrerer at forestillingene om det skikkelige og uskikkelige, eller rene og urene, sjelden refererer til maten alene, men til den kontekst den inntas i: «Dirt is matter out of place» (Douglas 1966). Måltidet i naturen fører tydeligvis også til at et sosialisering- og oppdragelsesprinsipp viker for et annet. Institusjonen Søndagsmiddag til fordel for Søndagsturen i skog og mark.

Tiden som ikke går med til arbeid kan som nevnt også ha preg av plikt. Helgedagene er da man skal være sammen som familie. Berit forteller:

Mitt inntrykk er at dere spiser og drikker litt annerledes på hverdagene enn i helgene. Har du noen formening om hvorfor det er slik?

Det er vel det med forventninger som jeg nevnte i sted. Det forventes at man skal ha bedre tid og være mer sammen i helgene. Det er noe som skaper det... noe du har lest...du får inntrykk av at alle gjør det. Men det kan være et press og slit også det. Det skal være en bedre middag, og så har du brukt nesten hele dagen ute og har mer lyst til å lage noe kjapt. Vi er veldig litt på det også vi. Noen ganger lager vi noe veldig stort på lørdagen vi kan varme opp og ha på søndagen, for da får vi hele søndagen fri, da slipper vi å tenke på å dra hjem for å lage middag. Vi tenker litt sånn også vi.

(Berit)

«(Det) er noe du har lest– du får inntrykk av at alle gjør det». For Berit er helgens samvær med barna rundt spisebordet en normativ forventning hun ikke er helt sikker på om hun vil innfri. Også her ville tilsvarende beskrivelser av hverdagsmiddagene vært vanskelig å legitimere; å gi barna «skikkelig» middag, der alle familiens medlemmer er samlet rundt bordet, hjemme, er slik det har blitt vist tidligere et sterkt ideal. I likhet med Anita legitimerer Berit dette ved å skrive seg inn i en dominerende fortelling om den sunne norske (middelklasse)familien: En aktiv fritid ute i skog og mark.

Drømmemåltidene

Siste del av dette analysekapittelet handler om måltidene i sin ideelle form. Småbarnsforeldrene kan fungere som kulturelle stemmer på hva drømme-måltidene bør være, og barnas plass i dem. Slike beskrivelser kan relateres til begrepet *nøkkelfortellinger* som det ble gjort rede for i teori- og metodekapittelet

Småbarnsforeldrene lever i en rimelig moderat kultur. Det er nemlig mye drømmemåltidet ikke er: Her fortelles det ikke om overdådige flerettersmenyer i byens gourmetrestauranter, eller om de rause middelhavsinspirerte storfamiliemåltidene man kan se i reklame- og spillefilmene. Drømmemåltidene er verken spesielt tosomme (romantisk «voksenmiddag») eller spesielt hedonistiske. Snarere er beskrivelsene rimelige nøkterne, plassert i en trygg og nær familie- eller vennekontekst. Tore forteller:

Hva er det hyggeligste måltidet, synes du?

Middag. For da får du sitte sammen, det sosiale rundt det. (...)Det beste er som vi har det i helgene. At man har tid, at man ikke skal noe sted, dekke bordet, ha noen lys, at alle er til stede, ikke minst. At man har tid til å spise og kose seg og snakke sammen.

Tores drømmemåltid hører innunder helgesfæren og har tilsvarende logikk som vist tidligere i kapittelet: God tid, alle skal være samlet og kos framfor sunnhet og plikt.

Ingunns drømmemåltid er også hjemmesentrert og rettet mot mann og barn. Middagen hun beskriver omtales i bestemt form og er en institusjon i det norske måltidsmønsteret. Søndagsmiddagen krever framfor alt lang tilberedningstid, den bør være tradisjonell (mors, kokte poteter, kjøtt, fisk, norsk) og den bør spise med kjernefamilien (Bugge 2005):

Hva er selve drømmemåltidet for deg?

Det som er hyggelig er å lage maten i helgene når det er tid til det. Søndagsmiddagen synes jeg er helt fantastisk, jeg er fornøyd, det er stille og rolig i huset, vi kan bruke god tid til å spise maten. Og så er det selvfølgelig veldig hyggelig at ungene setter pris på maten og er fornøyd og sier at «dette var godt»...

Hender det ofte?

Ja...det er sånn fifty-fifty...(latter)

Hva består drømmemiddagen av, da?

Gudene veit. Det er vel kanskje når vi lager litt sånn eksotisk mat...asiatisk mat er alle glade i. Og så er det... det med fersk fisk synes jeg er veldig bra, for det er så sjeldent vi får tak i. Gjerne breiflabb og ørret.

... Og det som gjør måltidet til et drømmemåltid er at ungene er i godt humør. Rett og slett (latter).

For noen av informantene er ikke barna særlig med i beskrivelsene av det ideelle måltid. En mulig tokning kan være at barna ikke hører hjemme her fordi form og

innhold oppfattes som lite barnevennlig. Idealmåltidene sorterer under en gourmetdiskurs der smak og nytelse er sentrale elementer (Bugge og Døving 2000). I gourmetdiskursen kan man vel også legge til elementer av den «gode samtalen» på de voksnes premisser. Ragnhild forteller om sitt drømmemåltid:

Helst at det kanskje er hjemme, eller hos noen nære venner, hvor vi ikke er for mange, at jeg er veldig sulten og at jeg har gledet meg hele dagen. Akkurat nå ser jeg for meg lam, at det er mye ordentlig selvplukka sopp. Jeg liker mest øl da, gjerne et glass øl til. Ikke for mange og at vi kan sitte lenge rundt bordet.

Er datteren med der?

Eh...Veldig gjerne, men ...også at de får lov til å gå fra bordet etter en stund. Det er best for både voksne og barn, tror jeg. Så kan de se på barne-tv eller noe sånt.

Å lage separate voksen- og barnemiddager vil nok neppe være et legitimt valg i hverdagen. Hverdagens middager skal samle voksne og barn som familie, og har en viktig funksjon med tanke på oppdragelse og sosialisering i inn i den norske matkulturen. Ragnhilds utsagn kan kanskje tolkes som et uttrykk for at voksne og barn har krav på litt fri fra hverandre. Tilsvarende strategier dokumenteres også i annen empiri: Barna får lov til å forlate bordet etter en stund, eller de sitter gjerne ved egne barnebord, og får servert mer «barnevennlig mat» som pizza, pasta osv (Bugge og Døving 2000, Bugge 2005).

Barnegourmetene

Mat er forbruk, og forbruk kan være med på å signalisere sosial status. Barn og deres utseende kan brukes som statussymboler av foreldrene for å signalisere hvilken gruppe til de selv tilhører, eller i det minste aspirerer mot (Seiter 1993). Sann sett kan barn være foreldrenes *livsstilsrekvisitter*. Eksklusive merkeklær eller spesielle organiserte fritidsaktiviteter kan tjene som eksempler på det; det er forskjell på å kle opp barna i klær fra Hennes & Mauritz og erkebritiske og kostbare Burberry. Egenskapene vi tillegger barna (og familien) som spiller i korps og danser ballett, er ulike.

Mat har ikke det samme ekspressive uttrykket som klær eller fritidsaktiviteter²⁷. De kan likevel være symbolske uttrykk for familiens livsstil²⁸ og være med på å demonstrere en bestemt form for kulturell kapital, eller matkulturell kompetanse. Tidligere i dette kapitlet har det blitt vist hvordan «barnemat»konnoterer til de enkle

²⁷ Klær og fritidsaktiviteter er synlige i offentligheten, mens de aller fleste måltider i barnefamilier spises hjemme. Måltider på restauranter og kafeer er et marginalt fenomen i Norge, selv om det i norske medier kan virke motsatt (Se Bugge og Døving 2000).

²⁸ Her velger jeg å bruke Marianne Gullestads definisjon av begrepet: "Livsstil defineres som kommunikative aspekter, som symbolverdier ved levesettet. Levesett defineres som økonomiske, organisatoriske og kulturelle aspekter ved en måte å leve på. (Gullestad 1989)

og ukompliserte rettene som er moralsk problematiske å servere barna, og som knapt betraktes som mat for voksne. For informantene var det viktig å avlære barna deres «intuitive» smakspreferanser.

I sitatet på forrige side forteller Ingunn om sitt drømmemåltid bestående av noe «eksotisk», «asiatisk» og gjerne «breiflabb eller ørret», retter hele familien kunne like. I *Sunnhetsbeskrivelser* var for eksempel Berit nøye med å understreke at de ikke hadde noen problemer med «de fæle ungegreiene». Fisk var noe barna bare rett og slett likte. Fisk var for Berit selve symbolet på at barna hadde et sunt kosthold, og at de selv var kompetente måltidsforvaltere. Berit og Ingunns vektlegging av fisk som en viktig del familiens middagsvaner kan nok også tolkes utover det rent ernæringsmessige. Der folk flest spiser fisk mest for sunnheten og samvittighetens skyld, er fersk fisk en viktig ingrediens i den urbane øvre middelklassens distinksjonsstrategier (Døving 1997, 2003): Der handler fisk om gourmet, og den konnoterer både sunnhet og den legitime smak. I gourmetdiskursen er det hvordan mat og drikke smaker som er det viktigste. Smaken er koblet til et sett av regler som gjelder for kultiveringen og dannelsen av «god» eller «riktig» smak. Smaken er ikke privat, men overindividuell med klare distinksjoner til norsk hverdagsmat. Mat kan nemlig være en måte å konstruere forskjeller på, eller konstruere en identitet og selvforståelse. Under følger to vidt ulike eksempler på det:

Er mat og drikke en måte du og datteren din kan uttrykke en eller annen form for livsstil?

(Latter). Fiskepudding og fiskekaker står vel i stil til meg sjøl, ganske gørr og kjedelig. Men håper at vi ved å bruke frukt og grønnsaker, at det kan gjenspeile at vi forsøker å være litt sunne. Men at mat kan gjenspeile mennesker, det tror jeg på.

På hvilken måte da?

Er det ikke noe som heter "du er hva du spiser"? Jeg tror det. Vi bruker jo mer tradisjonell mat da, så er det klart at hvis vi hadde vært litt mer oppdatert og brukt masse nye grønnsaker og lagd nye retter, så hadde det vært et tegn at du følger med i tiden og følger med. Men når du er 40 år og er vokst opp med fiskekaker i brun saus, så blir det en del fiskekaker i brun saus. Og det kan du si gjenspeiler personligheten min (latter).

(Anita)

Christine forteller om hvordan middagene i helgene vanligvis er:

(...) Lørdagene har ikke blitt så fokusert som da jeg var liten. Da var det sånn skikkelig kosekveld, mens nå er det mer sånn, kanskje gå på kino eller. Det er ikke så eksklusivt kvelden. Men vi gjør veldig mye det også, vi spiser pizza eller sushi...

Så barna dine liker det?

Ja, hun eldste liker det. Hun elsker det, så det er hun heldigvis ikke kurerert fra. (latter). Hun yngste sier at hun skjønner at det sikkert er godt, men hun liker det ikke. Så det kommer sikkert det også. Så spiser vi artisjokker, det er vår felles... det har alle begynt å like. Det spiser vi i sesong, det spiser vi som skikkelig kos (...)

Fisk er ikke bare fisk. Sushi²⁹ er fiskekakens motsats og selve moteretten på 00-tallet, knapt synlig i kvantitative spørreundersøkelser om matvaner, men en viktig del i den norske i matoffentligheten³⁰. Anita definerer seg vekk fra den legitime gourmetdiskursen, og hun er selv klar over det. Fiskepudding og fiskekaker i brun saus er metaforer på hennes måltidsforvaltning og på tradisjonell norsk mat i negativ forstand: Traust, folkelig og umåtelig kjedelig. Gourmetdiskursens koder er kjent og ansett som viktig (nye grønnsaker, nye retter, i det hele tatt følge moten), men er tydeligvis ikke noe for henne. For Anita blir livsstil et spørsmål om sunnhet.

Christines beretning er av en helt annen karakter: Med Mertons begreper (i Østerberg 1997) kan vi at Anita kjenner de kulturelt foreskrevne mål, men ikke har de instituerte midler, mens Christine er *konform* med gourmetdiskursen. Her er de kulturelt foreskrevne mål anerkjent og hun har de instituerte midler til å gjennomføre dem. Her er det overskudd og stolthet i stemmen over at den eldste datteren «elsker» sushi, og at den yngste skjønner at det er godt. Å tilegne seg den legitime smak krever slik Christines utsagn illustrerer, en viss form for investering³¹. Mora håper at den yngste datteren snart klarer smaken av sushi, men underkommuniserer at datteren faktisk må eksponeres for det, og de eksklusive artisjokkene har alle endelig begynt å like. Ingen i materialet var for eksempel opptatt av å understreke at barna fortsatt var veldig glad i pølse og potetmos, og at de selv var tilfredse med at barna likte pølse og potetmos. Eksemplene over peker nok utover smak som sosialisering inn i en generell norsk måltidskultur hvor det stilles bestemte krav til middagens form og innhold, eller «skikkelighet». Når noen av informantene gir uttrykk for at barna behersker den legitime smaks koder, fungerer det også som en bekreftelse på at de selv gjør det så lenge barna blir forstått som en forlengelse av foreldrenes livsstilsambisjoner. Der barna i forhold til sunnhet kan fungere som symboler på foreldrenes generelle måltidsmestring, er barna her viktige symboler på foreldrenes legitime smaks mestring. Smak forstås her ikke sensorisk, men kulturelt og klassemessig.

²⁹ Store norske leksikon har følgende (tekniske) definisjon: Jap. matrett; rå eller marinert fisk og sjømat skåret i tynne skiver, servert med ris (smaksatt med riseddik og sukker). Tilbehør er soyasaus, tynne flak med syltet ingefær og wasabi (en grønn krem basert på arten japansk pepperrøt (Wasabia japonica). Det finnes en rekke regionale variasjoner. (www.storenorskeleksikon.no)

³⁰ Et søk ordet «Sushi» på A-tekst (Retriever-info.com) i perioden 07.05. 2002 til 06.05. 2007 ga 3190 treff. Tilsvarende søk på «Fiskekaker» ga 981. Det er også verdt å nevne at det foreløpig viktigste markedet for salg av sushi i Norge så langt er restaurantnæringen (Jensen 2006).

³¹ Hvem liker vel rødvin eller brunt brennevin første gang? Eller sushi, for den sakens skyld.

Drikke: Hverdagsmåltidenes tause tilbehør

Drikke har så langt ikke vært analysert som egen kategori. I intervjuguiden ble spørsmål om drikke viet en del plass, og stilt i sammenheng med mat, eksempelvis i intervju spørsmålet *Hva spiste og drakk dere til de ulike måltidene i går?* Informantene svarte inngående på det første og glemte det siste:

Er det noe mat og drikke som passer bedre for barn enn voksne?

I utgangspunktet ikke. Det er vel klart... jeg skjønner det at enkelte unger ikke liker oliven fordi det er bittert. Men det er også unger som elsker oliven. Så egentlig... sterk mat er noe du vender ungene til... jeg tror ungen spiser det du vender de til å spise. Kanskje noe ikke ungene bør spise...

Du nevnte ikke drikke som en del av måltidet...

Nei! Eller jeg nevnte jo vin i sted. (latter)! Til frokost er det melk og juice. Jeg noen ganger kaffe. (...)

(Anita)

Du har ikke nevnt drikke. Hva drikker dere til måltidene?

Å, ja. Jeg er mye juice om morgenen og brus om kvelden. Dessverre .

(Ragnhild)

Kanskje er det slik at fraværet av drikke i informantenes tale kan tolkes som om drikke er en doksisk ureflektert del av hverdagsmåltidene våre. Eller med andre ord; de er hverdagsmåltidenes tause tilbehør. I vår kultur eksisterer det nemlig ingen måltidssammensetninger hvor drikke er måltidets navngivende element: Å si at vi hadde vann med kjøttkaker i brun saus blir absurd. I likhet med poteten vet vi at drikke likevel er en del av kjøttkakemåltidet. Men det er uttalt og selvsagt. I gourmetdiskursen fortone det seg annerledes. I voksenverdenen er det som oftest drikke (alkohol) som markerer overgangen fra hverdag til høytid. Det finner vi i det konkrete og navngivende elementet «ost og vin» og «pizza og øl», det generelle begrepet «god mat og vin» og den normative og småborgerlige «...og kanskje et glass vin til (maten)». Alkoholen har sin barnevennlige ekvivalent i sukkerholdig drikke, slik begrepene «pølse og brus», eller «boller og brus» kan tyde på. Da er det fest.

Ingen varer er bærere av mening i seg selv (Douglas og Isherwood 1978). Varens mening ligger i relasjonen mellom varen og dem som bruker den. Mat kan forstås som (kvinnelig) ytelse og som gave (Bugge 2005, Gullestad 1984). I en analyse av kaffedrikking i et bygdesamfunn i Østfold viser Runar Døving (2003) hvordan en sosialt situasjon går fullstendig i lås når en gjest bare ber om et glass springvann når vertinnen skal til å servere kaffe og kaker. Døving mener normbruddet ligger i at det ikke er noen ytelse fra vertinnens side i å servere vann. Vann er gratis og kommer rett

fra springen. Vannet er asosialt, det er rå og ubehandlet natur³². Døvings perspektiver kan nok utvides til å gjelde hverdagsdrikke generelt. Hverdagsdrikkene juice, melk og vann er fattige tegn. De foreligger i bearbeidet form. De er lite egnet til å kommunisere et sosialt fellesskap eller bestemt situasjon, noe alkoholen i festlige sammenhenger gjør for de voksne og brusen for de små. I gourmetdiskursen er drikke ofte med på å definere måltidet.

³² Vannets konnotasjoner er tydeligvis i endring. Salget av vann med eller uten kullsyre har økt kraftig de siste år, og stadig utvikles det nye produkter. Etterspørselen etter vann på flaske har trolig sammenheng med økt helsebevissthet i befolkningen generelt. Salget av brus har på samme tid nemlig gått ned. Vann på flaske er imidlertid et kultivert produkt i markedsfæren.

7

Barndomsfamiliebeskrivelser

Så langt i analysen har det ikke blitt gjort noe poeng ut av at informantene i materialet er i ulike livsfaser og har ulike sosiale statuser. To av informantene venter barn (*etablererne*), fire lever i såkalte kjernefamilier (*kjernefamilie-medlemmene*) og tre har enten et samlivsbrudd bak seg eller hatt aleneansvar siden barna ble født (*aleneforeldrene*). Dette kapittelet utgjør analysens siste del. Her ses forestillinger om barnemåltidet i sammenheng med ulike livsfaser og ulike sosiale statuser. Mat og måltider er livsfaseavhengige og aldersbestemte. Det kommer blant annet fram gjennom fenomener som «barnemat» og «barnemenyer». Voksne kan for eksempel ikke bestille det siste selv om innholdet er det samme. Ungdomsfasens stedløse og «uskikkelige» måltider (utendørs, gatekjøkkenmat, McDonald's, pizza) er i likhet med alkohol viktige elementer i overgangsritualet fra å være barn til å bli voksen, de er tegn på løsrivelse fra hjem og foreldreautoritet og de spises sammen med venner. (Lupton 1996). DeVault (1991) mener det nettopp er gjennom de daglige ritualene ved måltidene at matens rolle i vårt sosiale liv utformes. Dette kapittelet begynner der den tradisjonelle ungdoms- og singelfasen slutter. Noe skjer med måltidene når ensomhet blir tosomhet og tosomhet etter hvert blir «familie». I kapittelet «Hva menes barn og barndom?» ble det påpekt at barndommen i stor grad anses for å være en familiebarndom. Familien er oppvekstens fundament. Barnet er familiens forsoningselement, det som konstituerer helheter og limer familien sammen (Seland 1996). I boka «Den norske barndommen» skriver Ivar Frønes:

Kulturelt sett må det være noe som er basis når vi forestiller oss en familie. Vi må ha et «bilde» av familien, hva den er, hvordan den ser ut, hva den dreier seg om. Når det finnes en rekke former for samboerskap man ikke kan se forskjell på, blir ikke det at man inngår ekteskap det som definerer en familie. Vi vil hevde at det som nå i økende grad definerer en familie kulturelt, er barna. Det er barna som skaper familien.

(Frønes 1994:47)

Familie er noe man i det daglige ikke tenker så mye over; det er noe alle er medlem av. Men familielivet må også gjøres for at det biologiske slektskapet kulturelt sett skal konstituere individene som familie: Hus og hjem er symboler som nettopp avsondrer familien fra storsamfunnet utenfor, og forrige kapittel viste at måltidene er viktige motiver i bildene av familien.

Etablererne

Overgangen fra singel til tosomhet, foreldreskap og familieliv er kort og godt en overgang til «skikkelighet», fra fest og spontanitet til hverdag og moral. Ragnhild og Christine forteller om hvordan måltidene var før de fikk barn:

Da var det han som lagde maten, og da husker jeg han lagde livretten min som var oksegyte med fløtesaus med masse sjalottløk (latter).

(Ragnhild)

Ja, han er veldig glad i å lage festmat, og gjerne midt i uka, gjerne Coq au vin [høne i rødvin. Tradisjonell fransk gryterett] midt i uka, langdryg prosjekt, men veldig hyggelig, omtentk og alt, godt og alt.

(Christine)

Her er det ekstraordinært, her snus tradisjonelle kjønnsrollemønstre på hodet når han disker opp for henne, midt i uka til og med. Å lage hennes livrett og langdryge festmatprosjekter er konkrete måter å kommunisere kjærlighet på. Det er tydeligvis også slik de tosomme måltidene i ettertid skal forstås.

Under forteller de to informantene som ventet barn i intervjuøyeblikket om hvordan de to forestiller seg hvordan måltidene vil bli når de blir tre:

Har du tenkt hvordan måltider blir når dere blir tre?

Vi har ikke snakket spesifikt om det. Vi har ganske lik bakgrunn og lik oppfating av hvor viktig mat og hvor samlende måltidet er. Vi synes det er like viktig, og ha gode matrutiner og oppfostre barna med litt av det samme vi er vant med. Det går på regelmessighet og variasjon i måltidene. At man spiser sunt som man har lært.

Tror du det blir noen forskjell?

Tror kanskje vi blir mer bevisst på et mer sunt og variert kosthold. Samtidig vil det sikkert påvirkes av økonomi. Man kan ikke tillate seg flotte middager hver dag, og så handler det om tid. Man får sikkert ikke tid til alt. Men man presser seg kanskje litt mer for at det skal bli litt mer sunt og variert.

Hva mener du med det?

Fisk så og så mange ganger i uka. At man ikke bare kjøper ferdigmat.

(Camilla)

Du sier at foreldrene dine var ganske bevisste på hva dere fikk å spise. Har du tenkt noe på det?

Jeg har faktisk tenkt på det i forhold til middag, at man kanskje må ta seg sammen når dette barnet blir så stort at det må ha middag. Servere næringsrik, varm mat...

Hva slags mat er det da?

Nei. Neppe bare pasta med parmesan i hvert fall (latter). Men det er jo noen år fram i tid. Men jeg har ikke lyst å vende tilbake til den traurige hverdagsmaten fra 80-tallet...

Du vil ikke servere pasta, men heller ikke den maten du fikk som barn?

Nei, nei. Ikke i det hele tatt. Jeg ser for meg at jeg må utvide den pastamenyen min litt, mer moderne meny hvis man kan si det sånn, men ikke så ensidig som den er i dag.

(Øyvor)

Camilla og Øyvors utsagn har det til felles at måltidsforestillingene innebærer en overgang fra det ustrukturerte til det strukturerte. For Camilla handler det om mer regelmessighet og variasjon. Forestillingen om småbarnsforeldreperioden som en fase hvor det er knapphet på både tid og penger gjør at man ikke kan «tillate seg flotte middager hver dag». Ser man denne måten å forstå småbarnsforeldreperioden i sammenheng med uttalelsene til Ragnhild og Christine i avsnittet over, er det fristende å tolke utsagnene til å handle om mer enn økonomiske og praktiske forhold. Kanskje handler det like mye om moral. De to sistnevnte kom med fortellinger om festmåltider i hverdagen før de fikk barn, Camilla forestiller seg at slike måltider vil det bli lite av i tiden som kommer. I overgangen fra tosomhet til familie tas tydeligvis andre subjektposisjoner i bruk, måltidet blir en del av en barnsentrert kjernefamiliediskurs. Fokuset skal ikke lenger bare være på hverandre, men på barnet som snart blir født. Flotte middager i hverdagen hører tydeligvis den spontante parfasen til. Når par blir familie styrkes kravene til måltidenes skikkelighet, og barnet som snart skal komme er det strukturerende element. Ragnhild trekker for eksempel veksler på et slikt repertoar:

Er måltidene annerledes nå, etter at dere fikk Ingrid?

Ja. Tidspunkter først og fremst. Det var mye seinere frokost før vi fikk henne. Vi kunne også finne på spise veldig seint, kanskje klokka ti til og med.

Er det veldig seint?

Ja, spise middag seint. (...) Ja, og så at vi gikk ut og spiste oftere...kafeer... pølse...Men nå så prøver vi å... nå er det mye mer sånn...vi må jo ha middag hver dag, vi skal jo ha middag hver dag. Det er mye mer sånn nå etter at vi fikk henne.

Middagen har blitt et imperativ etter at datteren kom til verden. Overgangen til struktur og skikkelighet illustreres i tidspunktet middagen spise på. Videre påpekes det at de uregelmessige måltidene er borte.

Camillas beskrivelser av hvordan hun tror det kommer til å bli, er måltids- og barndomsforestillinger på autopilot: «Det går på regelmessighet og variasjon i måltidene. At man spiser sunt som man har lært.» «Fisk så og så mange ganger i uka».

Øyvors posisjonering er mer ambivalent. Pasta med parmesan er ikke tilstrekkelig middag, men hun vil heller ikke servere «...den traurige hverdagsmaten fra 80-tallet». Det skal være moderne, men ikke like ensidig som nå. Forestillingen om at småbarnsfamilien helst bør være tradisjonelle i matveien er kjent, men ikke nødvendigvis noe hun ønsker å etterleve. Her er det mulig å spore en spenning mellom identitetene kommende småbarnsmor og ung (urban) kvinne.

I overgangen fra enslig til par og fra par til familie endrer forestillingene om forbruk, bosted, og som vist måltidet seg. Den urbane pulsen erstattes med nærhet til skog og mark og et generelt bedre «nærmiljø» mest for barnas skyld. (Rånes 2007, Barlindhaug 2005). I farsforberedelsene rydder gjerne mannen bort spillkonsoll og store stereoanlegg og oppdager at stasjonsvogner og moderne flerbruksbiler ikke er så aller verst likevel. Slike måter å handle på er ikke bare praktiske forordninger, de fungerer også som kulturelle script par og familier navigerer etter og forholder seg til (Halдар 2006). Slik informantenes utsagn viser, er de skikkelige måltidene også en viktig ingrediens i etablerernes kjernefamilie mobilisering.

Ren mat – rene barn

I «Sunnhetsbeskrivelser» var det mange av mødrene som understreket hvor opptatte de var av tilsetningsstoffer i maten da barna var små; i de første leveårene er barna spesielt utsatt for farer de bør beskyttes mot. Øyvor begrunner hvorfor hun mener barnet hun og mannen snart skal få, bør havne på «øko-kjøret», som hun selv sier:

Jeg synes økologiske matvarer både er viktig ut fra produksjonshensyn – altså at produksjonen forgår på en fornuftig måte og ofte i mindre skala. Helsemessig slipper en unna skadelige tilsetningsstoffer og sprøytemiddel. Kjøper du økologisk merkede matvarer har noen gjort den heller kompliserte og tidkrevende detektivjobben for deg, og du slipper å være redd for hva som skjuler seg bak de rare navnene i innholdsdeklarasjonen, liksom. Jeg tror at ut ifra et helseperspektiv som gjør økomat aktuelt for barnet. Ser for meg at små ubesudla kropp er litt mer sårbare enn de store som har vært i krigen lenge... samtidig synes jeg det er en fin "unnskyldning" til å støtte en bransje jeg tror på. Et annet ting er jo at mange av økoproduktene som finnes i en gjennomsnittlig norsk dagligvarebutikk passer godt til barn : grønnsaker til mos, litt halvbrune bananer -som jeg ikke liker- barnemat og lettmelk for eksempel...Og når barnet blir litt eldre regner vi med å være litt bevisste i forhold til at de ikke spiser Nestléglass fulle av sukker og tilsetningsstoffer, men at vi heller moser sammen noe på egen hånd.

For Øyvor er økologisk mat nært, forståelig og naturlig. Tidligere i intervjuet understreket hun at økologisk mat ikke var spesielt viktig for henne. For barnet skal det være annerledes, og det begrunnes ut ifra et helseperspektiv: Små ubesudlete kropp er mer sårbare enn voksne «...som har vært i krigen lenge».

Fremveksten av den maten Øyvor regner med å gi, forbindes gjerne med 1960- og 70-tallets økende politisering, til hippietid og venstreradikalisme (McFeeley 2000, Forsberg 2004) Stadig flere ble kritiske til vestens matvanemønster og industribaserte produksjonsmetoder, og forbrukerne etterspurte naturlig mat uten plantevernmidler og tilsetningsstoffer. Protestene ble tatt til følge og kommersialisert. I de fleste norske matforretninger finnes det i dag såkalt naturlige og økologiske produkter, selv om etterspørselen så langt er relativt lav. Økologisk mat kan gi konnotasjoner til renhet og til ønsket om selv å være ren. Allerede i 1825 påpekte matkunstneren Brillat-Savarin matens nære kopling til selvet, og er opphavsmann til det kjente uttrykket «Si meg hva du spiser så skal jeg si deg hvem du er» (Brillat-Savarin 1924). Øyvors barn skal ikke bare spise sunt, men også rent og økologisk. Forestillingen om barnet som spesielt rent kan ses i sammenheng med den franske opplysningsfilosofen Rousseaus tanker om barnet som genuint godt fra naturens side (Jenks 1996). Barn er grunnleggende forskjellig fra voksne og må beskyttes fra voksenkultur og, i denne sammenheng, storskalaindustri. Forestillingen om de rene barna er en grunnleggende del av vår kultur og gjenspeiles for eksempel i reklamefilmene. Barn knyttet til natur kan nemlig være med på å gi uttrykk for noe ekte og «uforfalsket» (Lunde 1997). Rene barn krever ren mat.

Kjernefamiliemedlemmene

Familieliv leves i spenningen mellom er og bør, i et sted mellom praksis og normative idealer. I sin analyse av familielivet skiller Tian Sørhaug (1996) mellom familien som organisatorisk prosess og som mentalt bilde: «Enhver familie gjennomgår i løpet av sin livssyklus og sine personers livsløp så gjennomgripende forandringer at det vel er tvilsomt om vi ville følt det naturlig å la noen annen form for virksomhet utvikle seg slik og beholde samme navn». (ibid. 116). På den ene siden tillegges familien en stor verdi i det norske samfunnet, og vurderes kanskje som samfunnets viktigste institusjon. Man lever ikke bare i, men for familien Familiens rolle er også endret i det moderne gjennom kvinnes inntog i arbeidslivet, feminismen og likestillingen som ideal. De gjensidig utfyllende rollene er borte til fordel for idealet om et mer likestilt felleskap. Sørhaug foreslår at familien best kan defineres som et relativt stabilt mentalt bilde (Sørhaug 1996:116).

I dette mentale bildet av kjernefamilien finner man de «skikkelige» måltidene etablererne i forrige delkapittel forventet seg. Ingunn forteller:

Da dere ventet barn: Snakket dere om hva slags mat dere ville gi barna?

Er du gæær'n...Herregud. Jeg begynte jo å lage sånn hjemmelagd barnemat med mosa grønnsaker og sånn fordi de ikke skulle få den dritten på glass [Nestlé-glass], helt til du skjønnte hvor tungvindt det var og du gikk over til dritten likevel (latter). Og det var jo felles måltider, det skulle vi jo alltid ha... og det har vi jo ikke i det hele tatt. Hadde jo aldri drømt om at barna mine skulle sitte foran tv'n og spise frokost. Herregud! (latter).

Sitatet peker på to helt sentrale aspekter på hvordan informantene forstår måltider og barndom på. Det ene har med måltidenes struktur og bestanddeler å gjøre, det andre med måltidet forstått som sosialt fellesskap. Det begynner godt med hjemmelagd barnemat med mosa grønnsaker fordi de «...ikke skulle få den dritten på glass». Og så ender det med den «...dritten likevel.» Etablereren Øyvor forventer at «... når barnet blir litt eldre regner vi med å være litt bevisste i forhold til at de ikke spiser Nestléglass fulle av sukker og tilsetningsstoffer, men at vi heller moser sammen noe på egenhånd». Maten bør helst hjemmelagd.

Ingunns beskrivelse av «den dritten på glass» gir assosiasjoner til begrepet «drittmat» eller «søppel-/trashmat». I utgangspunktet er det to uforenelige størrelser som her utgjør en kombinasjon av noe uspiselig og spiselig, det er avfall og næring på samme tid. Et slikt begrep kan forstås metaforisk, det vil si at man forstår og opplever en ting i lys av en annen (Lakoff & Johnson 19xx). Samtidig etableres det en så nær sammenheng mellom dem at de ulike betydningene påvirker hverandre, og ikke lenger kan holdes atskilt. Lakoff & Johnson mener at metaforer ofte brukes ubevisst eller bare er en måte å snakke på, men påpeker at metaforer både utformer og avslører viktige verdier i et samfunn.

Nestlé-glassene er i en særstilling. Et søk i materialet etter ordene «dritt», «søppel», «møkk» osv, forekom aldri i materialet bortsett fra i denne sammenhengen. Barnemat på glass, eller «Nestlé-glass», har tydeligvis særdeles lav status. Kanskje først og fremst fordi den ikke er hjemmelagd; Ferdigmoste grønnsaker med kunstige tilsetningsstoffer får aldri erstattet det man moser på «egenhånd».

Å lage maten på egenhånd kan forstås slik det tidligere har blitt vist, som en særskilt type omsorg rettet fra mor til barn. Nestlé-glassene er tydeligvis ikke bærere av en slik type omsorg: Maten kommer ferdiglagd på sterile glass fra et multinasjonalt storkonsern boikottet av bevisste forbrukere³³. Kynisk storkapitalisme og den nære relasjonen mellom foreldre og barn blir i dette tilfellet en lite spiselig kombinasjon.

³³ Debatten rundt Nestlés markedsføringsstrategier i U-land er omfattende på nettet. På forumet mammanet.no er det en egen tråd viet problematikken: «Boikotter du Nestlé?» (<http://forum.mammanett.no/archive/index.php/t-3915.html>)

Den dårlige samvittigheten

Idealene om kjernefamiliens måltider handler også om hvordan måltidene blir organisert, at man rett og slett har tid til å spise ett eller flere måltider sammen i løpet av dagen der alle er samlet. I materialet er det uttalige eksempler på hvordan småbarnsforeldrene nettopp klager over mangelen på tid og mangel på samvær med sine egne barn. På spørsmål om hva som skiller Ingunns barndom fra den barndommen barna hennes har nå, svarer hun: «Min barndom var mye mer familieorientert. Vi tilbrakte mye mer tid med foreldrene våre. Da jeg var barn spiste alle frokost sammen, vi dekte frokostbordet før vi gikk til skolen. Det gjør vi aldri. (...) Og så er det at vi ikke får til den felles middagen i hverdagen.» Tore mener for eksempel at: «Det hadde nok vært en fordel om vi hadde kortere arbeidsdager og kunne være mer til stede [for barna].»

I kunnskapssamfunnet hvor gjerne begge foreldrene jobber fulltid, kan nok mangelen på tid forstås reelt. Flere undersøkelser forteller at familier med småbarn lever under større tidspress enn andre familier (Fritzell 1985), og at tidsmangel opplevdes som det største problemet i familielivet, framfor for eksempel økonomiske forhold (Kihlblom 1991). Denne tidsmangelen er en dominerende måte å forstå moderne foreldreskap på; all tid skal nettopp gå med på barna. Det kom blant annet i fram i etablereren Camillas sitat over («Vi får sikkert ikke tid til alt»). Samtidig er det flere forskere som understreker at ingen foreldregenerasjon trolig har brukt mer tid på egne barn enn nå (Frønes 2003, Kristjánsson i Dencil og Schultz Jørgensen 1999).

Moderne foreldreskap er en øvelse i dårlig samvittighet. Når foreldrene klager over dårlig tid, er det viktig at noen familieritualer står fast. Måltidene er et slikt ritual da hele familien er samlet. Det er også et viktig bilde av hvordan kjernefamilielivet gjøres. Ingunn hadde for eksempel «... aldri drømt om at barna mine skulle sitte foran tv'n og spise frokost». I det hele tatt var TV-titting problematisk, den ble oppfattet som både en samværstyv og tidstyv. Ragnhild forteller:

Hva skiller din barndom fra den barnet deres har nå?

Hun er nok litt mer bortskjemt enn det jeg var i matveien. Vi fikk ikke lov til... likte vi det ikke så var det ikke så mye brødiskive. Jeg husker at vi måtte spise det vi fikk, ellers så tok pappa resten. Og rammene så klart. Vi er færre, vi sitter ved stuebordet.

Er det negativt?

Nei, men man vet at man skal sitte og se på hverandre og spise og å ha ro. Det er vi jo opplært til. Man vet at det er den riktige måten. Det er ikke like alright å sitte å se på tv. Det er jo så enkelt.

Å praktisere kjernefamilieidealene er tydeligvis ikke enkelt, selv om oppskriften foreligger. TV passer ikke inn i bildet av kjernefamiliens måltider i alle den tid den tar fokuset vekk fra det «virkelige» fellesskapet. TV blir enveiskommunikasjon framfor å «se på hverandre».

Aleneforeldrene

Endrede samfunnsforhold gir endrede familiemønstre. «Å leve i synd» er erstattet med begrepene samboer- og eventuelt partnerskap. Seriemonogamiet har til dels tatt over for den ene, livslange forpliktelsen. Likevel er det noe med språket som henger igjen: Aleneforeldre, skilsmisse og samlivsbrudd er alle begreper med negativt fortegn. Bokmålsordboka sporer for eksempel ordet «skilsmisse» tilbake til norrønt og til ordet missa; tap eller savn. Samlivsbrudd indikerer (som oftest) en uopprettelig skade. Aleneforeldre er en person for lite.

Et samlivsbrudd fører nærmest til det man i fenomenologisk forstand kan beskrive som en eksplosjon i måltidsforvalterens middagsverden; tilvante måltidsmønstre blir vanskelig å opprettholde (Bugge 2005). At måltidene endrer form og innhold kan Christines utsagn under være et eksempel på. Hun har nå delt ansvar for barna:

Hvordan er måltidene dine når barna ikke er tilstede?

Jeg spiser enten med venner eller... det er veldig sjeldent jeg spiser helt alene. Når jeg gjør det så... det er vanskelig å huske... jeg synes jeg ikke spiser så mye aleine. De er ikke så forskjellige, egentlig.

Spiser du her, eller går du ut?

I perioder... nå har vi helt delt tid, og da kan man selvfølgelig ikke gå ut og spise hver dag. Men helt til å begynne med...da var de helt borte, og da gikk jeg ut på restaurant og kafé og unte meg å gå på kafé. Og stortrivdes med å spise sushi aleine på kafé, og stor grad av luksusfønnemmelse. Tross alt når det skulle være sånn, så kunne man bare kline til (latter.) Men sikkert mye mer brødkiver, at jeg ikke tar så tungt på den middagsbiten. Barna er her mer, de går på skolen her, og kommer ofte innom. Og det er litt frustrerende, for det har ikke jeg planlagt. Da kan jeg ende opp med å bli litt sur for 'skal barna komme her, skal de spise her' istedenfor som den gode mor da, selvfølgelig, og hatt mat hele tiden (latter.) For å fikse det å ha delte liv så må man ta det beste ved det å ikke være sammen med barna sine hele tiden. Gjøre noe skikkelig ut av det.

Hva mener du med det?

Ikke være så tro mot rutinene, slippe litt på dem. Ta meg en bøk på gata, gjøre noe slappere ting, bare stille sulen.

I begynnelsen av perioden legger Christine vekt på utskeielsen. Livssituasjonen legitimerer restauranter, sushi på kafé og den store graden av «luksusfønnemmelse». Seinere blir det brødkiver og mindre vektlegging av «den middagsbiten». Flere

studier³⁴ peker på hvordan særlig middagen etter samlivsbrudd blir problematisk å gjennomføre, meningen faller på mange måter bort. En slik oppfatning speiler kanskje mest av alt forestillingen om middagsmåltidet som nettopp det hverdagslige familieritualet alle informantene «prøvde» og «forsøkte» på. Delt forelderansvar har i Christines øyne likevel noen fordeler, i all den tid hun vil gjøre noe «skikkelig ut av det». Varianter av «skikkelig» har for informantene gjennom hele analysen vært selve idealet på hvordan måltidene skal være. Her får begrepet en annen betydning: Når barna til Christine ikke er til stede, handler det om å «slippe litt» på rutinene, og blant annet spise feil mat på feil sted (börek på gata³⁵). På én måte viser Christines utsagn hvordan måltidsforvaltningen overfor barna kan ses som et praktisk, emosjonelt og moralsk omsorgsarbeid; måltidene bør være skikkelige først og fremst for barnas skyld. Det illustreres for eksempel i hvordan forestillingen om «den gode mor» her blir ensbetydende med å «(...) hatt mat hele tiden.» Samtidig tilbys andre roller de gangene barna ikke er hos henne. Hall (1996) ser slike ulike identiteter i sammenheng med seinmodernitetens framvekst. Mangfoldet gjør identiteter fragmenterte fordi de konstrueres gjennom motsetningsfylte og ofte uforenelige diskurser. Kanskje kan den manglende trofastheten mot «rutinene» (å mestre og være seg bevisst det gode morskap) knyttes til en diskurs om hvordan moderne urbane kvinner også kan være: Man er da noe mer enn den selvoppofrende og «gode mor».

Å ha flere hatter

Forrige kapittel illustrerte hvordan informantenes drømmemåltider primært var rettet mot (kjerne)familien, det vil si mot hjem, barn og ektefelle. Christine får spørsmål om sitt drømmemåltid, og spør:

For meg eller for familien min?

Det bestemmer du...

Jeg vet at for barna mine, så er det viktig at pappa'n er her. Men det er ikke alltid det er like vellykka for oss. (latter). Man har flere hatter, ikke sant, og man er mamma og man på tenke på det beste for dem, eller hva som er best for meg. For meg er kanskje... når vi har det veldig hyggelig har kanskje barna venner på besøk. Hvis jeg hadde levd sammen med en mann, så hadde det vært noe som var veldig avgrenset til oss. Men når vi bare er oss tre, kan vi godt utvide det til å inkludere andre, hvis du skjønner. Men vi kan også hygge oss aleine vi, det er ikke det. ... Men la oss si... det er bare oss, og så kanskje en venn til hver...

³⁴ Se f.eks Bugge 2005, Bugge og Døving 2000.

³⁵ Store norske leksikon har følgende definisjon: Tyrkisk pirog eller pai, bakverk fylt med kjøtt, ost og spinat, egg, poteter eller annet. Börek lages i mange varianter og fasonger, vanligvis med en papirtynn deig (*yufka*) i mange lag, men også gjærdeig brukes. (www.storenorskeleksikon.no) Det kan også tillegges at pirogen for det meste selges på mindre utenlandske kafeer/snackbarer i indre Oslo øst, og er en (foreløpig) litt mer legitim og eksotisk variant av pizzastykket du tar med deg på veien hjem.

Barns økende medbestemmelse rundt spisebordet ble forsøkt vist i forrige kapittel. En av de få store endringene i det norske måltidsmønsteret er overgangen fra patriarkat til barnekultus, fra far til barn. I et moderne vestlig samfunn er denne barnesentreringen et erklært ideal; foreldre anerkjenner barns individualitet som verdi i seg selv (Zelizer 1985, Frønes 2003). Christines utsagn er et godt eksempel på hvordan denne barnesentreringen ofte fører til konflikt mellom voksnes og barnas behov når hun sier at man «...har flere hatter ikke sant, og man er mamma og man på tenke på det beste for dem, eller hva som er best for meg.» I diskursteoretiske forstand står hennes identitet som mor og singel i et såkalt antagonistisk forhold. Det skjer når identitetene forhindrer hverandre (Jørgensen og Philips 2006). Som mor handler det om å gjøre det beste for barna – til barnas beste, som det også heter – det vil si at barnefaren er til stede under enkelte måltider, slik at hele familien er samlet for barnas skyld. Hennes eget drømmemåltid retter seg derimot mot barna og deres venner uten eksmannen til stede.

Å være en liten familie og å bare være to

Aleneforeldrenes måltidsbeskrivelser skiller seg ikke vesentlig ut fra de andre informantene i materialet. Anita, Monica og Christine var ikke mer eller mindre opptatt av sunnhet enn de andre. De hadde ikke andre krav til måltidenes skikkelighet: Man bør helst spise middag daglig, den bør helst lages fra bunnen av og den bør være noenlunde smaks- og næringsrik. Når måltidet ses som en sosial begivenhet, skilles de seg derimot ut. Deler av Christines sitat over peker nemlig på en dominerende måltidsforståelse man også finner igjen i de andre aleneforeldrenes tale. Christine sa blant annet at «Hvis jeg hadde levd sammen med en mann, så hadde det vært noe som var veldig avgrenset til oss. Men når vi bare er oss tre, kan vi godt utvide det til å inkludere andre, hvis du skjønner.» Monika er inne på noe av det samme:

Hva tror du forskjellen er mellom dere som er to, og andre som er tre eller flere?

Hvis han ikke hadde vært så skravlete (latter), så kunne det blitt litt stusselig, liksom. Stort bord og...vi har jo liksom gode samtaler... jeg har jo venninner som jeg merker at de synes det er skikkelig trist at de er en så liten familie. Som spiser veldig mye foran tv'en, og spiser veldig mye ute og inviterer folk hele tida, som synes det er stusselig på en måte. Og det har jeg tenkt på... sånn skal det ikke bli liksom. Jeg er veldig sånn: 'Nå koser vi oss. OK.' Vi er en liten familie, men vi er en familie. Det var en gang en som sa til meg hvis du hadde hatt familie. Og da sa jeg til Ole [sønnen] at: «Vi er en familie». Jeg har sett... vi har ikke... ..det er på en måte litt stusselig. Så der har jeg vært opptatt av at det ikke skal være sånn...(lang pause)

Hva er egentlig en familie? Hvor mange medlemmer må den ha for å være familie? De endrede samlivsformene har fått familieforskningen til å reflektere teoretisk over definisjonen av familie. I stedet for begrepet «familien» har stadig flere gått over til flertallsformen «familier». Familie er ulike praksiser, ikke nødvendigvis bare en institusjon eller gruppe av personer under samme tak (Haldar 2007). Sosiologen Rhona Rapoport (1989) (i Dencik og Schultz Jørgensen 1999) mener for eksempel at utviklingen går mot større toleranse for nye og alternative familieformer. Man er i liten grad bundet av tradisjonelle normer, og den moralske fordømmelsen av andre familieformer har blitt mindre.

Sitatene over viser likevel at aleneforeldrenes familiebilder i dette materialet kanskje aller mest er preget av tradisjonelle kjernefamiliemotiver, av mor, far og ett eller flere barn rundt samme bord. I Christines og Monikas framstillinger kommer det fram at noe eller noen mangler. Christine bruker begrepet «bare oss tre», for å forklare hvorfor de enkelte ganger kan «...utvide det til å inkludere andre, hvis du skjønner». Samtidig understreker hun at de selvsagt også kan «...hygge oss aleine vi, det er ikke det.» Monika trekker opp et skarpt skille mellom seg selv og sine alenmødrevenninnens måltidspraksis. Hun vil ikke at måltidene skal spises foran tv'en, og det er «stusselig» å spise ute og invitere venner hele tiden. Dette ville være å bryte normene om hva familier helst bør gjøre rundt spisebordet, og kanskje er det slik at familielivet helst bør leves hjemme med dem som utgjør den; det er der man helst skal søke trøst og emosjonell varme (Evenshaug og Hallen 1989):

Jeg merker forskjell. Broren min er tre, og de gjør mye mindre, de søker inn mye mer. Vi har masse mer felles måltider med vennegjengen med eller uten barn. Og det blir jo kanskje konsekvensen av at vi er en sånn liten familie på en måte. Vi er kanskje litt mer sosiale på en måte... Jeg ser mer utover enn bare innover.

(Monika)

Monika er opptatt av å framstå som familie. Familien er riktignok «liten», men hun og sønnen utgjør likefullt en familie. I sitatet over forteller Christine hvorfor hun godt kan inkludere noen andre rundt måltidsbordet. Monika ser mer utover enn bare innover, slik broren hennes gjør. I beskrivelsene ligger det kanskje likevel en taus innrømmelse om at hennes egen familie ikke er fulltallig nok: Å praktisere kjernefamilie er vrient når midlene er få. Aleneforeldrenes uttalelser viser på mange måter hvor hegemonisk kjernefamilien er.

8

Oppsummering

Det er trivielt men likevel kanskje oversett: En vanlig påstand i forskningslitteraturen er at måltidene endrer seg når par blir familie. Måltidene blir gjerne mer regelmessige, det vil si til fastere tider, og de endrer gjerne innhold. Det vil si flere «skikkelige» måltider og mer tradisjonell mat. Da har man på mange måter forutsatt hva en familie er. Med stor fare for å slå inn åpne dører: Er det ikke barna som gjør måltidene mer regelmessige og mer «skikkelige»? Det er mest for barnas skyld familien spiser sunt. Når foreldrene i dette materialet skeier ut, gjør de det forvissing om at barna ikke ser dem fordi barna skal skånes for de voksnes umoral. I familien er det ikke i første omgang måltidene som strukturerer hverdagen, det er barna som strukturerer måltidene slik at hverdagen blir mer strukturert. Måltidshverdagen i norske familier er i høy grad *barnesentrert*.

Tematisk har analysen handlet om alt fra sunnhetskonstruksjoner, måltidene i naturen, til overordnede måltidsforestillinger i kjerne- og eneforeldrefamilier og blant dem som venter barn. I dette kapitlet oppsummeres de viktigste funnene i materialet med utgangspunkt i den overordnede problemstillingen slik den ble formulert i innledningen: *Hvilke forestillinger finnes om barnemåltidet, og hva kan måltidet si om den norske barndommen?*

For den videre drøftingen er det viktig å få fram at det ikke er særlig store forskjeller mellom voksne og barnas matvaner når familiens samles rundt spisebordet. Å finne barnet i materialet har vært hensikten med oppgaven, og den største utfordringen i analysearbeidet fordi barna i informantenes tale lett forsvant i familiens store «vi». Sann sett kan foreldrenes underkommunisering av forskjell være et funn i seg selv: Barnas egne måltidsvaner eller måltidpraksis kan gå på bekostning av foreldrenes ideal om måltidet som et *familiefelleskap*, og kanskje skyldes underkommuniseringen at måltidssituasjonen har en pedagogisk og oppdragende funksjon: At barna skal sosialiseres inn i en normativ norsk måltidskultur hvor maten framfor alt skal være skikkelig. I den videre drøftingen er forøvrig måltidet stort sett

ensbetydende med middagsmåltidet. Småbarnsforeldrene hadde mest å fortelle om det.

Barnemåltidet som sunnhet

Tidlig i analysen ble det klart at småbarnsforeldrene trekker veksel på en sunnhetsdiskurs da de uoppfordret ble spurt om familiens mer generelle måltidsvaner som i for eksempel spørsmålet *Hva spiste dere til middag i går?* Vurderingen kom samtidig med beskrivelsen. Måltidet barna fikk var gjerne ikke sunt nok, ikke skikkelig nok og egentlig hadde man tenkt å lage noe annet, men tiden strakk ikke til. Ved å legitimere middagen på en slik måte får småbarnsforeldrene samtidig vist at de egentlig vet hva som rett. Diskurstilgangen vil se denne måten å snakke om sunnhet på som måltidstalens *nodalpunkt* eller privilegerte tegn; det punkt eller tegn måltidene konstrueres rundt (Winter Jørgensen og Phillips 1999) At sunnhet er hverdagsmåltidenes nodalpunkt er ikke det samme som at sunnhet som tegn er endelig fiksert. De gangene informantene ble spurt mer konkret om sunnhetsrelaterte temaer var de nøye med å understreke at de ikke var *for* opptatt av sunnhet. Rent eksplisitt gjaldt det mest på egne vegne, ingen i materialet kunne fortelle at de slurvet på barnas vegne. Samlet sett framstår hele familien som akkurat passe moderat.

Vektleggingen av å ikke være ekstrem peker på en dobbelhet i sunnhetsstekningen som kommer klart fram i informantenes tale. Datamaterialet viser nemlig at det ofte er forskjell på ekspertens vitenskapelige *ernæringsråd* gitt på vegne av helsemyndighetene og intervjupersonenes egne *sunnhetsoppfatninger*, selv om alle småbarnsforeldrene kunne gjengi de statlige ernæringsrådene nærmest på rams. Ernæring og sunnhet er ikke nødvendigvis det samme, men er to ulike og ofte motsetningsfylte perspektiver i planleggingen og gjennomføringen av de måltider der barna er med. I småbarnsforeldrenes konstruksjoner av sunnhet ligger det altså en dobbelhet som kan knyttes til en dominerende moderasjonsforståelse, hvor vektleggingen av å være moderat igjen peker på den ene siden til begreper om kontroll, disiplinering, og på den andre siden frihet. Å nettopp kunne gi slipp på kontrollen og kunne disiplinere seg selv igjen, er et av den moderne forbrukerkulturens krav (Featherstone 1990).

Når sunnheten forstås som kontroll og disiplinering tas gjerne begrepene fra den mer medisinske diskursen i bruk. Kroppen forstås i medisinske termer og kroppen skal disiplinere: Barna trenger de «byggesteiner» særlig fisk, grønnsaker, mineraler og vitaminer kan gi dem for å vokse, være i aktivitet og mestre barnehage og skole, og man kuttet ned på sukker og fett. For noen var et slikt kosthold vanskelig å få til, man

«prøvde» og «jobbet med» å få barna til å spise mer fisk og mer variert. Like fullt ble de andre som ikke etterstrebet de samme idealene kritisert. Slike utsagn kan forstås som grensemarkører for riktig måltidspraksis som er sterkt knyttet til moral. Flere sosiologiske og psykologiske undersøkelser viser hvordan lekfolk trekker paralleller mellom nettopp helse og moral (Crawford 1994, Crossley 2003, Blaxter 1997, Lupton 2002). Lav helsebevissthet symboliserer manglende selvkontroll, umoral og uansvarlighet, mens god helse forstås som resultat av bevisst handling, ikke oppvekst eller levevilkår (Crossley 2003). Samtidig ble sunnhetsarbeidet blant noen av småbarnsforeldrene i materialet underkommunisert. Her var det viktig å bryte den tradisjonelle motsetningen mellom begrepsparene «mat som er sunt er vondt» og «mat som er godt er usunt», da de fortalte at barna spiste sunt uten foreldrenes påvirkning. For noen av informantene var det viktig å understreke barnas nærmest naturlige og uanstrengte forhold til søtsaker og brus, selve fy-maten, og at barna likte fisk sånn helt av seg selv. Slik blir barnas praksis symboler både på foreldrenes måltidsmestring og barnas selvstendighet og selvdisiplin: Sunn mat foretrekkes helt uanstrengt.

Når sunnhet forstås som frihet skiller sunnheten og helseernæringen lag. I motsetning til disiplin og selvkontroll er det viktig å «skeie ut en gang i blant». Williams (1998) (i Crossley 2003:503) lanserer begrepet «health transgression» (helseoverskridelse, min oversettelse) når han viser hvor komplekse lekfolks sunnhetoppfatninger egentlig er. Like viktig som å forsøke å følge ernæringsvitenskapens helseanbefalinger bør man også kaste bekymringene på båten. Ifølge informantene i materialet har en viss form for løssluppenhet positiv påvirkning på helsen, her forstås sunnheten som frihet fra tvang og selvdisiplin. Å ikke bry seg om tilsetningsstoffer i maten, sukkertilsatt mat eller til «nyere forskning viser» handler om å noenlunde bevare livsgleden og å få måltidshverdagen i praksis til å gå opp. For informantene ble grensene til «de andre» trukket opp: Man skulle heller ikke bekymre seg for mye over barnas helse. Det kom tydelig fram da noen av småbarnsforeldrene i materialet ble spurt om barn og overvekt. Fedme i egen familie var riktignok ikke noe spørsmål (snarere motsatt), men andre barn kunne få lov til være «litt kraftige». Barna skal fortsatt skånes fra voksenverdenes kroppsblikk. Friheten småbarnsforeldrene i materialet tar seg er likevel ganske regulert: Kapittelet «Måltidsbeskrivelser» viser at det finnes klare skiller mellom hverdag og helg, og at utskielisen hører mest til det siste.

Et annet viktig funn er at sunnhetskonstruksjonene er flettet inn i langt flere sammenhenger enn ernæring og forholdet mellom disiplinering og frihet. Den er nærmest flettet inn i alt. Særlig har barnesunnheten å gjøre med idealet om den

hjemmelagde maten, om maten som er lagd fra bunnen av. Slik kan i utgangspunktet et instrumentelt sunnhetsarbeid omgjøres til *omsorgsarbeid*. Der den hjemmelagde maten forstås som sunn, skikkelig, tradisjonell, lagd av mor eller far, blir kjøpe- og ferdigmaten uttrykk for det motsatte: Den er upersonlig, masseprodusert og gesellchaftaktig. Barnas mat skal helst være hjemmelagd fordi den da *lages* av mamma eller pappa *hjemme*: Den ferdigkjøpte maten mangler både kjærlighet og omsorg

Barnemåltidets struktur og bestanddeler

Å se måltidet som struktur og å se på dets bestanddeler innebærer å se etter barnemåltidets *hva* og *når*: Vi må være i stand til å forstå hva et måltid *er*, det vil si å gripe bestanddelene og vi strukturerer matinntaket til ulike måltider. Barnemat eksisterer som egen kulturell kategori. Bokmålordboka har en egen definisjon på det, i dagligvareforretningene finnes egne hyller med barnemat og på spisestedene tilbys egne barnemenyer. Selv om kategorien barnemat sånn sett er fullstendig legitim oppfattes likevel barnas smakspreferanser som instinktive og naturlige, og er derfor noe som bør kultiveres. I analysen ble middagsbordet kalt for et slags form for *læringscenter* der barna skal sosialiseres inn en norsk måltidskultur; barna skal en gang bli voksne. Typiske «barnemiddager» som pølser, pizza, pasta og hamburgere ble servert, men var på sikt stort sett lite ønskelig. I dette ligger nok ett av måltidsdagens aller mest styrende prinsipper, idealet om måltidenes skikkelighet: Det skal være kjøtt, helst fisk, potet, pasta eller ris og barna bør smake litt av alt. Det er viktig å «blande maten». Idealet om det skikkelige måltidet kom også indirekte fram i småbarnsforeldrenes motstand mot å servere barna «spesialmat», «særmiddag» eller å ha «to middager». Informantene tilkjennega moderne oppdragelsesidealer med vekt på barnas medbestemmelse, men barna kan heller ikke gjøre som de vil. Hverdagsmiddagen er tydeligvis et altfor strengt moralsk felt til det, så lenge barna skal innlemmes inn i en norsk måltidskultur.

Måltidene kjennetegnes ved at de er strukturerte. Tid er kanskje den viktigste struktureringen, slik også begrepet *måltider* er et eksempel på. I helgene snus hverdagen på hodet. Det er da småbarnsforeldrene gjør opp for det strenge måltidsregimet i hverdagen og gir etter for barnas mer «naturlige» smakspreferanser. I helgene skiller sunnheten lag med ernæringen og blir mer frihetsbasert. Da skeier man ut med uskikkelig mat som spises på uskikkelige steder: Barna får pizza i stua foran tv'n.

Barnemåltidet som sosialt fellesskap

Måltidet forstått som et sosialt fellesskap eller sosial handling innebærer å se etter barnemåltidets *hvem*. Måltidet er en situasjon der man helst bør omgås andre, det bør inntas i fellesskap. Det individuelle frokost- og lunsjmåltidet peker utover mot storsamfunnet institusjoner, til ansvar og plikt i arbeid, skole eller barnehage. Frokost og lunsj var fattige på beskrivelser og fattig på sosialitet. I beskrivelsene av middagen finner man derimot en overgang fra «de» (barna/samboer/ektefelle/de andre) til «vi» (hele familien). Middagen var måltidsdagens høydepunkt for småbarnsforeldrene i materialet. Det er da man har anledning til å lage noe skikkelig og man får vært sammen som familie. Like mye som middagsbordet kan anses som et læringscenter, er det også et *sosialsenter* der man ønsker å realisere bestemte sosiale verdier: Middagen er et hverdagslig familieritual der barna er med som fullverdige medlemmer av fellesskapet. Barnesentreringen kom blant annet til uttrykk da informantene fortalte om måltidene i egen barndom. Da var middagsmåltidet på fars premisser, han skulle spise først og det var ikke lov til å snakke rundt bordet. Slik ville ikke informantene i dette materialet ha det: I småbarnsforeldrenes livsverden er det barna som står i sentrum. Småbarnsforeldrene ville gjerne ha matro, men ikke stillhet rundt bordet. Stillhet smaker av frykt og farsautoritet, matro er derimot fravær av konflikt. Bugge (2005) understreker at måltidsvaner endres langsomt, og at de få virkelige store endringene i den norske måltidshverdagen siden 1950-tallet, er skiftet fra mann til barn, fra patriarkat til barnekultus. Barnas innlemmelse i måltidsfellesskapet kan ses i sammenheng med Lars Denciks (1999) forståelse av familien som et stadig større intimitetsreservat. Når samspillet på andre sosiale arenaer i stadig større grad instrumentaliseres, er det først i familien individet får mulighet til å få utløp for og oppleve en noenlunde ubetinget intimitet. Middagsmåltidet var et viktig familieritual for informantene, men for at intimitet skal være mulig kreves imidlertid likhet eller likeverd. Det kan ses i lys av Marianne Gullestads bemerkning om at likeverd i det norske samfunnet ofte blir det samme som likhet (Gullestad 1989). For informantene i materialet var det viktig å snakke med barn, og normativt sett var barna likeverdige samtalepartnere rundt spisebordet. Men selv om barn blir ansett som autonome, får de aldri blitt helt voksne. Barn har liten forutsetning for å ta del i samtalen om valgresultater og boligpriser: Barnesentreringen kommer til syne ved at foreldrene så å si infantiliseres ved å ta del i samtalen på barns premisser og at de blant annet tok avstand fra (beste)foreldrenes måltidsregler. De var for stive og mest for voksne.

Barnemåltidet i (kjerne)familiens bilde

I analysen ble det vist hvordan måltidenes form og innhold avhenger av livsfaser og forestillinger om andre livsfaser Noe skjer med måltidene fra singel- til partilværelse, og til barnet blir født og definerer det nye fellesskapet. Generelt sett innebærer det en økende strukturering og at tidspunktet blir mer etablert, det vi si mer ordentlige måltider, til fastere tider, spist i fellesskap.

Måltidene er en viktig ingrediens i etablerernes kjernefamiliemobilisering og et viktig ideal i kjernefamiliens praksis. Etablererne så for seg sunnere mat, økt regelmessighet og mer variasjon enn det de hadde til nå. I etablerernes kjernefamilieforestilling var det også bilder av dårligere råd og mangel på tid. I denne analysen har slike utsagn blitt tolket mer som et moralsk enn nødvendigvis praktisk anliggende selv om småbarnsperioden i seg selv kan være travel nok. Måltidene informantene med barn husker *før* de fikk barn var nemlig de rødvinromantiske og tosomme middagene, gjerne midt i uka. Når barnet kommer til verden styrkes kravene til måltidenes struktur, og det er barnet som strukturerer det: Informantene med barn kunne fortelle at tidspunktet endret seg når barnet kom og man vender innover mot hjemmet. Det er «mindre pølse og mindre café» og «...vi skal jo ha middag hver dag. Det er mye mer sånn nå etter at vi fikk henne», som en av foreldrene sa det i materialet. En tilsvarende barnesentrering finner vi i bildene om drømmemåltidet. Informantenes drømmemåltider var framfor alt nøkterne: Ingen romantisk voksenmiddag for to på gourmetrestaurantene, men snarere tradisjonell norsk lørdagskos eller søndagsmiddag med barn og familie.

Aleneforeldrene prøvde å komponere de samme bildene, men midlene til å gjøre det er færre: De er ikke mange nok. Aleneforelderfamilien spiste ikke annerledes mat enn de andre, de hadde ikke andre krav til måltidenes skikkelighet, men idealet om måltidet som et fullverdig sosialt fellesskap var vanskeligere å gjennomføre. Særlig gjaldt det helgens måltider da kjernefamilien retter blikket innover. Da kunne gjerne eneforelderfamilien se utover og inkludere andre rundt spisebordet. Det ble begrunnet med et «siden det bare er oss»; at familiekonstellasjonen ikke er fulltallig nok. Barnet kan definere familien, men det må tydeligvis også være to voksne for at det skal kalles kjernefamilie. Etablerernes kjernefamiliemobilisering finnes også i aleneforelderfamilien, om enn i en annen grad. Samtidig som andre utenfor familien kunne innlemmes i måltidsfellesskapet, var det for enkelte viktig å være en del av kjernefamiliens fortelling, selv om familien var «liten». For det første handlet det om å innta helgens måltider hjemme, slik forestillingen om kjernefamiliens ganske nøkterne

drømmemåltider kan være et eksempel på, og blant annet ikke spise sammen foran tv. Det går utover fellesskapet.

Måltidet og barnefamiliebarndommen

Hva kan måltidet fortelle om barndommen og hva kan barndommen fortelle om måltidet? Barndomsforestillingene er mange, men ingen av dem er endelige eller absolutte. Barndomsmåltidet er tradisjonelt og moderne. Ved å se på måltidet finner vi en hjemmebarndom og en naturbarndom. Spisebordet er et sted der barnas egenverdi verdsettes, men det er også sted der barna må disiplineres til å bli voksne mennesker. Spisebordet er sted der barn for lov til å være barn, og det er et sted der barna kan fungerer som livsstilsmarkører på foreldrenes vegne. Og barnemåltidet er ikke minst viktig for foreldrene å mestre: Måltidet og barndommen er pakket inn i moral, og god moral krever rett handling. Moral er knyttet til de muligheter mennesker i ulike kulturer og tidsepoker har til å fremme eller hemme sin livsutfoldelse (Jerlang og Jerlang 1996). Utallige er de eksemplene i materialet hvor informantene ga uttrykk for hva de prøvde, forsøkte, jobbet med og egentlig ville. På den ene siden viser det hvor normativt måltidet er, men også at småbarnsforeldrene samtidig får gitt uttrykk for hva riktig måltidspraksis egentlig skal være. Barnemåltidet er viktig å mestre, og det er viktig å mestre barnesentreringen.

Analysen har vist at barndomsmåltidet er hegemonisk i den forstand at muligheten til å eksperimentere med form og innhold er liten. I sammenheng med ulike livsfaser og ulike sosiale statuser blir dette ekstra tydelig. Etablererne forestilte seg skikkeligere måltider, og foreldrene så tilbake på de mer hedonistiske før de fikk barn. Måltidsmoralen kommer i overgangen fra to til tre og er tydeligvis en viktig del i *fortellingen* om kjernefamilien. Slik forløp og fortellinger ble forstått i teori- og metodekapittelet kan fortellinger fortelle oss hvor man er i prosessen. Handlingers og hendelsers plassering i tid og rom er avgjørende for den mening de får (Frønes 2001). Haldar mener nettopp normer og moral er gode eksempler. Hun argumenterer for at normer og moral ikke bare er prinsipper eller rammer for handling, de er vevet inn i forståelsen av handling: «Selve handlingen er normativt og moralsk 'scriptet' som sekvenser i større fortellinger» (Haldar 2007:55). På sin side mener Frønes at fortellinger ofte fungerer som en levendegjøring av moralske prinsipper. Når normativ forståelse er forankret i forestillinger om forløp, blir diskusjonen om moral og normer ofte en diskusjon om hvor man er i fortellingen (Frønes 2001:91 og 93): De skikkelige måltidene er ikke fullt så viktig når man er i etableringsfasen, men desto større norm når man får barn og dermed blir en familie. Først da slår moralen inn.

Barndommen er moralsk i seg selv. Kombinasjonen barndom og måltider blir enda mer moralsk. Chris Jenks siterer N. Rose:

(...) the health, welfare, and rearing of children have been linked in thought an practice to the destiny of the nation and the responsibilities of the state. The modern child has become the focus of innumerable projects that purport to safeguard it from physical, sexual an moral danger, to ensure its 'normal' development to actively promote certain capacities of attributes such as intelligence, educability and emotional stability.

(Chris Jenks 1996:68)

Barna og bekymringen for dem har sivet inn på alle samfunnets områder og blitt dominerende ideologi. Innføringen av Oslo-frokosten kom som et resultat av ønsket å om å forberede barnas og dermed hele nasjonens helse. Nyere opplysningskampanjer innenfor helse og ernæring retter seg i stor grad også mot barn, med foreldre og offentlige institusjoner som målgruppe. Torsdag 13. september 2007 gikk for eksempel helse- og omsorgsminister Sylvia Brustad (Ap) på vegne av Sosial- og helsedirektoratet ut med nøye forskrifter på hvordan måltidene i barnehagene skulle være: Mer ordentlige måltider, mindre sukker og mer grønt³⁶. Slike handlinger kan ses i lys av Jenks (1996) myte om *framtidsbarnet*, slik det ble presentert i kapittelet «Hva menes med barn og barndom?». I barnet ligger det en optimistisk framskrittstro. Barnet er som kjent nasjonens framtid. Og i barnet ligger det en form for menneskelig kapital som skal investeres i ny og bedre framtid.

I en måltidssammenheng innebærer imidlertid forestillingen om framtidsbarnet å se tilbake på fortiden. Forestillingen om måltidets forfall er en dominerende diskurs i Norge. I dette ligger antakelsen om at man spiste sunnere før, at samholdet var bedre før, at folk hadde bedre tid til hverandre og at fellesmåltidet var et viktig tegn på dette samholdet, selv om ingen av delene trolig er historisk korrekt (Bugge og Døving 2000). Mat og måltider er nært knyttet til nasjon og hjem og er viktige symboler på identifisering, tradisjon og integrasjon. I store deler av befolkningen blir for eksempel introduksjonen av etniske matretter ansett som en trussel mot nasjonens matidentitet (Bugge og Døving 2000). Ungdommens romløse og uskikkelige matvaner er en konstant kilde til bekymring fordi man antar at ungdommen vil bringe de dårlige vanene inn i familielivet (Døving 2003). I denne analysen og i andre empiriske undersøkelser (Se f.eks Bugge 2005) vises det at bekymringen er relativt ubegrunnet: I løpet av barnas første leveår integreres familien inn i nasjonens måltidsfellesskap ved å spise mer tradisjonell og skikkelig mat.

³⁶ «Vil ha kakestopp i barnehagene»: Aftenposten 13.09.2007

Barneforskningen var lenge preget av en grunnleggende forståelse av barnet som et ikke ferdig menneske. Et slikt syn er stort sett forlatt i akademia. Barnet har gått fra å bli sett på som «human becomings» til å bli forstått som «human beings» (Jenks og Prout 1997). I dag har barnet uttalt egenverdi, og forestillingen om det selvstendige og opprørske og forhandlende barnet er rådende (Halдар 2007). Sett i sammenheng med barnemåltidet bør nok bildet nyanseres noe. Skillet mellom «human becomings» og «human beings» utgjør på flere måter forskjellen mellom å se måltidet som struktur og å se på det som et sosialt fellesskap. Barnas egenverdi anerkjennes i måltidsfellesskapet, deres stemme blir hørt, den bør høres og de tar i større eller mindre grad del i forberedelsene. Her innebærer barnesentreringen at de voksne blir mer «barn». Ved å derimot se på måltidets struktur blir barnet gjerne mer ansett som «human becomings»: Barnet må sosialiseres inn i den voksnes måltidsverdenen ved å etter hvert spise slik de voksne gjør. Hverdagsmiddagen er tydeligvis et altfor strengt moralsk felt til at barna kan gjøre som de vil.

Mat og måltider kan fungere som livsstilsmarkører som kan kommunisere sosial status og klassetilhørighet. Å se barnas måltidsvaner i sammenheng med dette åpner opp for at forestillingene om barn og måltider rommer både et becomings og being-perspektiv. Noen av informantene var nøye med å understreke at barna likte fisk og etnisk mat som for eksempel sushi. Sushi er motemat og så langt beholdt en urban middelklasse. På den ene siden blir barna her en del av de voksnes livstilsambisjoner, men slike utsagn ville nok heller ikke ha blitt kommunisert hvis forestillingen om barnas «naturlige» aversjon mot fisk og fremmedartet mat ikke hadde vært til stede: For disse foreldrene er det viktig at barna mestrer den legitime voksen- og middelklassesmaken³⁷.

Hvilken dominerende forestilling om barndom er det mulig å lese ut av måltidene barna spiser? Frønes (2003) understreker at den norske barndommen blant annet er en institusjonell barndom. Institusjoner som barnehager og skoler styrer barns hverdagsliv og institusjonene organiserer store deler av barne- og ungdomstiden. Akkurat barnemåltidet handler om en familiebarndom: Måltidene skal primært sett være foreldrenes og hjemmets ansvar. Barnet konstituerer familien som igjen konstituerer de skikkelige måltidene og måltider er viktige hverdagsritualer der barn er aktive og likeverdige deltakere. Samtidig er familiebarndommens måltider et moralsk felt der barna bør disiplineres inn i en overordnet norsk måltidskultur. Slik knyttes

³⁷ Selv om datagrunnlaget er tynt, er det forøvrig interessant å merke seg at barnas matvaner, i motsetning til klær og leker ikke er særlig kjønnet. Det står i kontrast til voksenverdenen der menn spiser mer rødt kjøtt, mindre grønt og drikker mer brunt enn kvinner (Bourdieu 1995, Zondag 2000)

familie og hjem til nasjonen og sikrer nasjonens framtid: Barnet føder ikke bare familien, de føder også måltidsmoralen.

Litteraturliste

Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2000): *Klassisk og moderne samfundsteori*. København, Hans Reitzels Forlag.

Andersson, Sten (1980): *Matens roller : sociologisk gastronomi* Oslo : Unipub

Ariés, Philippe (1962): *Centuries of Childhood*. London: Cape

Austin J.L. (1962): *How to do things with words*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press

Balandier, G. (1985): *Le détour. Pouvoir et modernité*, Paris

Barlindhaug, Rolf (2005) *Storbyens boligmarked : drivkrefter, rammebetingelser og handlingsvalg* Oslo : Scandinavian Academic Press

Barthes, Roland (1999): *Mytologier*. Oslo: Gyldendal.

Beck, Ulrich (1992). *Risk society : Towards a new modernity*. London: Sage.

Bell, David og Valentine, Gill (1997): *Consuming geographies : we are where we eat* London : Routledge

Berger, Peter L, og Luckmann, Thomas (1979): *Kunskapsociologi : hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet* . Stockholm : Wahlström & Widstrand

Berkaak, Odd Are og Frønes Ivar (2005): *Tegn, tekst og samfunn*.Oslo: Abstrakt forlag

Blaxter, M. (1997): "Whose fault is it? Peoples own coseptions of the reason for health inequalities" i *Social Science and Medicine* 44 (6)

Blom, Kari (2004): *Norsk barndom gjennom 150 år : en innføring* Bergen : Fagbokforlaget

Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a theory of practice*. Cambridge : Cambridge University Press

Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* . London

Bourdieu, Pierre: *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo 1995.

Brillat-Savarin, Jean-Anthelme (1924): *Smakens fysiologi* . Stockholm

Brinch, Sara: Fjernsyns-kokken som mediefenomen: <http://www.hf.ntnu.no/itk/ikon/tekster/tvkokker.php>

Bugge, Annechen (2005): *Middag: En sosiologisk analyse av den norske middagspraksis* . Doktoravhandling ved NTNU 2005:86

Bugge, Annechen og Døving, Runar (2000): *Det norske måltidsmønsteret – ideal og praksis*. SIFO Rapport nr. 2 –2000

Charles, N. & Kerr, M. (1988): *Women, food and families*. Manchester University Press.

Crawford, R(1980): "Healthism and the medicalisation of everyday life" i *International Journal of Health Services* 10

Crawford, R(1994): " The Boundaries and the self and the unhealthy other: Reflections on health,

culture and AIDS" i *Social Science and Medicine* 38 (10)

Crossley, Michele I. (2003): "Would you consider yourself a healthy person? Using focus groups to explore health as a moral phenomenon" i *Journal of Health Psychology* vol 85 (5) London: Sage

Deichman-Sørensen, Trine og Frønes, Ivar (red.) (1990): *Kulturanalyse*. Oslo: Gyldedal

Dencik, Lars og Jørgensen, Per Schultz (1999): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzel

De Vault, Marjorie L. (1994): *Feeding the family: the social organization of caring as gendered work* Chicago: The University of Chicago Press

Douglas, M. (1975) Deciphering a Meal i Douglas (red.) *Implicit meanings*, Routledge & Kegan Paul, London

Douglas M. (red) 1984, *Food in the social order*, Russel Sage Foundation, New York

Douglas, M. (1992 [1966]), *Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*, Routledge, London og New York

Douglas, M og Isherwood, B. (1978), *The World of Goods. Towards an Anthropology of Consumption*, Penguin Books, Harmondsworth

Døving, Runar (1997): *Fisk: en studie av holdninger, vurderinger og forbruk av fisk i Norge* Rapport SIFO nr 12-1997
Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning

Døving Runar (2001): "Kaffe – enklere en vann. En analyse av ytelse i Torsvik." *Norsk antropologisk tidsskrift*. 2001 nr 4 Universitetsforlaget.

Døving, Runar (2003): *Rype med lettøl: En antropologi fra Norge*. Oslo: Pax Forlag

Ekström, Marianne (1990): *Kost, klass och kön* i serien Umeå studies in Sociology/ Sociologiske institutionen Umeå Unversitet

Eriksen, Sissel H. (1994). *En kultursosiologisk studie av matvaner blant bønder*. Avhandling dr. polit ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Trondheim Trondheim: Senter for bygdeforskning.

Evenshaug, Oddbjørn og Hallen, Dag (1989): *Småbarnsførelers oppdragelsesintensjoner: en familiepedagogisk undersøkelse*. SOFU – prosjektet. Oslo

Fagerli, Rønnaug Aarflot (1999): *Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90-tallet* I Rapport 1, 1999 SIFO. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning

Featherstone, Mike m.fl (1994): *Kultur, kropp och konsumtion: kultursociologiska texter* Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposium

Forsberg, Ellen Marie(2004): *Økologisk mat i Norge: økonomiske prosesser mellom samvirke og marked*. Hovedoppgave i sosialantropologi - Universitetet i Oslo, 2004

Foucault, Michel (1977/1999): *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie* 3. utg. Oslo: Gyldendal

Foucault, Michel (1999): *Diskursens Orden* tildrelesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970. Oslo: Spartacus

Fritzell, Johann (1985): *Barnfamiljernas levnadsnivå* Stockholm: Insitutet för social forskning

Frønes, Ivar og Hompland, Andreas (1985): *Kanskje kommer kongen: hjemme hos oss Norge rundt*

Oslo : Cappelen

Frønes, Ivar (1994): *Den norske barndommen*. 2. utgave Oslo: Cappelen

Frønes, Ivar og Brusdal, Ragnhild (2000): *På sporet av den nye tid*. Bergen:Fagbokforlaget.

Frønes, Ivar (2001): *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget.

Frønes, Ivar og Kjølørød (red.) (2003): *Det norske samfunn* 4. utgave Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Frønes, Ivar (2003): *Moderne barndom*. Oslo : Cappelen akademisk forlag

Fürst, Elisabeth L'orange (1995):*Mat - et annet språk : rasjonalitet, kropp og kvinnelighet*. Oslo: Pax

Fürst, Prättälä, Ekström, Holm og Kjærnes (1991): *Palatable worlds: sociocultural food studies*. Oslo. Solum

Giddens A. (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in The Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

Goffman, Erving (1967). *Interaction ritual : essays in face-to-face behavior*. Chicago: Aldine.

Gofton, L (1990): "Food, fears and time fammines: Some social aspects of choosing and using foods". British Nutrition Foundation Bulletin 15:79-95

Gronow, Jukka og Warde, Alan (2001): "Ordinary Consumption" i *Studies in Consumption and markets vol 2* London: Routledge

Gullestad, Marianne (1984): *Kitchen-table society : a case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway* Oslo : Universitetsforlaget

Gullestad, Marianne (1989/1995): *Kultur og hverdagsliv: På sporet av det moderne Norge* Oslo : Universitetsforlaget

Guzmán, Maria, Bjørkum, Ellen og Kjærnes, Unni (2000): *Ungdommers måltider. En studie av livssituasjon, mat og kjønn*. Rapport nr. 6. Statens institutt for forbruksforskning(SIFO), Lysaker.

Haldar, Marit (1993): *Barndom på boks: barndomsperspektiver i NRK 1960-1990. Embetsavhandling i sosiologi*. Hovedoppgave i sosiologi Universitetet i Oslo.

Haldar, Marit (2006): *Kjærlighetskunnskap : tolvåringers fortellinger om romantikk og familieliv*. Avhandling (dr. polit.) – Universitetet i Oslo

Haldar, Marit (2007): "Barnefamiliers hellige alminnelighet: Hverdagsidealer for kjønn og generasjonelt samspill."Prosjektbeskrivelse

Halkier, B. (2000) Risk and Food: Environmental Concerns and Consumer Practices. Food ethics review. 2000.

Hall (1996): "Who needs identity?" i S. Hall og P. du Gay (red.), Questions of Cultural identity (red.). London: Sage

Holm, Lotte (2003): *Mad, mennesker og måltider : samfundsvidenskabelige perspektiver*. København : Munksgaard

Holter, Harriet m.fl (1975): *Familien i klassesamfunnet*. Oslo : Pax

James, Allison og Prout, Alan (1997): *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood*. London : Falmer Press

Jansson, S (1990): "Färdig, snabbt eller lagat? – matlagningens vilkor i storstadens tonårsfamiljer" i *Vor Föda* vol 51 nr 6

Jenks, C (1996): *Childhood*. London: Routledge

Jenks, C og Prout, A. (1997): Representing childhood. Time and Transition in the Study of Childhood i James, A. og Prout, A: *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: The Falmer press

Jensen, Frode: Påvirkninger på matvalg omkring sushi på restaurant
En kvalitativ studie av to grupper studenter ved Universitetet i Tromsø

Jerlang, Espen og Jerlang, Jesper (1996): *Socialisering og habitus : individ, familie, samfund* . København : Munksgaard-Rosinante

Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Kihlblom, Ulla (1991): *Barns utveckling och mödrars arbete : en longitudinell studie av barns utveckling i relation till deras mödrars arbetsförhållanden*
Stockholm : Almqvist & Wiksell

Kjærnes, Unni (1993): Regulating markets, regulating people : on food and nutrition policy / Unni Kjærnes ... [et al.] (eds.)

Korsnes, Andersen& Brante(2004): *Sosiologisk Leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget

Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Lakoff, G. og Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press

Levi-Strauss, Claude (1979): *The origin of table manners*. New York: Harper & Rom.

Lien, Marianne (1987): "Fra bokna fesk til pizza" : sosio-kulturelle perspektiver på matvalg og endring av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark. Mastergradsavhandling i sosialantropologi - Universitetet i Oslo

Lien, Marianne (1995): "From deprived to frustrated. Consumer segmentation in food and nutrition" i Kjærnes m fl (red) *Regulating markets, regulating people : on food and nutrition policy* Oslo: Novus Forlag

Berger, Peter & Thomas Luckmann 1967. *The social construction of reality : a treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin.

Ludvigsen, Nina (2006): *Opplevelser av kosthold og helseimperativer i barnefamilier /* Masteroppgave i sosiologi - Universitetet i Oslo, 2006

Lunde, Linn Heidi Nemeth (1997): *Reklamebarn er ikke som andre barn : en studie av barn i reklame og reklame til barn*. Hovedoppgave i sosiologi - Universitetet i Oslo, 1997

Lupton, Deborah (1996): *Food, the Body and the self*. London : Sage Publications

Lupton, Deborah (1997): "Foucault and the medicalisation critique, i Petersen, A. and Bunton, R (ed.) 1997: *Foucault, Health and Medicine*. Routledge. London.

Lupton, D og Tulloch J. (2002): "Risk is a part of your life: Risk epistemologies among a group of Australians" i *Sociology* vol 36 (12)

Lynd, Robert s. og Lynd, Helen Merrell (1929): *Middletown: A study in American Culture* . New York : Harcourt, Brace and co.

Lyngø, Inger Johanne(2003): *Vitaminer! : kultur og vitenskap i mellomkrigstidens kostholdspropaganda* Acta humaniora nr 162
Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub

Margetts, Barrie M. og Nelson, Michael (1997): *Design concepts in nutritional epidemiology* Oxford : Oxford University Press

Mauss, Marcel (1995): *Gaven : utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*
Oslo: Cappelen akademisk forlag

McFeely, Mary Drake (2000): *Can she bake a cherry pie? : American women and the kitchen in the twentieth century*
Amherst : University of Massachusetts Press

Mennell, Stephen (1985): *All manners of food : eating and taste in England and France from the middle ages to the present*. Oxford: B. Blackwell.

Murcott A. (1982) "On The Significance of The 'Cooked Dinner' in South Wales." *Social Science Information* 21: 677-696.

Murcott A. (1995) "Talking of Good Food: An Empirical Study of Women's Conceptualisations." *Food and Foodways* 40: 305-318.

Murcott A. (1997): "Family meals – a thing of the past?" i Caplen, P (red) *Food, Health and Identity*. London: Routledge

Murcott (1998) *The Nation's diet : the social science of food choice*
London : Longman

Nettleton, Sarah, og Bunton, Robin og Burrows, Roger(1995): *The Sociology of health promotion : critical analyses of consumption, lifestyle and risk* London : Routledge

Neumann, Iver B (2001): *Mening, materialitet, makt : en innføring i diskursanalyse*
Bergen : Fagbokforlaget.

Noack, Turid (2005): "Skilsmisser i registrerte partnerskap og ekteskap : partnere skiller seg oftest" i Samfunnspeilet 2005 - 6

Pinker, Steven (1997): *How the mind works*. New York : W.W. Norton

Postman, Neil (1984): *Den tapte barndommen* . Oslo : Gyldendal

Potter, Jonathan og Wetherell, Margaret (1987): *Discourse and social psychology : beyond attitudes and behaviour* . London : Sage

Reppen, Heidi Kristin og Rønning, Elisabeth (1999): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 1999 : kommentert tabellrapport 1999/27* Oslo: Statistisk Sentralbyrå

Roos, Gun og Wandel, Margareta (2004): *Menn og mat : menn, yrkesgruppe og helselevsstil: En kvalitativ studie* Prosjektnotat, Statens institutt for forbruksforskning 1/2004 Oslo: SIFO

Rustung, Erling (1940): *Kostholdstudier* . Oslo: Tanum

Rånes, Odd Iver (2007): *Som en liten landsby? – En studie av ulike forestillinger om nærmiljø*
Hovedoppgave i sosiologi Universitetet i Oslo 2007

- Seiter, Ellen (1993): *Sold separately : children and parents in consumer culture*
New Brunswick, N.J. : Rutgers University Press
- Seland, Anne Cathrine (1996): Jakten på det gode liv: En sosiologisk studie av forestillinger om det gode liv fra 1955 til 1996, slik de ble presentert i ukebladene i Kvinner og Klær og Norsk Ukeblad.
Hovedfagsoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo
- Shilling, Chris (1993): *The Body and Social Theory*. Sage Publications
- Schütz, Alfred (1975): *Hverdagslivets sosiologi*. København: Reitzel
- Simmel, Georg 1993: "Måltidets sosiologi". *Sosiologi i dag* 1(1-9).
- Sørhaug, Tian(1996): *Fornuftens fantasier : antropologiske essays om moderne livsformer*. Oslo
- Tjersland, Dag og Uleberg, Hans Petter, Brun, Christian (2003): *Italia*. Lysaker: Dinamo Forlag
- Torjusen, Hanne (2004): *Tillit til mat i det norske markedet: Hvordan oppfatter forbrukere trygg mat? : en kvalitativ metode* Oppdragsrapport SIFO 11-2004
Oslo : Statens institutt for forbruksforskning
- Warde Alan (1997): *Consumption, Food and Taste: Culinary Antinomies and Commodity Culture*.
London: Sage.
- Warde, Alan (1999) "Convenience food: space and timing" i *British Food Journal*
vol 101 nr 7
- Widerberg, Karin (2001): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt : en alternativ lærebok*. Oslo :
Universitetsforlaget
- Winther Jørgensen, Marianne og Phillips, Louise (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*
Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag Samfundslitteratur
- Zelizer, Viviana A, (1985): *Pricing the priceless child : the changing social value of children*. New York :
Basic books
- Ziehe, Thomas (1989): *Ambivalenser og Mangfoldighet*. København: politisk revy
- Zondag, Anne (2000): *Norske drikkevaner : et forbruks sosiologisk studie av alkoholforbruk i lys av livsstil og sosial bakgrunn*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo
- Østerberg, Dag (1982): *Sosialfilosofi : forståelsesformer, samfunnsmotsetninger*.
Oslo: Gyldendal
- Østerberg, Dag (1997): *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse* Oslo: Cappelen

"Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt"
Antall ord: 39 587